

8 - OCT. 2019

EGYRŐL MÁSRÓL.

MÁSODIK KÖTET.

1484

//

D2304

EGYRŐL-MÁSRÓL

— UJABB EMLÉKEIM —

GRÓF TELEKI SANDOR.

MÁSODIK KÖTET.

1484
II.

BUDAPEST
RÉVAI TESTVÉREK KIADÁSA.
1882.

Handwritten numbers and scribbles, including '104' and '105'.

BIBLIOTECA INST. PED

BLAHANÉNAK ÉS MUNKÁCSINAK.

IHÁSZ DÁNIEL jó pajtásom utolsó levelében azt írja:

„Az öreg ur örömmel olvassa „EMLÉKEIDET“; azt mondta, hogy a magyar köznép géniuszát az utolsó időben, a mennyire ő a távolból ítélhet, senki sem fogta fel jobban mint Munkácsy, Blaháné és te.“

E — ránk nézve olyan ösztönző, serkentő és buzdító véleménye a legnagyobb magyaroknak bátorit, ezen csekélységet kegyeteknek ajánlani.

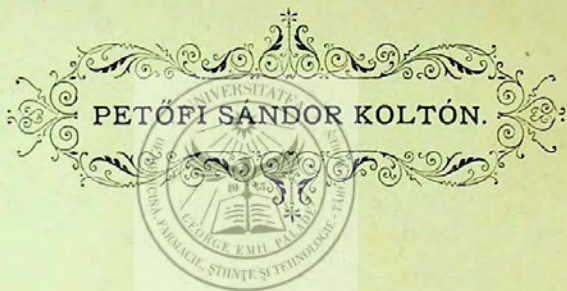
Budapesten, szeptember 22-én 1881.

Tisztelőjök

TELEKI SÁNDOR.

M E G K Ö Z E L I T H E T E M - e nagyságát? Méltó lehetek-e némileg hozzá?! . . . A prücsök éneklí meg a fülemilét, de mind a kettő a természet hangján dalol; az ökörszem a sas szárnyai alá buvik, felviteti magát az ég magasságába; s az égbolt tetejéről a sas fölnez a vakító napba, az ökörszem lenéz az árnyékos földre; de mindketten a természetet látják.

Az isten a természet fölött van; azt mondják: ő teremté; azért mégis mindenkinek imádsága egyenlő előtte. Ez az egyenlőség isten előtt.

Eljöttem én is, hogy imádkozzam emlékedre, melyet hűn őriz a nép; elmondom *egyszerűen* a mit rólad tudok. És ez az egyenlőség az elismerésben.

A karrarai márványt, melybe a lángész életet farag, a massai paraszt csákányozza ki a bányából; én is hozok egy darabot élted történetéhez, s erre feljogosít hazám történelme, melyet ezután irnak meg.

És most elmondom ama társaság előtt, mely nagy nevedet viseli.

1846. szeptember 8-kán Nagy-Károlyban voltam, az akkoriban úgy nevezett *quartialis generális* megyei gyűlésen. Az időben deákosan beszéltünk, de magyarosan éreztünk, s nem tudtuk még, mi az a *Gleichberechtigung*.

A városban híre kelt, hogy Petőfi Sándor látogatóba jött barátjához, Riskó Ignácához, s nála van szállva.

Nem sokat törődtem vele, s némileg még boszantott, hogy olyan nagy dolgot csinálnak belőle.

Vacsorálni mentünk a *Szarvas* vendéglőbe, Darvay Ferencz, Haray Viktor és többen, kikre már nem emlékszem. Leültünk egy asztalhoz; átellenben velünk, a legtávolabbi asztalnál ültek Riskó Náczi, Papp Endre, egy ismeretlen és még többen.

Haray vacsorálás közben felém hajlik, s azt mondja:

— Az ott Petőfi Sándor.

— Bánom is én! — felelém közönyösen.

Vacsora végeztével feláll Haray s ahhoz az asztalhoz megy, melynél Petőfi vacsorált és Papp Endre által bemutatattja magát. Petőfi feláll, kezét nyujt Haraynak és élénken beszélgetni kezdenek. Később véletlenül arra tekintek s látom, hogy felállanak és felénk közelednek. Haray tekintetéből kivettem, hogy hozzám hozza Petőfit, felálltam és eleibe mentem.

Haray végezte a bemutatást.

Első szava, melyet hozzám intézett, ez volt:

— Ön az első *előven* gróf, a kivel beszéllek.

— Hát döglöttel beszéltél-e? — kérdém némi savanyúsággal.

— Az magam is voltam komédiás kóromban.

— Na czimborám, velem ugyan nem sokat nyertél, mert magam is csak olyan *vad* gróf vagyok.

Rám nézett; szemeiből láttam, hogy ezt a feleletet nem várta; kezét nyujtott s a jég meg volt törve.

Asztalunkhoz ült s hosszasan quaterkázunk együtt.

A mint e sorokat írom, főlelevenül emlé-

kemben — harminczhárom év multával — Petőfi alakja s látom őt magam előtt, ugy, a mint először láttam.

Közép termetnél valamivel magasabb alak, sugár növésel, arányos testtagokkal, fesztelen mozdulattal, sűrű, tömött, felálló, kurta, fekete hajjal, melyet jobb kezének ujjai-val beszéd közben gyakran hátra felé simított; közép homlok, a két szemöldök közt egynehány ráncz, a mély gondolkodás jele, szép, rendes, barna szemöldökök, csillámló bogár szemek, melyek beszéd közben csillogtak, s midőn lelkesült vagy költeményeiből szavalt, fényesen ragyogtak; ez volt arcának legszebb része, ablakai költői lélkének; egy kevéssé a homloknál meggörcbült orr, szép, kicsi száj, rendes fehér fogakkal; arcának bőre sárgásbarna volt, egynéhány szeplőformájú még barnább foltocskákkal; ajkai a szokottnál valamivel vastagabbak, jól állt rajtok a mosoly, de a harag, a méltatlankodás, a guny, a megvetés, a gyűlölet, s a csalódás érzelmeinek nyilvánításai által sajátszerű, majdnem kellemetlen kifejezést vettek fel; gyér, vékony bajusz s állszakál, világosabb a hajnál, szemöldöknél és szempilláknál, színe a sötétbarnából egy-egy ritka téglaszín által a gesztenyeszínbe ment át, s hosszú nyak.

Öltözete! vékony zsinoros fekete attila, históriai inggallérja ráhajtva, sötét — majdnem fekete — szürke pantalon nadrág.

Szerintem, — pedig de jól emlékszem rá! — legjobb arczképe: az *Összes költeményei* 1848-dik évi kiadásában megjelent s Barabás rajza után készült aczélmetszet.

Én Darvaynál voltam szállva. Terjedelmes szállása volt, nála szokott a *liberális párt* — mint akkor nevezték — egybegyülni s tanácskozni.

Korán reggel, Riskó Náci és Papp Endre társaságában Petőfi is odajött. A tanácskozás már javában folyt: hogyan s miképen kellene cselekedni, pártunk e gyűlés alkalmával kisebbségben volt.

Petőfi a tanácskozás alatt egy szögletbe vonult, hallgatott és gondolkozott, s írónnal jegyeztetett egy darabka papírra.

Az előleges tanácskozás végeztével Darvay — egy eredeti, sajátos, a maga nemében egyedüli egyéniség — Petőfihez megy, s két kolossális kezét vállára téve, jóindulatu mosolylyal mondja:

— Kedves poéta öcsém! hallom, beadtad nekik a kulcsot, — mondják, prüszkölnek tőle. — Okosan, nagyon jól tetted, hogy ki-

poétikáltad őket; a rigmust könnyebb tanulni, mint az oratiót; azt meghallgatják, igen, de amazt meg könyv nélkül megtanulják; add ide kérlek, hadd olvassam el.

— Mit? — kérdé Petőfi habozva.

— Azt, a mit tegnap a *pecsovicsokra* irtál.

— Nincsen nálam.

— Hisz tudod te azt könyv nélkül is, — közbeszól Papp Endre, — mondd el!

— Szivesen.

Homlokát összeráncosítá, szemei csillogni kezdtek, egyet köhintett, főlegyenesült, s érczes hangon rákezdé:

„Hát e falak közt, hangozának
Nagy szavaid, oh Kőlcsey!”

s midőn az utolsó három vershez ért:

„Hadd kapjon érdeme díjába
Kezébe bilincset, nyakába
Jármot, hátára kancsukát!”

ezt annyi erővel, olyan igazán, annyi bensőséggel és meggyőződéssel szavalá, hogy mindnyájunkat mélyen meghatott.

Én e percztől fogva bámulója lettem, s iparkodtam barátságát kiérdemelni.

— Menjünk a gyűlésbe! — mondá Darvay. — *Magnifice!* — engem mindig így cizmezett, — vegyen magára más *uniformist*, s utra.

— Rögton, spectabilis!

A szobámba indultam, hogy magyar ruhát öltsek magamra, — Petőfi utánam jött.

— Te mégysz a gyűlésre? — kérdé.

— Hát te?

— Én nem megyek. Mit csináljak ott? Egy csomó haszontalan szóbeszéd, de eredmény semmi; aztán meg még gorombáskodni sincs jogom, *nem* lévén táblabíró. Míg ti csépelitek a szalmát, addig firkálok valamit.

— Tudod mit? én felszaladok egy pillanatra a gyűlésbe s megmutatom magamat egy percze a tekintetes karok és rendeknek; úgy sincs ma semmi érdekes tárgy, azonnal jövök. Maradjunk együtt. Megvarsz ugy-e?

— Meg; menjünk s végezd hamar.

Negyedóra teltevel a megyeház kapuja alatt találkozánk.

— Hova menjünk? — kérdém Petőfitől.

— Ha nem restelled, menjünk szállásomra, valami kotyog a fejemben, szeretném leírni.

— Menjünk!

Riskó szobájában valánk. Petőfi leült s egy darabka papírra irt; én addig Gvadányi *Rontó Pálját* olvasám, mely az asztalon hevert.

Kevés idő múlva felállt, megdörzsölé

homlokát, s jobb kezével kivágott a levegőbe; később tapasztalám, hogy ez szokása volt, mikor valamelyik költeménye sikerült.

— Menjünk! — mondá, — ez elég mára.

— Jó-e? — kérdém.

— Annak kell lenni! olvasd, ha nem unod.

— Ki unná Petőfit?!

— Gróf ur! nagyon köszönöm!

A bilincs.

Elolvastam; nem szóltam rá semmit, csak kezemet nyújtám.

— Druzsám! ha lehet, ne hagyjuk el egymást! Ugy-e, eljössz hozzám Koltóra?

— Erről beszélünk!

Végig mentünk a megyeház-utczán, s a mint a saroknál fordulunk, a *Szarvas*-vendéglő felé, egy négylovas fogatu kocsival találkozunk, mely a nagy-utczán jött fölfelé.

A négy ló egyformán kurtára fogva, jól kantározva és gyeplözve, sebes ügetve haladt; a *gyeplős* egy fél fejjel előbbre, fejét felülről lefelé rázta és trüszkölt, a *késefás* nyakát megszegve követé, s nem birván *tartani* a gyeplőssel, néha-néha *felvágott*, a két *rudas* belefeküdt a hámba s úgy haladt; a kocsit a négy ló gyeplőn vitte, hatalmas karok tarták azt, s kormányozták, minden parlamentarismus nél-

kül. Mikor hozzánk ért, egy fogásra megállt, mintha odaszegezték volna.

A négyes fogatot megölte a gőzmozdony; ritka az most minálunk, mint a hiuz.

— De hatalmas négy ló! — mondá Petőfi gyönyörködő bámulattal.

— Mint a tót diák mondja, druszám: *znákunk!* — felelém kérkedve; — jer, menjünk, forduljunk egyet.

— Nem bánom, nagyon jó lesz! s be akart ülni a homokfutóba.

— Nem oda Buda! Ide mellém! — s felültetem a bakra.

Kétkedve nézett rám s a négy lóra. Közibök suhintottam, megragadták a kocsit, de pár percz mulva gyönyörűen ügettek.

— Ha én így tudnék hajtani! szólalt meg kis idő mulva, — de hát mit hajtanék? — tevé utána.

— Jer Koltóra, megtanítunk mi Ferenczcel.

— Igen, ha rászületett a tekintetes ur; — mondja rá Ferencz kocsis.

— Hát arra is születni kell?

— A bizony! Sok kocsis egész életén keresztül csak nyámmog ott a bakon, azt sem tudja, hogy hogyan és miért? más meg csak a kezébe veszi a gyeplőt, s mindjárt *csinálja*,

mintha csak mindig hajtott volna, s magától kitalálja a fortélyt.

— Merre menjünk? — kérdém Petőfitől.

— Tudod merre van *Erdőd!*

— Hogy ne tudnám.

— Menjünk arra felé.

— Rosz arra az ut, romlik a kocsi; menjünk inkább a Szent-Jánosi felé, Petribe. Boéréknál a tekintetes asszony otthon van, s megkínál egy kortytyal — mondá egész confidenciával Ferencz.

Petőfinek nem tetszett a Ferencz okoskodása; ő *Erdőd* felé vágott. Még ekkor nem tudtam az okát, hogy *miért!*

— Menjünk druszám *Erdőd* felé; engemet kocsikáztatsz-e vagy Ferencz urat? — kérdé csipősen.

Majthény felé vettem az utat *Erdőd*nek.

— Ne csodálkozzál; Ferencznek több szabad, mint másnak; — mondám neki *némétül*. Először és utoljára beszélénk e nyelven együtt.

— Elmondom neked történetét. Mint kis cigány purdét Kristóf Adolf ur magához vette; az istállóban, a lovak közt, mint a kutyakölyköt, fölnevelték, seperte az istállót, s hordta a ganéjt; később lovász lett, végre kocsis. Ma a legjobb kocsis *Erdélyben*. Kris-

119.80

tóf ur gazdag ember; egyszer fegyveres zsványok rohanták meg, ki akarták rabolni; Kristóf ur védte magát, Ferencz mellette állt, s midőn a rablóvezér Kristóf urra szegezte puskáját, Ferencz eleibe ugrott, mellével felfogta a lövést; még volt annyi ideje, hogy kikapja Kristóf ur kezéből a fegyvert, beleduplázott a zsványok közé; azok megszaladtak, s Ferencz eszméletlenül rogyott össze. Kristóf ur bevitette Kolozsvárra, a kórházba. Ott feküdt kilencz hónapig, végre kieresztették; visszament gazdájához. Ez — kinek életét mentette meg — azt mondta neki: „Nagyon gyöngé vagy még te arra, hogy szolgálj, ingyenélőt pedig nem tarthatok, mehetsz isten hírével!“ Én megfogadtam, három éve, hogy nálam szolgál; nem dörgáltam meg háromszor. Ezért Ferencznek több szabad, mint másnak.

Petőfi benyult dohányzacskójába, s egy marék dohányt nyomott a Ferencz markába.

Sebes ügetve, szótlanul haladtunk. Ő *Erdőd* felé gondolt, nekem is volt *hova*. A *Messzelátó* csárda fehérlett a távolban, a kőfállal kerített akasztóírt elhagytuk balra; a domahidai határ szélén megálltunk, Ferencz leszállt, a két első ló elibe ment, s meghuzogatta azok üstökét és kitörölte szemeiket.

— Látod azt a kis domborulatot a rét végén, mindjárt ott a fris ugar-szántás mellett?

— Igen.

— Tudod, mi az?

— Nem.

— 1711-ben azon a helyen paczifikált Károlyi Sándor.

— Tudom!

Elindultunk; némán, csendesen gondolkodánk, volt *miről!*

Az időben a nemzet önérzetének teljes tudatában volt. Megunta már sérelmeinek örökös hiába való panaszlását, Nagy Pál, Bor-siczky sérelmi feliratai elavultak, az örökös jeremiádok nem tetszettek; Széchenyi föl-ébreszté a nemzetet álmából, melyben csakis *gravamenjeiről* álmódott; Wesselényi menny-dörgő szavai felvillanyozták az országot, Deák Ferencz logikája hatalmas okadatolás volt, Beöthy Ödön hangját országszerte hallották, Batthyány Lajos, Teleki László, Pálffy József, Károlyi György, Mesznil Viktor, s e fajtából többen, mertek *magyar* lenni, ott fenn, a mág-nások tábláján, s ott, hol ezelőtt *culinariter* hebegtek diákul, kezdtek beszélni — töredeзве ugyan — de *magyarnl.* A nádor kezdte szám-bavenni őket, s a zerus számmá nőtte ki ma-

gát. Volt szónok köztük, a ki így kezdé beszédét: „Fannak empereg, a ki hotyha absolutismus kiáltonok: mintyár megijed“ . . .

Kossuth Lajos, a nagy gondolatok, a varázs-szó és a hatalmas toll embere, nem préselhette a sajtót: pennájához nyúlt, a lelkesült fiatalság másolt utána, a gondolat felszállt és terjedt; Banquo-szelleme felüté fejét; ki nyomhatja azt alá? Az eszme terjedt, mint az amerikai *prairiek* égése.

Egy hiányzot: az új hitnek nem volt még *martyrja*. A hatalom segített a dolgon: befogatta Lovassyt, Tormásit, Lapsinczkit, Wesselényit, Kossuthot; még akkor nem voltunk az akasztófához szokva, nem ismertük Haynaut, s Pest messze volt Aradtól.

Sok vajadások közt megszületett a *Pesti Hirlap* s ez lön a fiatal nemzedéknek bibliája. Kossuthnak egy-egy vezérczikke: szent Pál levele volt a korinthusiakhoz.

E lap eszméinek — mint akkor nevezék *commis voyageurjei* voltak: Somogyi Antal, Német Albert *et compagne*.

A megye állt, 52 fejü hydra az idegen hatalom ellen, mindegyik külön-külön gazdálkodott otthon, s együttesen, közösen a hazáért.

Nem tudtuk, nem láttuk, de *éreztük* a jövőt, s mint ő mondá; „a század viselős“ volt.

Iskoláimat végezve, szülőim — az akkori szokás szerint — német egyetemekre küldtek ki, a hol tanulnom kellett volna; de meg-
 unván Hegelt, Schellinget és Werdert: a phi-
 losophiát szegre akasztottam és elmentem Spa-
 nyolországba, Lichnovszky Felix herczeggel,
 ki a Don Carlos seregében tábornok volt —
kalandornak. Ügyünk, hála istennek, megbu-
 kott, minket elfogtak, a barcellonai nép *lam-
 bertirozni* akart. Espartero becsukatott, Lesseps
 ki akkor barcellonai főconsul volt — megmen-
 tett, kiszabadultam, összebarangoltam Európa
 nagy részét; később Párizs magával vitt Orosz-
 országba, onnan vele utaztam egy pár eszten-
 deig, s a nélkül, hogy egy árva hangot tud-
 nék a zenéből — *mint a hogy mondani szokta
 vele hangversenyztem.*

Haza kerültem; apám kiadta vagyonunk
 egy részét, édesanyám betelepített Koltóra,
 gazdag nagyanyám, ki nagyon szeretett, ellát-
 tott mindennel, s én beálltam földesurnak.
 Abban az időben könnyen ment ez a dolog:
 volt robot és nem volt — adó.

Fő szenvedélyem a *ló* volt. Lovagolni,
 hajtani, szóval lovat idomitani; ez vala majd-
 nem egyedüli foglalatosságom. Apámnak hi-
 res ménese volt, s a *felállított* lovakat hozzám
 küldte Koltóra, iskolába.

Nőtlen ember voltam és jó czimbora. Magyar ember lévén, szerettem a vendéget; hozzám a vendéget mindig „isten hozza“, curiámnak most sincsen kapuja, nem irhattam rá, hogy: „ha jöttök lesztek, ha hoztok esztek.“

Fényűzést nem vittem soha, a mi kitelt a háztól, azt ettük a háznál; a legfőbb luxus-articulus: *Pócsy Laczi* volt, a híres mármaroszigeti primás, hatod magával. Be-beállított hozzám, s huzta. Hire ment, hogy Pócsy Laczi Koltón van, s a vidék *java* Koltóra jött. Quaterkáztunk *czigány* mellett, nyájaskodtunk nótára, a kellő bort termette a berkeszi *Lencsés*.

Pocsyval még megtörtént az is, hogy mondá:

- Mi holnap szeretnénk elmenni.
- Nehéz dolog lesz az, Laczi bácsi!
- Hát minek uram?

— Hát csak annak, hogy nekem most nincsen pénzem, s aztán hogy mentek pénz nélkül?

— Ugy, hogy jöttünk, csak ellenkező *marsrutával*. Bemegyünk Bányára, ott összemuzsikálunk annyit, hogy elérünk vele Kapnikig, ott újból huzunk egy párt, s azzal épen Szigetre érünk.

S Pócsy Laczi utra kelt, s szerencsésen megérkezett Szigetre, hatodmagával.

Próbálná csak valaki ezt Pongrácz Lajival! . . .

Abban az időben egyike a legfontosabb politikai kérdéseknek: a *partium* kérdése volt; tudniillik: az anyaországhoz visszacsatolni az onnan Erdélyhez kapcsolt négy vármegyét: Zarándot, Közép-Szolnokot, Krasznát, és Kövár vidékét. A kormány administratorai által mindent elkövetett, hogy az illető megyékben a visszacsatolás ellen többséget szerezzen, s ez által befolyjon az országgyűlésre, hogy a *partium* kérdése elejtessék.

Három megyében czélt is ért; mi állottunk egyedül Kövár vidékén a visszacsatolás mellett. Az országos ellenzék erejét nálunk összpontosítá.

Wesselényi Miklós állt a mozgalom élén; Hosszu László kövári főjegyző, követtársam és én voltunk a főszereplők. Rendesen Krasznából, Szolnokból — Zaránd nem vett részt a mozgalomban — nálam gyűltek össze, s Kolton tanácskoztunk a teendők fölött.

A nagy-károlyi gyűlésből hazajöve, Hosszu Lászlótól pár sort kapok, melyben tudatja, hogy a napokban hozzám jön a szolnoki és

krasznai urakkal értekezni; várjam őket. A napot nem tudja bizonyosan megmondani, de készüljek elfogadásukra.

A nagy készülődés abból állt, hogy egy cigányt átküldtem a bányai bérczen Szigetre, Pócsy Laczi után, s a gazdasszonyomnak megmondtam, hogy egy pár ártatlan állatot tartson készen *holocaustra*, mert több urak jönnek.

Másnap Papp Zsigmond tudatja Nagy-Bányáról, hogy Petőfi Sándor odaérkezett és készül ki Koltóra. Befogattam s Haray Viktorral utána mentünk. Egyidejűleg kapom a levelet Hosszutól, hogy holnap ebédre nálam lesz a Szolnok- és Kraszna-megyei urakkal s tudatta a vidéken is pártunk embereivel; s lőn nagy rebegés a baromfiak között.

Petőfit megkaptam Bányán s többekkel együtt kihoztam Koltóra.

Vidékünk szépsége meglepte. Kertemből a kilátás olyan, hogy continentalis vidéken ritkítja párját.

Házam egy kis lejtős magaslaton áll; az előtéren éjszak felé sima nagy térség, zöld rétekekkel és tölgyfa-csoportozatokkal a térséget a Lápos vize kigyózza végig, s egy magaslatról egész futása látható, mint ő mondá a

kanyargó Szamosról: „mint egy odafagyott villám“.

A másod téren, a Láposon tul, lankás dombok szilvafákkal beültetve, felettök egy fensik, óriás tölgyerdőkkel; tiszta időben *tizen-nyolcz* falunak fehér tornya látszik, s minden falu kertjei fákkal ugy beültetve, mintha erdők közepén állanának; harangjaik hangja elhalattszik hozzánk a völgybe s szép időben a nagy-bányai harang is idáig zúg.

A háttérben, amphitheatralis kanyarulatban, a Kárpátok hegylánczolata, Ugocsa-megye két nagy mameleonjától föl keletre, az ősz *Cziblesig*, közepén az öreg *Rozsály*, óriás sziklakidomborodásokkal s tetején mérföldre terjedő egyenes fensikkal, megrakva sötétzöld afonyabokrokkal; jobbra tőle a *Gutin*, a hegyeknek óriás puposa, hegyes, egyenesen kiálló gránit-csucaival, éjszokról Mármarosba nézve, a Tisza folyását, e magyar *Nilust*, mely gazdagit és rombol. áldást és végpusztulást áraszt. Távolabb a *Hugyin*, fején a fehér felleg; büszke ur ő, ritkán emeli le fővegét. csakis a nap ragyogását süvegei. A három águ *Czibles*, a magyar haza *tridense*, magára huzva a villámokat, mint *torreador* a böszült bikát. El jobbra a *Fekete hegy*, sötétben, feketén, árnyékban tengerszemével, vidékünk *Fins-*

terahornja. Magányosan, elszigetelten, egyedül a *Sátorhegy*, sátor-alakjával, aljában jóltevő gyógyforrásával; méltó hely lenne a sátoros hét vezér sirjaul. És ez mind zöld, mind be-növe fákkal; végtelen tömör, sötét és világos zöld kövé vált tengerhullámokat képezve; be-rakva érczel, arannyal, ezüsttel, rézzel, ólommal, szóval *kincscsel*, nyomoraul annak, a ki azt kikalapácsolja: *a szegény, éhező bá-nyásznak*.

Feljő a nap *Zutin* háta mögül; fényárja megvilágítja a hegy-cölössok csucsait, a szürke pitymallat kékbe megyen át, s az alatt járó köd küzd a nap sugarával, föl magasra száll, felleggé válik, s halad tovább vagy alászáll a földre, harmattá válik, s ragyog mint briliánt, a növények szálaín. Délben, az ég legmaga-sabb pontjáról lövelli le egyenesen sugarait a nap, megkurtitja az árnyékot, s a munkás parasztember keresi a helyet, hol egye meg árnyékban délebedjét. Alkonyatkor — de szép az alkony! — világnak megpihenése álm nélkül, munkának szün-te nyugodalomban, s a kenyérkereset küzdelmes verejtékének letör-lése. A lement nap visszanez a földre, a felle-gek sötétkékből rózsaszinbe, s abból vörösbe mennek át; a paraszt azt mondja: „szél lesz!“ A leveli-béka kuruttyol a fa tetejéről, a paraszt

azt mondja: „eső lesz!” — hazudik a felleg, hazudik a béka, mert az idő szép marad. A fernezelyi, a láposbányai kohófüst kijön a völgybe s eltölti azt kénzaggal; hányszor üté meg e szag orromat, a számkivetésben!....

De végre is, mit nyavalygom én a leírásával, mikor megírta ő, a költő:

„... ide jöttünk Koltóra. Ez egy kis falu, Kővár vidékén, a Lápos-völgyben, Nagy-Bányától egy órányira, délre. *A táj olyan szép, mintha az én képzeletem után alkotta volna a természet.*“

Október első felében volt. Gyönyörű őszi napok jártak, vidékünkön ez évszak a legszebb. A nagy hegyek és bérczek, melyek mérföldekre terülnek el szemeink előtt a láthatáron, ilyenkor tarka színvegyületet öltenek magukra, az erdő tömör zöldje, e szín minden árnyalatát változtatja, a szelid gesztenyefák megsárgulnak, a bükkös piros és vérvörössé lesz, s az egész egy olyan összhangzatos egészet képez s befödi a tájt, a természet óriási perzsa szőnyegével.

Ebéd előtt értekezletet tartánk — ősi szokás szerint: kalács és szilvorium mellett — az udvaron, a nagy eperfa alatt, melynek tetőjében a körülvevő oszlopokra felfutott folyon-

dár mennyezetet képezett; a német *atyáskodás* a zsidó gazdálkodás alatt e jó öreg fát is kivágatta.

Egy óra tájt jelenték, hogy a leves az asztalon van; fölmentünk ebédelni. Ebéd alatt *more patrio* folytak a pohárköszöntések, s hallok a szép szót; én felálltam ülőhelyemből és Petőfihez mentem, ki az asztal legvégén ült és mondám:

— Druzsám, tégy ki magadért és értem, én nem tudok a szóhoz, mondjad te helyettem is.

— Jól van, próbálok egyet! — azzal a könyökére támasztá fejét, nem evett s gondolkodott.

Mikor a csemegéhez értünk, felállt, szemei ragyogtak, homlokát összeránczosítá, s ihlettel, érczes, csengő hangon rákezdé:

„Barangol és zúg, zúg az őszi szél, —
Csörögnek a fák száraz lombjai,
Mint rab kezén a megrázott bilincs“...*

S hévvel folytatva, midőn e tételhez ért:

„Hallgass zúgó szél, hadd beszéljek én!
Ha el nem hallgatsz, túlkiáltalak,
Mint nősirást az égi háború!“

itt megállt, s csillogó szemeivel végig nézett

* Jól emlékszem, hogy Petőfi *akkor így* mondta, s nem fölcserélve a két sort, mint a hogy költeményeiben ki nyomva van.

rajtunk. *Magnetisálva* valánk, s elragadtatva
bámultuk a lángész rögtönzését.

Ő folytatá, s midőn a végszavakhoz ért:

„Tartsuk meg a szép, a szent kézfogást, — —

Ki legelőször nyújtja ki kezét:

Azé legyen a hála s dicsőség.

S ki elfogadni azt vonakodik?

Annak porára szálljon minden átok,

Melyet sirunkra majd virág helyett

Ültetni fognak maradékaink,

Kiket örökre megnyomorítánk!”

felugrottunk, pohárral kezeinkben, körül álltuk
a magasztos ihletű költőt. Pócsy Laczi rá-
huzta, s a rajongó lelkesülés mámorával üdvö-
zöltük Petőfi Sándort.

Én, vállára téve kezemet, bevezettem a
nappali szobába. Vendégeim az ebédlőben
kávézva maradtak.

— Sándor, megvan-e ez neked? — kér-
dém meghatottan.

— Honnan volna? hát nem *érezted*, hogy
most csináltam? — felelt szinte neheztelve.

— Akkor kérlek, ülj le s ird le, nehogy
elveszszén.

— Majd én neked most firkálok!

— Nem neked firkálsz, komám, hanem a
hazának irsz.

— Hát küldd be Viktort és küldj kávét,
lediktálom.

Haray Viktor tolla alá mondta; elvégezővén, kijöttek, s elolvasták ismét, de már nem volt az olyan, mint azt lelkesülten, rögtönözve mondá.

Ez az *Erdélyben* című költeménynek története.

Időtöltésünk, mulatságunk, a lovaglás és kocsikázás volt. Kilovagoltunk az erdőkbe, bekocsikáztunk Nagy-Bányára. A ló egész szenvedélyévé vált; én tanítottam lovagolni, Ferencz ur hajtani, Ferenczcel egész barátságot kötött és többnyire együtt kocsiztak be Bányára, a posta után és bevásárolni. Petőfi hajtotta a négy lovat, Ferencz ur mutatta, mint kell azt a *hidomán* szabályai szerint kormányozni.

Egy más alkalommal, néhány hónappal később, újból meglátogatott. Én odajártam Szatmármegyében faluzni. Szives vendégszeretettel láttak mindenütt, Ferenczet tulságosan jól tartották, betegem jött haza; orvos után küldtem, az orvos gondolatlanul hánytatót rendelt, a nagy erőlködésekben Ferencz mellsebe felfakadt s nagy kinok közt meghalt.

Elmentünk a temetésére. Fekete posztóval bevont szekérre helyeztük a koporsót; az általa gondozott négy ló vonta a gyász-

szekeret. Petőfi, Haray és én kísértük a testet, s a sir fölött Haray mondott egy pár szomorú, résztvevő szót.

A temetésről hazajövet, Petőfi bezárkóztott szobájába s még vacsorálni sem jött ki.

Másnap reggel bejött hálószobámba, leült ágyamra, kezében tartott egy iratcsomagot és szomorúan mondá:

— Druzsám! megénekeltem szegény Ferenczet és vele együtt téged is, meg a nagy Harayt.

— Olvasd, kérlek!

S olvasá:

Czigány Ferencz, a négyes kocsis.

Kezdte a temetésnél; elmondta, ki volt Czigány Ferencz, hogyan nőtt fel kutyakölyök módjára, s mint lett hűséges cseléd, kutya-hűséggel. Kristóf Adolf gyalázatos tettét ki-méletlen szavakkal bélyegezte; milyen a rossz gazda és milyen a jó; Haraynak rövid beszédét versekbe foglalá s azzal végezte, hogy a cseléd is lehet ur. nemes érzelemben egyenlő gazdájához.

— Jaj de szép! — mondám.

— Örvendek, hogy tetszik, neked adom, csinálj vele, a mit akarsz.

— Nyomasd ki.

— Azt nem; ha gróf nem lennél, meg-

tenném, s ha valaha kinyomatod, tedd oda: kéziratom után.

A nagy viharban, mely a hazát érte, e kéziratot is elfujta a pusztító szélvész; elrejtett irományaim közt nem találtam meg többé e gyönyörű költeményt, mely a *János vitéz* modorában volt írva. Egy remekmű elveszett, mint a hogy elveszett annyi vágy, remény és honfitörekvés.

Gondtalan napokat éltünk. Irodalomról, művészetekről, politikáról vitatkoztunk, érdeklődő figyelemmel kísértük és magyaráztuk a napi eseményeket.

Petőfi — ki nem örömezt türt ellenvéleményt — tüzzel vitázott, s néha nyersen is; különösen Haraytól nem türt ellenmondást, de Viktor mindig élcczel vágott vissza. Emlékszem, egyszer türelemvesztve mondá:

— Ejh, mit tud ahhoz egy *kicsapott komédiás!*

Haray egész hidegvérűséggel kérdé erre:

— Uram! kérem, kihez van szerencsém? Ha jól emlékszem és nem csalódom, egy *írott szinlapon olvastam becses nevét?*!

Ilyenkor elmosolyodott és élcczelt maga ellen.

Velem — még később Bem alatt is —

ritkán vitatkozott. Többnyire egy véleményen valánk.

Szeretett verseivel kérkedni s azt affektálással tevė; öndicséretére ezt szoktam volt neki mondani:

— Kinek kinek a maga mestersége. Az ur jól csinálja a verseket, én jól hajtok s még jobban lovaglok. Tessék felülni a *Cancanra* — Cancan egy fortélyos bolond lovam volt — és belovagolni Nagy-Bányára, s mikor visszajön, beszélünk az ur verseiről.

— Hát te a költészetet a kocsissággal hasonlítod össze?

— Én nem kérkedem a kocsissággal, s ha az ur nem tőnjenez saját verseinek, megdicsérem s néha meg is bámulom azok szépségét.

Erre aztán nem kapott kadencziát.

Gyakran hangsúlyozta, hogy a bor és a csárdák költője s adta a betyárt. Pedig mikor magunkra valánk, csakis vizet ivott, s a kol-tói vizet „a Vajda-forrás isteni nektárjá“-nak nevezte; cigány mellett elkvaterkázott, s midőn koczintott, azt szokta volt mondani: „dru-szám igyunk egy sugárt!“

A zenéhez nem értett s hallása sem volt jó. Szeretett cigány után danolni, de a nótát

nehezen tanulta be. Én soha még „ködös” állapotban sem láttam, pálinkát pedig a hadjárat alatt sem ivott.

A múlt nyáron Mármaros-Szigeten voltam. Egy gombát áruló vén cigányasszony megszólít az utczán, s nagy örömmel kérdezősködik állapotom felől. Rögtön ráismertem.

— Jer velem — mondám neki.

Fölvittem H. M. asszonyhoz ki csodálkozott, miért viszek én hozzá egy cigányynőt.

— Vegyenek gombát! — mondám.

— Mit csináljak én a gombával? tudja, hogy a vendéglőből érkezünk.

— Ajánlom *Pila Anikót*.

A gombákat megvették.

Mikor Koltón Jókaihoz szerencsém volt, azt kérdé egyszer tőlem:

— Él e még Pila Anikó?

— Igen.

— Hol lakik?

— Felső-Bányán.

— Lehetne-e látni?

— Utána küldök.

Pila Anikó eljött; Jókai adott neki néhány tallért és írta *Az utolsó eszménykép-et...*

„De arról a helyről, hova lelke lejár

Csak a barna föld tud s barna cigány-leány...”

Gyulai Pál *Petőfi Sándor és lyrai költészetünk* czim alatt az *Uj magyar muzeum* 1854-diki évfolyamában közölt szép cikkében egy helyt azt mondja:

„A mézes heteket Koltón, gr. Teleki Sándor jószágán töltötte el. Mit keresett Petőfi egy gróf jószágán; az a Petőfi, ki független szegénységére büszkébb volt, mint a legdölyfösebb aristokrata, független gazdagságára? Maecenására talált-e a költő, ki egyik költő barátját megfeddé azért, mert b. Wesselényinek akarta ajánlani eposzát, hazafitisztelete jeléül s azon körülménynél fogva, mivel az eposz hőse, a báró egyik előde volt? Kik a kalandjairól s különöz jelleméről híres fiatal grófot ismerték, tudták, hogy Petőfi őt épen oly pajtásának nézheté, mint bármelyik tanulóársát. S ő valóban ugy szállott hozzá, mint akármely ismerőséhez szállott volna, ki Szathmármegye közelében lakik. A gróf csak anyyiban volt pártfogója, mennyiben pajtásai.“

E tétel igaz voltának tanubizonyságául szolgálhat Petőfi Sándornak egy hozzám intézett levele, mely szóról szóra így hangzik:

„Pest, deczember 29-kén, 1846.

Kedves druzsám!

Nagy szomoruság éri a te fejedet, azért tanácslom néked, hogy légy rá elkészülve. De

a mily elkerülhetetlen a halál, oly elkerülhetetlen, hogy te nékem hat száz pengő-forintot adj, vagy adjál, a mint neked tetszik; még pedig úgy, hogy két száz pengőforintot rögtön utnak indits, akár addig végig se olvasd e levelet; négy száz pengőt pedig márcziusi pesti vásárra küldj föl. A mi a visszafizetést illeti, minden év végén adok neked két száz pengő forintot, s így három év alatt kvittek leszünk. Komolyan beszélek, kedves barátom, most mutathatod ki, ha van benned emberség. Életemben legeslegelőször fordultam mágnáshoz, kiméelj meg a szegénypirulástól, mely a ragyánál jobban el fogja rágni képeimet, ha visszautasítasz. Különbben mint barátomhoz s nem mint mágnáshoz fordultam. Azt mondhatod, hogy nincs pénzed, akard és lesz, s a ki cigánynak vet ezer pengőt ingyen, az nekem mindig adhat hat száz pengőt kölcsön; mert ingyen el sem fogadnám, mert annál csak büszkébb vagyok, hál' Istennek. Nem kétlem, hogy szívesen teljesited kívánatomat, még pedig két száz pengőt e pillanatban, mert ha óriási szükségem nem volna, nem is vetemedtem volna e lépésre. Küldd leveledet a pénzzel együtt a gyorskocsin. Lakásom: *Hatvani-utcza, Jankovics-ház 585-dik szám, 2-dik emelet.* — Viktort köszöntöm. Vagyok őszinte barátod

Petőfi."

Levelére rögtön válaszoltam, s a kért összeget azonnal felküldtem Pestre.

Február elején kapom újból a következő levelet:

„Pest, február 5-kén, 1847.

Szeretreméltó barátom!

Nem hiszem, hogy meg ne kaptad volna leveletem, melyet új esztendő után irtam. Nagyon nehezemre esik, hogy a füledet sem mozgatód: — — — e vagy kalaposinas? Ha már kérésemet nem akarod teljesíteni, legalább megirhatnád, hogy ne támaszkodjam rád, s akkor másfelé fordítanám a rudat, mert nagy szükségben lévén, így bizonytalanban nem maradhatok sokáig. Remélem, második leveletem nem hagyod válasz nélkül, még pedig rögtöni, azonnali, tüsténti válasz nélkül. Lakásom: Hatvani utca, Jankovics-ház, második emelet. — Isten megáldjon!

Őszinte barátod

Petőfi Sándor.“

Azon levelet, melyről ez utóbbiban szöl, én nem kaptam meg. Külföldön töltöttem néhány hetet; a levél Koltóra volt czimezve, s eltévedt. Második levelére válaszoltam és teljesítettem kívánságát.

1849-ben, a hadjárat alatt, Maros-Vásár-

helyt hozzám jön egyszer, — egyedül voltam lakásomon, — s azt mondja:

— Én neked adósod vagyok.

— És aztán?

— Eljöttem, hogy kifizessem tartozásomat.

— Tán *ternót* csináltál vagy arany bányákat fedeztél föl, hogy annyi pénzed van? Nem szép kérkedni a gazdagsággal.

— Nem; az öreg urtól — Bem — gratificatiót kaptam.

— Használd te azt okosabb dologra; nekem, druzám, annyi most a pénzem, hogy nem tudok mit csinálni vele.

— Köszönöm! de ajándékot nem fogadok el, még tőled sem! Azzal letette az összeget az asztalra, s elment.

1847. nyarán többször meglátogatott Koltón. Egész pajtassággal jött hozzám, s fesztelen háztartásomban egészen otthon találta magát. Sokat lovagoltunk, kirándulásokat tettünk, kocsin, lóháton, Nagy-Bánya gyönyörű vidékére. Meglátogattuk szomszédaimat, bement a Kereszthegy-bányába, megnézte a fernezelyi kohókat s egész költői elragadtatással nézte a Feketeviz-völgyet s fellovagoltunk az Izvorára.

Petőfi nagyon szerette Nagy-Bányát. *Utolsó leveleiben* ezt írja róla:

„Fél óra alatt benn voltam az Örhegyről Nagy-Bányán. Oh mennyire szeretem e várost! Ezek a vén házak olyan barátságosan köszöntik az érkezőt, mint valami kedélyes öreg urak. Azt óhajtom, hogy ott haljak meg, a hol születtem, az alföld rónáin, a Tisza és Duna között . . . — — De ha nem az alföldön halok meg, ha hegyek közt kell meghalnom, ugy leginkább óhajtom, hogy itt temessenek el, Nagy-Bánya régényes völgyében.“

Nagy-Bánya igen intelligens város. A művelt bánya-tisztek századok óta terjesztik a világosságot, s élénk társadalmi élete volt már akkor is. Szatmármegye intelligentiája az időben gyakran megfordult e vendégszerető városban, mindenkinek megvolt a maga vendége, s mi mindenkinek szívesen látott vendégei voltunk. Engem szerettek, Petőfit bámulták, Haray mulattatta őket. Sehonnan sem akartak elereszteni, mindenünnen szöknünk kellett.

Legyen szabad itt egy gyermekies csinyt elbeszelném, mely Petőfit rendkívül mulattatta.

Én rendesen Csausz Bogdán kereskedőhez szálltam, kinek öcscse Csausz István, a város polgármestere és országgyűlési követe, egy igen derék, művelt ember, szintén ott étkezett.

Bogdán ur nagyon nyalánk volt, s különösen a kövér főtt marhahust szerette. — Midőn az asztalnál felszolgálták a főtt marhahust, mindig irigy szemekkel nézte, ha valaki a kövér falatokat kiszedte előle.

Történt, hogy egy kirándulás alkalmával leszálltunk Csausz Bogdán háza előtt lovainkról; a szives háziasszony ebédre marasztott, de nem volt időnk; végre sok marasztalgatás után abban egyeztünk meg, hogy megesszük a konyhán, a tálaló-asztalon, a marhahust, friss zöld hagymával.

Ugy lön. Bogdán ur az ebédnél várta kedvencz ételét; kirakta maga elé a zöld hagymát, felhasogatta és söt. hintett tányérjára. A várt étel azonban kimaradt; a levesről átugrottak a vastagételre. Lön nagy bámulás, és *investigatio*, végre kisült, hogy a gróf, a poéta és a komédiás megették.

Nagy harcz, csetepaté és házi jelenet következett; a polgármester fölkel, ott hagyta az asztalt s az asszony sirt.

Visszajövet újra fölnéztünk Csauszékhoz; a szegény jó asszony könyes szemekkel panasolta el a nagy *stragest*.

Petőfi, szokásos indulatosságával, meg akarta támadni a gyöngédtelen, veszekedő férjet; én ünnepélyesen ki akartam nyilvánítani,

hogy házuk küszöbét többé át nem lépem s a zsidó átok szerint: „nőjön azon fű!”

Haraynak több esze volt, s azt mondá:

— Nem kell bántani, észre sem kell venni a dolgot. Én, a hányszor idejövünk, mindig kilopom a marhahúst a fazékból.

Beleegyeztünk. Naponta bementünk Bányára, megvesztegettük a szakácsnőt, mindenféle taktikát, stratégiát és praktikát elkövertünk, s napokon át nem volt Csasz Bogdán asztalán kedvencz étel: a marhahus. Végre megszántuk, bocsánatot kértünk vele nejétől, öcscsétől és helyre állítottuk a ház nyugalalmát.

E gyermekies csíny végtelenül mulattatta Petőfit. Órákig elbeszélünk róla. Az időben nagy divatban volt Sue Eugen regénye, a *Párisi titkok*; mi voltunk Csasz ur *Cabrimon*-ja s ő volt a mi *Piplet*-ünk.

Nem kellene talán ily közönséges, minden napi aprólékosságokat róla csevegnem; de én úgy akarom őt előállítani, a milyen nálam volt: a mi egyszerű fesztelenségünkben. Nem akarok neki oltárt emelni, hogy reá illeszsem, igen gyarló pap volnék én ahhoz. Gondoskodott arról ő maga, a magyar nép s a külföld.

Ő, a ki annyit nélkülözött, szenvedett,

maga mondja, hogy: soha nem volt olyan boldog, mint Koltón.

Huszonnyolcz költeménye alatt diszlik a *Koltó* név, valamennyit itt írta, s míg magyar él: a kis falu mindig *geographiai* nevezetesség lesz e hazában.

Ez a lángész hatalma!

Szeptember első napjaiban, egy este, épen vacsoránál ültünk Harayval, midőn egyszer csak beállit hozzám Sándor. Nem vártuk, mert rendesen tudatni szokta jövetelét, s így annál kedvesebben lepett meg. Leült az asztalhoz, de csak úgy félvillára evett, s nagyon szó-talan volt. Szokatlan komolyságáról mindjárt észrevettem, hogy valami nyomja a szivét. Vacsora után félre hiv s azt mondja:

— Beszédem van veled négyszem közt. Bevezettem a szomszéd szobába.

— Mondjad, mi kell?

— Druzsám, nagy kérésem van hozzád.

— Ki vele, állunk elébe.

— Szeretném a mézes heteket nálad, Koltón tölteni.

— Hát ki mondja, hogy ne töltsd?

— De ez nem elég.

— Nos, hát folytasd.

— Éredj el te is hazulról, egyedül akarok lenni; ne lássa senki boldogságomat.

— Lehet; ugy is szülőimhez szándékszom menni, nagy örömet szeresz nekik, hogy elküldesz. Mikor menjek?

— Majd megirom a napját; de hát még ez sem elég.

— Na!

— Küldj el mindenkit a háztól.

— Az istállókból is?

— Nem, csak a háztól.

— Szívesen; a szakács marad a feleségével, mert asszony nélkül nem hagyom nődet, s ennetek is csak kell, mert turbékolásból nem éltek meg.

— Köszönöm!

Pár nap alatt üres volt a koltói ház, csak a szakács és szakácsnő várták a Petőfi-párt.

Október 14-diki kelettel ezt írja Kerényi Frigyesnek:

„— — — néhány nap mulva indulunk Pest felé, itt hagyjuk Koltót, az örökké kedves emlékü Koltót, hol oly édes heteket töltünk, a milyen boldogságot halandó álmodni és elbirni csak képes....“

Boldogan távozott a költő, édes szavu költője a szerelemnek. A mi Dantenak, Bea-

trice, Petrarcanak Laura, Torquato Tassonak Eleonora : az volt neki az ő *Juliskája*. Fekete szemének csillogása lelkét égette, szíven sebet gyujtott; költészetének oltárára helyezte s buzgón imádta eszményképét, ki — törvényes neje volt. A világ benne összpontosult, s ez egyen kívül nem létezett számára más asszony. Imádta a szerelem frenezisével és szerelmes volt bele a halutinatióig. Nekem mondá :

— Az éjjel láttam Juliskát, beszéltem vele, nincs semmi baja. — Szegény Jorik!....

Koltón írta :

Ha eldobod egykor az özvegyi fátolt,
Fejfámra sötét lobogóul akaszd ;
Én feljövök érte a síri világból
Az éj közepén, s oda leviszem azt.
Letörlni véle könyvemet érted,
Ki könnyeden elcsicledéd hívedet,
S e szív sebeit bekötözni, ki téged
Még akkor is, ott is, örökre szeret!

Szegény Sándor!...

Tiszteletteljes hódolattal, nagyrabecsüléssel, bámulattal és méltányoló elismeréssel hajlom meg — — — *Damjanics János özvegye* előtt!!!

Petőfi Sándor írja:

— „a mint az esküvési szertartásnak vége lett, rögtön kocsira ültünk s vágattunk ide Koltóra. Ez egy kis falu Kővár vidékén a Laposvölgyben, Nagy-Bányától egy órányira délre. A táj olyan szép, mintha az én képzeletem után alkotta volna a természet. —“

Koltó szept. 15-én 1847.

KOLTÓ egy községet képez *Katalinfalvával*, mindkettőt kalvinista magyar emberek lakják; nem oláhosodtunk el, mert magyar szóval hirdeti az ígét — mint nálunk mondják — *a kóti pap, a támplomba.*

A legidősebb ember, Tar Imre bácsi beszéli, hogy azt hallotta az édes nagyapjától, ki az öregektől tudta, hogy mi *Kun telep* vagyunk, s mikor Rákóczi bejött nagy Magyarországból a Kővári várba, gárdája leki-sérte, nem akarták elhagyni urokat, megtelepedtek a Katalini *prediumon*, s innen mentek

viSSza maguknak asszony embereket hozni az Kánáhán alföldről, kikkel aztán nemzetségről nemzetségre szaporodtak.

Becsületes, engedelmes jó nép vagyunk, fizetjük az adót, rendesen adjuk a katonát, s hűségesen eljárunk vármegye dolgába; konyitunk az íráshoz, olvasáshoz, a mi keveset tudunk, azt a magunk emberiségéből tudjuk, tanfelügyelőt csak is egyszer láttunk, s akkor is esett az eső.

Mi férfiakul túrjuk a földet, ács munkát faragunk s Nagy-Bányára járogatunk be nap-számra, mindnyájan kertészek vagyunk s a zöldség a mesterségünk. A fehérnépség czipeli a háti kosarat, veteménynyel piacra jár, be-kandikál Nagybányára, Felsőre, Fel-Kapnikig; retekkel, salátával, hagymával Szatmárra, őszszel káposztával egész Károlyig, s akad olyan is, ki Mármaroszigetre szánja magát. Eladják a veteményt s eleséget hoznak vissza, fordul áran a pénz, ha nem csorog, hát cseppen, s tudjuk, hogy a szegény ember vízzel főz.

Egy hibánk van — és ez rosz sor — szeretjük a pálinkát, pedig csakis egy zsidónk van s annak sem szabad hitelre mérni, s ugy van a *komencziója*, hogy akkor teszi ki az ur a szűrít, mikor tetszik; de hát hiába, az a kutya pálinka nagyon csillapítja az éhséget,

aztán még asztalt sem kell hozzá teríteni, csak úgy fennálva is lecsuszik; még a szopó gyermek is megszokja s az öregnek orvosság; az asszonyok mézzel szeretik s bányai fehér kiflit harapnak melléje; — meg lehet avval élni.

Még egy: *csufondárosok* vagyunk; nincsen az istennek az a szent angyala, a kit *bázsokurából**) el ne neveznénk; a zsidót, ha hozzánk jön, az első nap megkereszteljük, a mostanit *pujkának* hijuk, olyan is az mint a pujka; az ur is azt kérdezte tőle: *neked az apád vagy az anyád volt-e pujka?*

Szegény nyomorék Kocsis Sándor csizmadját úgy hijuk, hogy *Furó!*

Katalinfalváról Koltóra kikavicsozott, jól gondozott ut vezet a Lápos tág völgyén keresztül; a mármarosai Kárpátok hegyláncolata nagyszerű képet tár előnkbe, a *Rozsály* és *Guttin* óriás sziklái az alatt járó fellegek felett kimagasulnak, s mutatják tar csucaikat, melyekről az idő leborotválta a termő földet s csakis az áfonya nő a szirtek hasadékai közt; nyugaton kezdődik a nagy pusztta, mely a Dunáig terjed, s ott állják utját a budai hegyek, délre tölgyerdők zárják el a láthatárt, északra a színérváraljai, sikárlói, nagy-

* Tréfából.

bányai szőlők, gyümölcsösök, gesztenyeerdők szegélyezik a vidéket, s ha a lemenő, hanyatló nap a térségről visszasüt, narancsszin és vérveres felhők világítják a sötét kékszinü hegyek ormait, a fernezelji kohófüst leszáll a völgybe, — s mint óriás fátyol fedí az alvidéket, a fensik tisztán marad, s lábait mossa a kénszagu ködben.

A Koltóra vezető uton Katalinfalva utolsó házacskájában lakik *Furó*, a sánta csizmadja.

Furó nálunk szorgalmáról, józanságáról, becsületességéről ismeretes; nincsen nálánál szegényebb ember a két helységbe, csak úgy küzd a nyomorral, mint a templom egere; ha egy fejős tehénre tehetne szert, lenézné a kereszthegyi aranybányát. 1848-ban Karczagon a hol született, beállott önkénytesen mozgó nemzetőrnek, lekerült a ráczok ellen, s onnan Erdélybe jutott Bem alá, mikor Kemény Farkast dandarával (4000 honvéd, 18 könnyü löveg, egy pár rőppentyü állvány) Brádra küldte az öreg ur, hogy hatoljon be a havasok közé, s verje le az oláh lázadókat, *Furó* is ennél a hadosztálynál szolgált.

Nincsen szomorítóbb Erdély függetlenségi harczának történetében, mint az oláhok

elleni küzdelmeink a havasokon, háborunk a *móczok* ellen. — Legveszedelmesebb, legvéresebb az utczai harcz, hol minden egyes torlasz várerőd, melyet ostrommal, rohammal kell bevenni, a lövések nem találnak, a torlasz magába szija a golyót, vagy visszapattan róla; csakis szuronyszegezve vehetjük be. De ennél vadabb emberölőbb a *guerilla* harcz: dögmirigye a háborunak; hol minden bokor, minden fa, minden szikla, minden utgörbület, minden patakok, minden meredély vagy csucs, *les*, melyből a halál ólalkodik; nem láttunk senkit s a golyó halálosan talál, beérünk egy hegyszorosba, s a föld megindul felettünk, kőzapor hull, s a lehengetett főtörzsök tömegei utunkat elvágják, közepén vágják ketté haladó hadoszlopunkat, ütegeinket orrunk előtt szerelik le, élelmeinket szánk elől viszik el, nyugalmat, enyhét, pihenést csak a halál ad, s a ki megsebesül, annak utolsó órája ütött.

Ilyen volt az abrudbányai, zalathnai havasok közti *guerilla* harczunk Forró Elek, Kemény Farkas, Inczedy Samu, Eglofstein és Trángusnak, Jánku Ábrahám, Móga József és Axinte Szever ellen.

Keménynek a Hideg-Szamos völgyben *Mariselen* kellett volna egyesülni a Bánfy-Hunyadról és Gyaluból jövő segélylyel; de

tulságosan tulnyomó erővel lőn megtámadva, egy honvédnek husz *mócz* ellen kellett harczolni, minden felől körül volt véve, a hegyekről kövekkel dobálták, s e kínos helyzetben két napon és egy éjen át kellett csatázni, míg végre a maroknyi hős nép az ellenségen keresztül vágta magát, B.-Hunyad felé.

Itt vitte el egy elfáradt, földön hömpölygő ágyu golyó *Furónak* bokájából mind a két lábát.

— Hogyan menekült aztán? Kérdém a sánta csizmadjától.

— Feltettek — kérem alásan — a század szekerére, s csak akkor *ébredtem* föl, mikor a doctor a lábom kezét levágta?

— Hol?

— Bánffy-Hunyadon.

Mondja el az egészet röviden mind addig, míg Koltóra került.

— Olyan ispotály félébe voltunk egy csürben; a volt a jó, hogy az ivó viz az én ágyam mellett volt s akkor ihattam a korsóból, mikor szomjas voltam, s mindig ittam, mert nagyon kívántam a vizet, aztán annyira felgyógyultam, hogy két mankón járhattam, de csak úgy, mint a sáska ugordva, eljártam a tiszt urakhoz csizmát tisztogatni, s jó dolgom volt; mikor a miénkeket Kolozsvárról a musz-

kák kiszorították, *Zsibóra* mentünk, én mindig a század szekeren; *Zsibónál* letettük a fegyvert, engem egy határmegyei tisztur elhozott Nagybányára, itt beszállásoltak Pap János csizmadja mesterhez — a felesége még ma is él. — Mikor *Urbán* bejött a muszkákkal, felvittek a régi városházára, Urbán azt mondta — csufot mondott — mehetek az... mert ugy sem veheti semmi hasznomat; én visszamentem Pap Jánoshoz, ott dolgoztam nála két esztendeig, aztán megházasodtam az elsővel, ettől volt négy gyermekem, s megtelepedtem itt Koltón; elvettem a másodikat.

— Hány gyermeke volt ettől?

— Tizennégy.

— Tizennégy meg négy az tizennyolcz,

Maróthy szerint, mondtam Furónak szomorú mosolylyal.

— Jaj! de abból sok elhalt.

— Hányan vannak ma?

— Mindössze tizenketten, mert a Sándor fiu benn van Bányán mesterségen.

— De ő már szerez valamit?

— A ruházatját megszerzi, aztán ingyen tanítják, a mig fel nem szabadul, addig nem fizetik.

— Hogyan élnek Furó uram?

— *Hát azt az Isten tudja!*

Igaz, — *az isten tudja!*

Az ég madarai, a mezők liliomai?

A vadállatok, a farkas, a hiuz, a görény, a patkány, a csuszómászó férgek a kigyó a kánya, a sas, a héja, a sólyom ragadoznak és élnek.

A szegény ember is él.

Véres verejtékű munkával nyomorban, kinnal, szenvedéssel, gyötrellemmel.

De hogyan?

Azt az isten tudja!

— Kegyelmednek háza van és telke, hogyan szerezte Furó mester?

— A telek *külsőség* volt, Bálint György, Mózsi Gyuri fiától vettem 35 frtért, a Katalin templomot, mikor lerontották, megvettem, a fájáért adtam 40 frtot; huszat kifizettem, huszszal most is adós vagyok, kamatba fizetek esztendőnként két frtot. a falu meg a méltóságos ur tudja legjobban, hogyan építettük, de evvel a házzal is megvert az isten.

— Megverte az isten, hogyan?

— Most lesz épen két esztendeje, pünkösöd másodnapján, borzasztó nagy égi háboru volt, mindnyájan behuzódtunk a szobába, az eső záporba esett, s olyan sötét volt, mint késő alkonyatkor; egy leányka bemenekült hozzánk,

s a mint a pítvar ajtaját kinyitja, akkorát csattant, hogy megrázkodott tőle a ház, a szegen csüngött egy puska, az udvartól kaptam, hogy vadruczát löjek vele, ez magától elsült, s az ágya háromba tört, a száraz menykő ütött be a kunyhó kéményen, keresztül futott a kis kamarán, s a szobán, melyben mi tizen voltunk; nagyon megijedtünk, a feleségem elájult s alig tudtuk felocsolni a földről, azóta mindig beteg, s többet van az ágyban mint fenn. És itt kezdődik az én nyomoruságom! Az Árpád nu kétszer törte el a karját ugyanazon a helyen, avval van még szerencsém, hogy Móre Imréné, a bába-asszony, szomszédom, ő kötötte be zsindeley közzé a gyerek kezét, s ő doktorolja a feleségemet is, azután, s ez a legnagyobb baj, mikor az égen egyet dörög, a feleségem össze rogyik, elkezd reszketni s kiszalad a mezőre, s addig be nem jő a házba, még ki nem tisztul; azt mondja: templom fájából építettük a lakást, megszenteltelenítettük az ur házat, s bünt követünk el az isten házának fedele alatt.

— El akarnám adni, de nem kell senkinek, a mult télen — nem tetszett itthon lenni — egy hét alatt három gyermekem halt el torokgyíkba, a mi kis tengerim volt, meg egy kevés zsiradék, el kellett vesztegetnem, hogy

becsületes módon eltakarithassam őket, még az idén csak karácsonykor, meg most pünkösdkor ettünk husételt.

El akartam titkolni, hogy beszéde meghatott, azt kérdeztem :

— Kocsis Sándor májszter uram ; miért hiják magát *Furónak* ?

— Ezek a koltói gazemberek *Furónak* neveztek el, mert a mint biczegek ; azt mondják a csonka lábaimmal *furom* a földet.

A mult napokban, a Lendvay ünnepély alkalmával szerencsém volt Feleki Miklós régi honvéd pajtásomat házában tisztelni, felhivattam *Furót*, ki kilenczed magával meg is jelent, a felesége betegesen feküdt otthon, Sándor fia bányász mesterségen van, a legkisebbik, két éves gyermeket nem hozták fel.

A nyomor e kis *orgonáját* sorba állítám, s azt mondtam Miklós barátomnak :

— Beszélj velök s aztán csináljatok valamit.

Feleki meg volt hatva — a kitünő művészeknek jó szivük van.

— Beszélek Kovács Lászlóval.

Visontai Kovács László ur én is szólok az urnak : a nemzet becsületszávára, melyet

1849-ben adott, előlegezzenek a nyomorultaknak havonkint pár forintot, az isten is megáldja érte.

„Azt mondák, mikor a harcban ömlött vérem,
Tíz holdnyi örökség lesz valaha bérem.
Tíz arasz is jó lesz, gondolám magamban,
Korán sem gyanítva milyen igazam van.“

(Arany János.)

AZ ÉN IRIGYSÉGEM.

BÖLÖNYI JÓZSEFNÉNEK

LEGSZIVESEBB ÜDVÖZLET.

TERMÉSZETEMNÉL fogva nem vagyok irigy. A hét főbűn legkajánabbik bűne nem bélyegzi jellememet: szép leánynak nem irigylem szemét, felebarátom gomblyukából azt a kis szalagot, a zsidó bárónak czimét, papnak nagy hasát, ő excellentiájának titulusát.

Meg vagyok még avval is elégedve, a mit a természet megtagadott tőlem. De van egy dolog, mi a *sárga* bünt felserkenti s az ördög megmozdul bennem.

Hajdan eljárógtam Debreczenbe országos nagy vásárba, Nagy-Károlyba megyegyűlésre, ide s oda *nyájaskodni*.

Magyar ember czigány nélkül alig tud vigadni, *keseregni* meg épen nem, mert *bandaszóls* nélkül már a búsulás, néma és méla,

mint tövizének lassu folyása, hinár a gond, békanyál az aggodalom benne, elposványosul az érzelem s a vigasztalás iszapba merül.

Hosszu számüzetésem alatt három kinos érzet gyötört legfájdalmasabban; a szülői ház otthonának nélkülözése, az anyai szeretet melegének hiánya; a nagybányai kohófüst kén-szaga, megszokott illatának pótolhatlan parfümje, s az hogy nem volt *ki huzza*.

Stambulban laktam, Patikárus Ferkó bandájával oda jött; megtudta, hogy ott lakom, eljöttek hozzám, bemutatatta magát s azt mondta:

— Uram, tudom a *nótáját*, Pócsi Laczi tanított meg reá; ha megengedi, elhuzom.

Nekem megvizült a szemem s azt mondtam:

— Egyre kérem barátom, ne huzzák; nekem nem szabad haza mennem, s ha magok elkezdik, én hazáig meg nem állok, látják a kaszárnyában sem szabad furulyázni.

Tizenyolcz esztendeig nem hallottam cigány muzsikát!...

Országos vásár alkalmával Debreczenben voltunk. Hol lehettünk volna este más helytt, mint Aranyiné nagyasszonyomnál.

A gerendás szoba közepén tölgyfa szín viaszos-vászonnal bevont hosszú fakó keskeny

asztal, körülötte szalacsi szalma-székeken ült a kártyakompánia, nagyban ment a játék, s a százások mellett jártak az *ezercsek* is. „Halbe bank,” mondá az egyik, „Én tartom az egészet,” felelé a másik; kihúzták vagy befizeték, mint Fortuna akarta.

A szoba más helyein gyanus fehérszín abraszokkal terített asztalok, melyeken látszott, hogy már tegnap is ebédeltek rajtok; egy-egy kiöntött kávé folt, veres bornak nyomai térképet formáltak, az asztalkendők apró négszegezetű házi szövet — honiipar — volt, topáz színben; mellettök étkeztünk mi nem kártyások.

A cserép kályha szegletben Boka Károly bandája élén húzta, kerti bor meg parádi viz mellett, szólott az kicsapongó vigan, vagy bubánatos keservvel.

A kártya-asztal mellől egy istentől jó kedvében teremtett férfi feláll az ő daliás szépségében s azt mondja:

— Még egyszer tartom az egészet s ma nem játszom többet.

A bankár oszt, mindketten gusztálnak, a bankár kilöki s azt mondja:

— *Nyolcz!*

— *Ez kilencz!* mondja Csernovics Péter; Károly seperd be s add ide azt a hegedüt.

Boka Károly pár ezer forintot *beseper*; Csernovicz Péter elkezdett hegedülni, a banda ment utána halkán, simán mint villik után a szellő, mint Aurora mellett a Zephir, hol viharban tört ki, mint *Éger király* után a zivatar; a Semilante hajó felett az orkán.

Bennem az ördög megmozdult s vele a kaján irigység.

Nagy-Károlyban voltam, a megye egybegyült s tanácskoztunk a dolgok sorsa felett megfontolással és bölcsen; híres Darvay Ferencz alispán vezérelte a tanácskozás szétágazó Ariadné fonalát. Csiklándós volt az ügyrend, sikamlós a tárgysorozat; Wécei főispán nem mert a megye tkts. Karainak és Rendeinek darázs-fészkebe nyulni, Darvayra bízta az előltánczolást e szellemi bál füzertánczában.

Darvayt, a cinikus *piazar-fősvényt* mindenki szerette, kinek jelleme az ellentétek szélsőségéből állott, ki fősvénységből aludttejjet reggelizett, hogy ebéden 200 személyt vendégeljen meg, kocsisomat tokaji asszu borral részegítette le s vacsoráltunk nála sült tököt, mert rossz termése volt az idén, hajduja hátáról sajátkezüleg huzta le a pruszlit, s a krassói iskolának 20.000 frtot ajándékozott.

Az opportunitás a compromissummal páros ökör; az előleges értekezleten összealli-

tottuk őket, a gyűlésen befogtuk a megye igás szekerebe, a béke galambja olajfa ágával közénkbe szállt s egy óra előtt ebédelni mentünk s Darvay vendégei valánk.

A Szarvas vendéglő nagy termében patkó alakú asztal volt felterítve, a kölcsönvett s ez alkalomra bérelt kellnerek iregtek-forogtak, hosszunyaku üvegekben az Érmelléki sárgán fénylett, a parádi viz a szuligulival vegyesen az asztal közepén sorrendben valának felállítva, az asztalkeszközök *gólyanyakban* voltak egybehajtvva, melyekben a kenyér fészkelte; mandula- és mogyorótorták ívezett toronyalakban disziték az asztal közepét mint megannyi *monumentumai* az alispán lucullusi lakomájának, a székek hiányát helyente padók formálták a *minorum gentium* számára, mi *potior nobilitás* töltött székeken ültünk.

A statusok és rendek szine-java diszmagyarban s kardosan csörtettünk be, leoldók a kardot s szegre akasztók mentéinket, kalpagjainkat a kard markolatára tevők s úgy támasztók a falhoz; ebéd előtt mindenki egy pár lyukat eresztett sziján.

A megyegyűlési *traktán*, adta légyen azt a fő- vagy alispán, a 42 megyében a menü kevés változattal iker-testvér volt.

Kétféle leves, fekete rizs kásával, s fehér apró gombócokkal; verő malacz makaronival s harcsa piros ászpikkal; bélszin befojtva rozsdás lére, liba vér és aprólékkal környezve; tejfeles töltött s laskás dinsztelt káposzta; mandulás kürtős kalács és pánkó gazdagon czukrozva; a szolgabíró hozta őz gerincz, bornyu vesés s az elmaradhatlan, zsidók adták hizlalt liba pecsenyék.

Mazsola szöllős sárga tálba főtt meleg sádó szószsal, s reszkető hideg több színű édes kocsonya rumban fagyasztva.

A töltött és dinsztelt káposzta között, fő- vagy alispán, három felvonásban ürit poharat koronás urunkért, a királyasszonyért, ha van a trónörökesért, s ha nincsen — akkor sem volt — a felséges dynásztiaért.

Évvel a zsilipet felhuzta: a pohárköszönések megerednek, mint viznek árja, *tust* huz rá a cigány s a magyar torkokból harsog az éljen.

Még a vizözönnek is vége lön; a holló dögön maradt, de a galamb visszajött, magával hozván a menekülés jelvényét; nagy öröm lön *Israel*ben, Nóénak bárkájában.

A ki kibeszélhette magát, rekedten és

örömmel távozott, a kiben bennrekedt, elégedetlen távozott, hazament s elmondta magának, mit nem akartak meghallgatni mások. A korhelye maradt.

Az öreg Bunkó Vincze huzta, Fátyol Károly még *purdé* volt, de már jól csikolt a bögön, Vizi Peti a *klarinéton* sirt.

Mi vigadtunk sirva.

Egy fiatal pelyhes szakállu gyereklegény megszólal:

— Imre bácsi, azt a jó lelkét magának, ha embert ismer s tudja hogy szeret, huzza el azt az én nótámat.

— Melyék az öcsém?

— Szeretlek! Szeretlek!

— Tudom már, Vincze, azt a hegedüt. Lassan csináljátok, s ne vágjatok előmbe.

Botka Imre elkezdte a cigány hegedüjén *enekelni* a kesergő szerelem mélabus hangján, a kiáradt szív fájdalmas érzetét, a csalódás gyehennájának kinjait, egy-egy reménysugár villant fel, melyet a kétkedés sötéte újból elborita, a hurokon harczoltatá a szerelmet a féltékenységgel, a boldogságot a kétségbeeséssel, nyirettyüjével vigasztalt és elátkozott.

Bennem az irigység ördöge rugdosodott s még az nap egy hegedüt vettem magamnak.

Idők teltek, idők multak. Ott künn a hontalanságban zenélnek, de nem muzsikálnak, játsznak kótából, de nem huzzák sem sziv sem láb alá, meg van írva előre, azt felolvassák, elszavalják, eléneklik, zongorán, czimbalmaznak, mulatnak vigan, *gemüthlich*, *kreutzfidél* és *comforttal*, *quaterkázni* csakis nálunk tudnak; már italuk sem hozzá való, a kerti bor, a vinkó ismeretlen. A zene mindig *konczert*, ha mindjárt a vak koldus reszeli vagy a kintornás forgatja is.

Három vályogvető cigány mellett jobban elmulatok, mint a Pásdeloup orchestrumánál; az izlésnek nem lehet parancsolni, *affektálni* már késő: holnapután 60 éves vagyok.

Bámultam, gyönyörködtem; elragadott a Scala, a Fenice, a St. Carlo, a Pagliano *divája*; mikor Mario, Giulini, Tamberlich, Nikolinit hallottam, csudámban nem tudtam, hova legyek, szivem eltelt érzéssel s szemeim könnybe lábbadtak, izlésem finomodott; de hát nem nyájaskodtam.

Az *urcigány* hegedűjét feledém, azt hivém az irigység kihalt belőlem, — Reményi egy izben nálam lakott, *repültette fecskéjét*, huzta hogy: *Azt mondják, nem adnak engem galambomnak.* Égett a kunyhó, ropogott a nád. Be-

álltunk Tarnóczára bojtárnak. Káka tövén költ a rucza. Virágos kenderünk ázott a tóban. Sugár magas volt a toronynak teteje. — De... „De szívem csak azt mondta *jobb otthon.*“

A napokban nagyon sikerült előadás volt a kolozsvári színházban: a *Czigányt* adták, Fáy Szeréna mint vendég — gyönyörű alak, rendkívüli tehetség, bámulatos hang, szóval mint az olasz mondja *fuoco santo* (szent tűz), mely világít.

Pálmay Ilka kis szerepében kedves volt; olyan ő mindig, mint az őz, mint a ghazella, mint a macska. Minden mozdulata kerekded, kecses, gömbölyű, természetes.

Szentgyörgyi *fejédtelmi* czigány volt; úgy jellemzé szerepét, hogy az ember Farao népét látta maga előtt elléptetni.

Nékem úgy jött, hogy Gyenest láttam én már faluhelyt a csapszékekben mint *primást* huzni a kutyakopogóst.

Sok ilyen előadást kívánok a *triumviratus-nak*. Kedves vendégeim voltak nékem is az egyik páholyban: Bölönyi Ödön Nagyváradról.

Előadás után vacsorálni mentünk a Nemzeti Szállodába, leültünk egy asztal mellé, vígan mulattunk, Krasznai Miska is ott volt; Salamon húzta.

Nem igen láttam szebb *zsaner* képet, mint az asztal körüli csoportozat, valóságos Teniers, Van Ostai Rugendas festés a hollandi iskolából, vagy egy *eleven kép* Grew, Watteau vagy Vidal által csoportosítva.

Az asztal közepén ült Bölönyiné (Nedeczki Ferike) Kaulbach Grätchenjére emlékeztetett, Fáy Szerena Pálmay Ilka mellett ült; a két ellentétes arcz a legnagyobb festőnek mintául szolgálhatott volna; az egyik bibliai alak: *Ráchel a kútnál* Vernet Horacétól; a másik a *csokoládés leány* Vidaltól.

Salamon bandája húzta.

— Ez az én *nótám*, mondá Bölönyiné, tudja Sándor bácsi a *verseit*.

— Nem.

— Nagyon szép.

— Mondja el kérem, ha nem unja.

„Liliommal festették a koporsót,
Olyan igen nagyon fehér azért volt,
Ráborult szeretője szegénynek,
Bánatától a koporsó sötét lett.“

— Jaj de szép, mondám.

— Szép, de nagyon rosszul huzzák, mondá Bölönyi Józsi.

— Huzd el te Józsi, közbeszólt a szép asszony.

Bölönyi felállt, átvette a hegedüt, egyik nótát a másik után húzta.

Hát ezt ismeri-é Sándor bácsi?

— Mi a szava?

„Ha rá találsz egykor síromnak bus halmára,
Mely fedezni fogja gyász tetememet,
Ird fel a már akkor félig elkorhadt fejfára
Hogy valaha te is ismertél engemet.
Jaj de busan szól a Harang Tarjánba',
Halva fekszik a falu szép leánya,
Három galamb húzza a nagy harangot,
Most temetik a negyedik galambot.“

— Nem ismerem.

— Na hát elhuzom.

És elkezdte húzni és húzta, emlékezetem felfrissült, érzelmem megújult: hallám Csernovics Pétert Aranyinénál, Botka Imrét a Szarvasban, gondolatomban átvillant egész életem; kevés öröm, sok szenvedés, hasztalan törekvés, el nem ért vágyak, egy elpazarolt élet; — az ördög nem mozdult meg többé bennem, az irigység is kihalt.

Nem veszek egy második hegedüt. Holnapután hatvan esztendő vagyok!

HERMANN ES DOROTHEA.

SZÉP, szép, csillagos, csendes nyári éjjel volt, az égboltozaton fényben ragyogtak a tulvilágok milliárdjai, a *mindenség* egy része a két szerető szív előtt föltárult, mint a *könyvek könyvének* bölcsessége, melyből az ész az igének malasztját meríté, honnan a bölcsesség vevé eredetét.

A hold még nem jött fel; a *kométa* — az ég e bolygó zsidója — halványsárgán csilámlott fennálló üstökével s ugy látszott, mintha a gönczölszekérnek utját állaná, meggátolni kijövetelét a tejutra.

A lég meleg volt s teljes-tele villanyossággal; a távolban a fellegtelen egen a vilám folyton cikázott s rózsaszínfényben vilá-

gitá észak felé a homokos pusztát, melyen a krumpli olyan dúsan terem.

Spré vize folyik csendesen! — fenekén iszap, iszapban iszapizü halak, kedvenc kéjfalatja a berlini filiszternek, rántva és krumplival.

A *Spré* vize mély medrében *transcendentalis* gondolatokban elmerülten folydogált, partját folyondár növények boríták, a szeder fekete gyümölcsével a víz felszínét csokolá, a vadkomló ráborult a partra s magába szivta a gőzölgő föld bájillatát, a farkasalma havannaszin virágaival, mely egyszersmind gyümölcse is, a kométa felé tekintett s magába lehelé a párolgó nyirkosságot; az ég harmata mint brillánszem ékíté a part gyöngyeit, a szép kék nefelejtset, a távolban a lankán egy csalogány *meza voce* éneklé: *oh! bel alma innamorata!*

A természet szerelemben szendergett.

A *Spré* partján agg fűzfa tövében egymást átkarolva ültek Hermann és Dorothea.

Schultze Hermann strázsamester volt a brandenburgi landwähr rezerva ezrednél; a francia-porosz hadjáratban telelopta magát mindenféle apró francia *vade mecumokkal*;

egy kandalót ékítő ingó óra volt diadalainak dicső trofeuma, melyet *szivelője*: Dorothea lapos lábaihoz tett hódolata jeléül, égő szerelme s nagyrabecsülése zálogául.

Schultze Hermann a szó teljes értelmében német ember volt, — *ein echter deutscher Mann*, — énekelte: *Sie sollen ihm nicht haben! Was ist des Deutschen Vaterland! Lützows wilde Jäger! Wacht am Rhein!* Imádta a sört, — császáraját, — még akkor csak király — Dorotheáját és a borsó kolbászt, győzelmeinek e nagy szövetségeseit.

Iskolamester fia lévén, apja bölcsérrel öntötte négyszögü fejébe a tudományt, konyitott Hegelhez, sejtett asztronomiát, megnevezte a konstelációkat s becsülte a kométát; verselt mint minden német s veres ernyőjétől ritkán vált meg, már mikor ezibilbe volt.

Külseje, az eredeti fajnak eredeti példánya, melyben a négyszög — \square — képezi a jelleget; négyszögü lábak, négyszögü kezek, négyszögü fej, négyszögü test, szegletes, tudománytól butult lélekkel, szóval eleven *quadratum hypotenusae*.

Fején sűrű, kemény, göndör haj, mint *Friczinek a Bakkancsos és fiában*; keskeny, alacsony, kidomborodott homlok, kiálló, habozó, sündisznó szemekkel, szürkekéket játszva,

mint midőn az aludtej szagos erjedésbe me-
gyen át; egyenes, verhenyés, szőke, buján nőtt
szemöldökkel, melyekben a légy pókhálókba
bukkan; lapos, néger, pisze orr, az ég esőjét
és harmatát felfogó s az árnyéket felfelé vető,
fogkefére nyirott veres bajusz, mint a tömlöcz-
öröknek a rémdrámákban; állatias száj, duz-
zadt, kicserepedzett ajakkal, ép, egészséges,
négyszögü fehér fogakkal, melyek jó emész-
tésre mutattak; gömbölyü áll, melyet tüskés,
veres szakál függönyözött, kiálló áll- és arc-
csontokkal; a jobb szem alatt egy lilaszin
bibircsó.

Igy szerette őt Dorothea!

Dorothea — oh égi lény! — már t. i.
Hermannak, — családi nevén: *Algemathe*;
preparandiát végzett *gouvernante* plánta, mely
már a melegágyon elkórosodott s nőtt sová-
nyan és magosan. József álmának legsoványabb
kalásza.

Miben teste fogyatkozott, azt lelkének
érzelemdús kövérsége kárpótolá, teljes-tele
érzéssel és érzélgéssel; tyukszemétől szivén át,
egész agyáig mind: *gefühl*.

Harmatot evett, illatot ivott s holdfény-
ben fürdött, mint Diána Olymp csergedező

patakjaiban s szerette Hermannt úgy, a mint könyv nélkül tudta Chamissót.

És a mikor — és ez — kérem elhinni — gyakran megtörtént, az érzelgés dagálya megrohanta, maga magának elszavalta a modern költő szavait:

Ah! nur einmal möcht ich sinken,
Noch in deine Arme hin,
Und nur einmal noch vergessen,
Was ich war und was ich bin!

Ach! nur einmal so dich sehen,
Wie du einst gewesen bist;
Und dann alles wieder leiden,
Was schön war und was noch ist!!

És mindjárt megkönnyebbült. Az érzelésnek is meg van csömöre, melyet vagy lekenni vagy kiadni kell. A sóhajokkal teljés költemény *rebarbarája* s az elmerengés a szerelem tündérorszáágában *ipekakuánája*.

Sugár, magas, vékony, száraz alak . . . Newfoundlandban szárított és sózott hal laposágával; kenderszőke haj, fényesen mint jó gazdaszszony guzsolyán, a magas homlokon apró csigákba szedve s *gummi arabikummal* letapasztva; görbe nyerges orra szemita fajra mutatott, mely a keresztesésben az eredeti jellegre visszaütött s alkotott egy mintafőt, mely

az ártatlanok meggyilkoltatása képbén a kétségbeesett anyát hűséges igazsággal képviselte volna; halvány, keskeny ajkak a foghust szerényen takarva, a hegyes fogak sárga-fekete keretbe voltak foglalva; felfelé álló hegyes áll a szépség lencséjével, melyből három szál szőke szőr gondosan ápolva a hűséget s a german szójátékot jelzé . . . *treue!*

Aquamariaa szín szemek, mely a kék, zöld és fehér színek vegyítése, bizonytalan, habozó, mélézva andalgó érzelmek és érzégek hűséges tolmácsa; az ilyen szín szemű sovány nő az égből él, de a földön hál. Keresi az eszményképet, a képzelődés világában s *faut de mieux* béri Hermannal, a landwähr strázsamesterrel, kit ideálizál, felékíti, felcsokrozza, felbokrétazza az émelygős szerelem halavány, fonyadt, illattalan virággal s azt képzei, hogy a szamár — öszvér.

Ki ismeri a keresetlen, árva tölgyfát?

Egy madár, holló, varju, csóka, mátyás, szürke, sárga vagy fekete rigó, a czifra karvarju vagy a tarka szarka, makkszemmel szájában az erdőből kirepül, a mocsáros simaságon, mint Ezop hollója: a *corvus caseum de fenestra raptum*; a makkot kiejti szájából, a makk csirázik, hosszú, vékony, egyenes fává nő, árván, elhagyottan, szomszédatlanul, gyér

koronát növeszt, a térség alantjáró szele már csemete korában ingatja, hajlik szél után s mint nálunk mondják, lesz *lengeteg*, alkalmas szerszám ólmos botnak, hajtófának, szirok seprő közepében seprőnyélnek. Hajlik, de nem törik. El lehetne nevezni botanikus nyelven: *gurcus orphono-ministerialis*.

Ha a szent-írásnak szabad a karcsu zsidó-lányt a cyprusfához, a sugár pálmához, Shaksperenek egyik hőstét a villámtól sujtott tölgyhöz, Garaynak Kiontot: „*Igy áll az őserdők disze, az óriást cser; a fejsze hozzásujtani csak kételkedve mer*” — hasonlítani, nem látom át, miért ne hasonlítanám én, az én Dorotheámat a *keresetlen, árva tölgyfához*.

Igen, természetnek növése olyan, mint a *keresetlen, árva tölgyfa az ő lengetegségében*.

Nem tudom már Humboldtban, Darwin vagy Voigtban olvastam, de hogy olvastam, esküszöm Gyulay Pálra — hogy a nemtelen (*ignoble*) fajbelieknek aránytalanul nagy a kezök és lábok; már pediglen azt senki sem állithatja, hogy a teuton faj: arabs ló.

Ne vegyék rossz néven, sem panaszképen, ha Hermann Dorotheája szolid bázison alapul s nagy granicsár kezekkel hajtotta el nyerges orráról a legyeket. Hermann meg volt elégedve, s ha a régi *ritterek* példáját követi,

szivök hölgyének cipőjéből inni az áldomást, Dorothea topánkája lett volna a *wahre Mass*.

Testének látható részét sűrű szeplő csoportozat boritá, mint az eget a csillagok megszámlálhatlan milliárdjai, ő róla nem lehetett elmondani, hogy *szeplötelen*.

A hold feljött — fényével elhomályosítá a kométa csillogását s a mint a hold világitása nőtt, úgy apadt az üstökös fénye, farka már nem látszott s a csillag is eltűnt; *lux occidit lucem!*

A *Spre* partján agg fűzfa tövében egymást átkarolva ültek Hermann és Dorothea.

— Ah — sóhajtá Dorothea — szegény kométa! Lásd! Háládatlan férfiak — ilyenek vagytok ti mindnyájan — feljött a hold s a kométa eltűnt. Kinek fénye fogja elhomályosítani Dorotheát szivedben. S az a hold is el fog tűnni, mert viradatkor feljön a nap, ura a teremtésnek.

— Nem, Dorothea, tudod-e a német hűséget? *ewig dein, ewig mein!* az a bolygó sok százezer német mértföldre van tőlünk, utja bizonytalan s barangol határozatlanul; eltűnik és újból megjelen, világossága hosszú évek során át jut le hozzánk, farka négyezer mértföld, meglehet, hogy még te is látod s meg-

lehet, hogy soha sem látja senki. Én itt vagyok melletted, kezem kezekben, szemeim szemeid fényét nézik, leheletedet magamba szívom, s mint Percival mondja: két szív és egy érverés! két lélek és egy gondolat!

— És mégis, hogy van az, én édes emberem, hogy ti olyan könnyen feledtek?

— Igen, az a ki könnyen felejt! — *siehe meine Holde!* — nemde Franciaországban voltam, a könnyelmű, kaczer nők hazájában? nem irtam-e neked minden héten két levelet a tábori postával? A kapitányom azt mondta: Schultze! azt az ingóórát fel kell pakolni a század szekérére, haza viszem emlékül. A kapitány elesett, s az óra nálad van!

Dorothea mintha darázs csipte volna meg, felugrott, egy *swingban* a Spré partján volt, leszakított egy Margit-virágot, Hermann elébe állt s a virág leveleit kezdte egyenként szagatni.

Er liebt mich, —
 Von Herzen, —
 Mit Schmerzen, —
 Ueber alle Maasen! —
 Kann von mir nicht lassen, —
 Ein wenig,
 Ach! gar nicht!!!! —

Elkezdett zokogni s elfojtott hangon sza-

valá Hermannak a Spré partján, az agg fűzfa tövében :

Nur eine Thräne gebt mir wieder,
Nur eine einzige will ich haben,
Mit dieser Thräne aber mich
Das todeskranke Herz mir laben !

In diese Thräne will ich senken,
Mein ganzes, namenloses Weh,
Mit dieser Thräne will ich sagen,
Was ich stets fühl und kaum versteh !!

— Édes gyermekem! a Margit-virág hazudott, *ich liebe dich!* a te szende (*sanfte*) mamád vacsorával vár, én éhes vagyok, azt mondta, *Semmelschmarn* lesz.

Dorothea felmagasult, lesüté szemeit, elfedé arczát terjedelmes tenyerével, nagyot sóhajtott, s rebegett sugá:

Ach Hermann! Ha te kométa volnál!

KIBÉKÜLTÜNK, kiegyeztünk; fátyolt vetettünk a multakra, — bár a jelent is elfátyolozhatnók! — összecsökölődtünk — *Zwicki puzsi!*

A kiket felakasztották, azok nem háborgatnak, — a kiket agyonlőttek, azok hallgatnak, a kik a szümüzetésben meghaltak, azoknak sem kell magukat az osztrák konzulnál jelenteni, hogy tiz év mulva is magyarok maradjanak.

Beust urat megéljenezték Pesten, Andrássy urat megcsókolták Bécsben; s most is csak ugy szeretjük egymást, mint azelőtt.

Delegálunk Bécsbe s visszadelegálnak Pestre, — fizetjük a quotát s tartjuk a közös németet.

Épitkeztünk; — építettünk vasutakat *ad*

usum familiae; — palotákat, — vámháznak escuriált, — postát olyat, melybe már nem férünk, — városházát, oda, a hol a ki keresi sem kapja meg, — sugár-utat, mely csak úgy sugárzik — az ürességtől.

Hoztunk üdvös törvényeket, melyekkel megöltük azt az osztályt, a mely fentartotta a magyart. Mig a nagy ur német volt Bécsben, addig a kis ur magyar volt itthon; ma: hivattal kereső *proletarius*.

Törvénykezésünk gyors, jó és olcsó, — a kit meglopnak, lehazudtolja a tolvajt, hogy rávall.

Adónk nő, virágzik, gyümölcse a végrehajtó, megmondta Deák Ferencz, hogy — *mi-vel együtt* nem kisebbül.

Államgazdálkodásunk rendezett, — ami eladható volt, körülbelől már mind elkelt.

Közlekedésünk pompás, — sok helyt a bivalyt is vontatni kell.

Az isten is velünk van! — közösen gazdálkodunk, idő, termés bővében.

A viz jó barátunk — meg-meglátogat Miskolczon, Egerben, s több időre Szegeden; — most is várjuk az ünnepekre.

A dyphtheritis a philoxerával együtt kényeztet.

Voltaire *Candidjával* tartok: „*tout est*

pour le mieux dans le meilleur des mondes possibles.“

Magam is uszom a boldogság kékjében; hogy ne, hiszen . . . „a nemzet minden kívánsága teljesült!“

Nem mindig usztam ám én a boldogság kékjében, süttött már nekem sötét szürkén is a nap.

Jersey szigeten laktam. Hazulról a pénzküldés nagyon meg volt nehezítve; — Teleki Blanka tizenhét évi várfozságra volt elitelve, — nem vágytam rá, hogy édes jó anyám szobatársa legyen — Kuffsteinban.

Három mesterségem volt; — a „L'Homme“ lapba a *külföld* rovatot irtam — az ollóval; egy tengerész barátommal halásztam; — s Philippe Asplet ur gyarában pakoltam a faggyúgyertyát Amerikának.

A három mesterség nem ért fel egygyel, — pedig a tenyeremen sok tyukszem volt a há-lóhuzástól, s a derekam gyakran fájt a faggyúgyertya pakolástól.

Pártfogóim, jó barátaim, menekült társaim sok szivességgel voltak irántam, — ha ünnep volt valamelyik számüzött házánál, engem rendszeren meghívtak.

Hugo Viktor, a jó öreg Mészáros Lázár,

Leflo tábornok, Bonnet-Duverdier, Pianciani, Thaly Zsiga gyakori vendége voltam.

Amilyen a mosdó, olyan a kendő; — emberségért emberséget.

Volt egy pár *fontom*; — megbeszéltük otthon, hogy karácsony előestéjére minden jó emberünket meghívjuk vacsorára, s kiteszünk magunkért magyarosan.

Volt nekem egy legényem, szegény *Lajos* ur, — határozottan talentum, minden nyelvet beszélt, és semmi nyelven nem irt, bátor katoná, jó kertész, jó halász, s rendkívül ügyes szakács, aki engemet ismert, az *Lajos* urat tisztelte. Ismerték őt Angliában, Olaszországban, a Belgák földjén, Schweitzban, Jersey és Guernesey szigeteken; olyanom volt ő nekem, mint Rontó Pál Benyovszkynak.

Családi tanácsot ültünk, s elhatároztuk, hogy *gargantouai* lakomát rendezünk; — asszonyom, *Lajos* urral elmentek bevásárolni, utánok kiáltottam, hogy: *mindent, a mi jó és drága!*

Én elmentem, személyesen meghívni a vendégeket; mindenki szívesen fogadta a meghívást, — észleltem, hogy örvendenek valami újat, ismeretlent, *vadat*, magyarost látni és enni.

Szalmával fedett kényelmes cottageban

laktam, Saint-Helliere várostól félórányira, a Samarez cottageban. Gyönyörű helyen, a tenger partjához olyan közel, hogy nagy dagályok alkalmával, a cottage falait nyaldosták a tenger hullámai; — a lakás kerttel volt környezve, s a kert mindig zöld levelű fákkal sűrűen beültetve, földszintén tágas nagy szobák, s nagy konyha, a konyhából kijárás a mellék udvarra.

Lábas jószágom két iszonyu nagy terencuoi kutyából állott; mind a kettőt *Clichy*-nek hívták, s megkülönböztetésül *numerussok* volt, mint a regimenteknek, — *Clichy* Nr. I., *Clichy* Nr. II.

Később, a német világban, egyiket elküldtem apámnak Kolozsvárra, s itt annyira megtetszett, hogy az akkori katonai hatalom *konfiskálta*, — befogták a nagy dob eleibe, s huzta a nagy dobot a banda után, — s apámnak egész a *general-kommandóig* kellett folyamodni, hogy *Clichy* Nr. II. a szolgálatból kiszabaduljon.

Asszonyom visszajött a piaczról, rajongó lelkesedéssel beszélt el, hogy milyen skófum dolgokat vásárolt össze, — de a pénz nem volt elég, Asplet ur előlegezett egy fontot.

Kiváncsian kértem: hol van a holmi?

— Lajos hozza, *mére Fabart*, a halárusné, kétkerekü targonczáját kölcsönözte, arra raktak mindent s egy óra mulva itt lesz. De egyet elfelejtettünk!

— Mit? — kérdém.

— Az *italt*, — mit adunk inni?

Meghökkenstem, s mint Hamlet, a „*lenni vagy nem lenni?*!” tépelődésében, úgy mondtam én is: *inni vagy nem inni?*! — inni pedig csak kell! Banni kezdtem a nagy nemzetközi lakomarendezést.

Szótlanul, némán néztük egymást; — ha a kigyó okos, a galamb szelid: az asszony meg találékony.

— Nincsen más mód, mint összeszedek a mi a háznál van s elviszem a zálogházba.

— De hát oda mit visz, hisz már minden ott van?

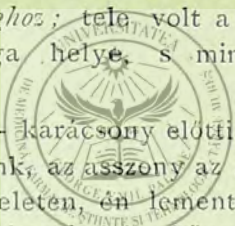
— Van még egyet-más; — gyönyörű meleg idő van, a felső kabátját úgy sem viseli, vadászni sem megyen az ünnepek alatt... a puskára mindig adtak két fontot, — s az arany szent György medaillon?

Levettem a nyakamról az arany szent György talizmánt.

In tempestate securitas!

Lajos ur megérkezett; leszedtek mindent a targonczáról; az asszony elégedetten mondá:

— Én kirakok ide a konyhára; mindent elkészitek előre, — holnap eljön madame Fillione, nagyon jól csinálja a *Christmaspayt*, (karácsonyi sütemény); — mikor készen leszek, elmegyek a zálogházba, veszek czidert, sört buteliákba, bort és rhumot; — *alons! Lojoch!*

Elhozták az italt, vettek szivart, piskótát mártogatni, kétszersültet a theához, czitromot, czukrot a *grooghoz*; tele volt a konyha, min-

 dennek a maga helye, s minden a maga helyén.

Másnap — karácsony előtti nap — jókor reggel felkeltünk, az asszony az asztalnémüket rendezte az emeleten, én lementem a nappali szobát rendbe hozni; — könyveimet rakosgattam.

Egyszerre éles sikoltást hallok a konyhából, — megrémültem, — azt hívém a petroleumos lámpát döntötte fel az asszony, s most ég.

A konyhába rohantam.

Szörnyőség volt, amit láttam.

A mellék udvarra nyíló ajtó kitérve, a két *Clichy* elnyulva hevert a padozaton, ... körülöttek a földön csont, hus és hal dara-

bok, ... a két Clichy egy nappal előbb ülte meg a nagy karácsony ünnepét.

Egy nagy kenyér maradt meg épen, ketté vágtam s azt is odalöktem nekik, s az én bubánatos keservemben két nagy könycsepp csordult le arczomon végig.

Dante mondja: „nincs nagyobb fájdalom, mint visszaemlékezni a boldog idökre, a nyomorúságból.“

SZÉP ünnep nagy-karácsony ünnepe.

Együtt van a család; a jó háziasszony, a gondos szerető édesanya a karácsonyfát rendezi a nappali szobában. Ráakgatja az aranyos ezüstös diókat, a cukor-jegeczes déli gyümölcsöket, sárga narancsot, fekete vagy barna aszalványokat, piros almákat, csillámló csecsebecsüket, tarka színvegyületben; a fenyőágacsokra apró gyertyák vannak tüzdelve; a karácsonyfa alatt emlékek a családtól, a rokonoknak vagy jóbarátoknak.

Gyujtani kezdik a gyertyákat.

A gyermekek a szomszédszobában égő kíváncsisággal, lélekzetöket visszatartva, az ajtó felé nagy szemeket meresztve, szótlánul néma csendben lesik a *megjelenést*.

Az ajtó kétfelé nyílik, a karácsonyfa fényárban ragyog, a gyermekszív örömtől dobog, az ajkak reszketnek, mint a magasban röpkedve daloló pacsirta szárnyai; az anyaszív érzi a gyermekszív érverését, s annyira boldog, hogy szinte fáj boldogsága, mert köny csillog szemében.

Csak a gyermek boldog igazán, és csak az anya, gyermekeinek boldogságában.

Ma született a Megváltó!

Hó borítja a láthatárt, nagy jégcsapok függnek a szalmafedeleken, a szán alatt recseg a hó, irgalmatlan hideg van. A kuvasz kutyának felborzolódik a szőre a hátán, hallja távolból a farkasüvöltést, lábai közé szedi farkát, egyet vonit s lefekszik a pítvar-ajtóban.

A bakter, *találomra* elkiáltja az órát s azzal befordult a csapszékbe s lesi a *megkínálást*.

Falu végén, egy kunyhóban együtt lakik a nyomor. Az anya még érzi a fájdalmakat; a kis csecsemő didergő anyja mellett fekszik; három nagyobb gyermek a szoba egyik szögletében összebújva hever a lehintett szalmán, az apa nagyokat sohajt, lehellete gőzpárává válik s füst módjára száll felfelé. A korsóban megfagyott a víz, az ablakok s ajtók hasadé-

kait zuzmara borítja, s vékonyan, csipősen,
élesen fúj keresztül rajtok a hasító szél.

A nagyobbik fiu megszólal:

— Édes apám! ugy e bár, ha tüzünk
lenne: *ma* — kukoriczát pattogtatnánk ?

Ma született a Megváltó!

RÉMSÉGES nagy a hideg, — Sziberiából mi-
hosszánkig még nem állt a fagy. Jégcsapo-
kat fagyaszt házereszre, bajuszra, — zuzmarát
szemöldre, szempillára, — a kéz bőr a vashoz
ragad, s a pök estében megfagy; — a hó
jéggé vált, s még a vasalt szán is farol; — a
lábásjóság kelletlenül issza a vizet, s a disznó
zeruson alul rőfög, — a csillagok fényesen
meresztik kidülledt szemeiket, — a hold sár-
gáját a kék ég szürkén veri vissza, — a fákon
a zuzmara hosszan nyulik le, mint vén ember
ősz szakálla, s ha a szél meglendíti: gyémánt
esőben hull alá; — egy-egy hópehely szál-
long, nem mintha havaznék, hanem csak úgy
kinjában esik. A tanya körül a hóban farka-
sok nyomai látszanak, a rókák fényes nappal

viszik el a ketrecz mellől a majorságot, a vályúkban csak forró vízzel lehet a jeget felolvasztani, — karácsony harmadnapján a „Gond-űző“-től két puskalövésnyire fagyva lelték a drótos tótot, — s az ugatás a kutya szájában megfagy.

Pitymallatkor a tanya udvarán égbekiáltó lárma, a béresgazda a nagy kolomppal kolompol, a kocsis a csengőkkel csenget, a lovászok a pengőket rázzák, a béresek hosszú ostorokkal pattogtatnak, a szakácsné a nagy üstöt veri, az ostorosok a járom-pálczával a deszkakerítést verik; ilyenképen emberelik meg ujesztendő első reggelen a tanyagazdát az ő cselédei.

„Boldog újéveket!”

A nagy konyha-pitvarban magasan lángol a tűz, a napraforgó-szár tengericsutkával vigan pattog, s mint apró röppentyűk szikráznak kifelé a nyitott kályhából; a nagy üstben rotyog a fordított kása, nagy fazékban a bugyogó viz sustorékol, öreg lábasban zsirba fulva sül a kolbász, májas és tüdős hurka, — lesz mibe mártani! — nagy darabokra szelve, tiszta abroszon hever a puha rozs-kenyér, zöld butykosokban a pálinka, s tarka kancsóokban a kerti-bor. A falon szegeken függ az edények

sokadalma, s fogas-tálasokon a virágos, mada-
ras, tarka tálak és tányérok.

A tanya gazdája felnyitja a konyha ajta-
ját, s a küszöbre lép, alig lehet kivenni alak-
ját, mert a konyhából kitóduló gőz környezi
s úgy befedi őt, mint Jupiter Pluviust a fel-
legek; — a zakatolás még nagyobbúl s irtó-
zatos a lárma; a mennyi madár a környéken:
mind elrepül.

Kezével int a gazda, s a zaj *decrescendo*
megszűnik.

— Köszönöm édes jó cselédeim ezt a kis
megtiszteltetést, takarosan volt csinálva;
— adjon isten nektek is mindnyájatoknak:

„Boldog újéveket!”

Bementek mindnyájan a konyhába, —
asztal körül ültek, — akinek hely nem jutott,
valamelyik sarokba huzta meg magát, — a
háziasszony rendezte a korai reggelit. Midőn
már mindenki helyén volt, a mellék szobából
kijött a tanító, kézen fogva s vezetve egy
10—12 éves kamaszt, zömök, piros pozsgás
arczu, pisze orru, jól táplált, kövérré hizott,
karika lábu, kurta karu, elkényeztetett bec-
zét édes anyjának; — *Prospectus* magyar for-
ditásban, „Friczi”-nek az öcsce, — felöltöz-

tette úgy, hogy helyből a „*Wilcsekland*“-ba utazhatott volna.

A tanító, — egy kicsapott rektor, ki teljes ellátásért *ájoskodott*, s csak is azért maradhatott meg a tanyán, mert a legközelebbi *italmérés* két órányira volt, s a nagyasszony-nál állt a pincze kulcsa, — megszólalván, mondá:

— Mukika, mondja!

És Mukika rákezdé:

„Édes kedves jó szülőim!
Az új esztendő *vig* ajándékokkal
Hadd kedveskedjek örömtelt napokkal,
Ez ifjú *sereg* szavból óhajlja
Minden időben! — bis!

Az apa arczán öröm sugárzott, az anya szemei megteltek örömkönyekkel, a kicsapott rektor nagyot kortyintott a pálinkás butykosból s fojtott, rekedt hangon mondá:

„*Boldog újéveket!*“

Vigan, de tisztességes illendőséggel folyt az étkezés, — csakis az ostoros kis bérest szólították meg, hogy ne csámcsogjon olyan nagyon; a többi mind módosan evett.

A fordított kásán kezdték s a kolbászon végezték; — a mint a kolbászos tepszi kézen járt, Mukika egyszerre csak elkiáltja magát,

kirugja maga alól a széket, s zokogva elkezd bögni.

Mindenki ijedten ugrott fel; az anya rémülten szaladt kedves beczejéhez, ölébe ragadta a nagy kamaszt, csókokkal halmozá, s az anyai szív rebegő nyugtalanságával kérdé:

— Mi lelt, édes aranyos kis bogaram!

— *Hát nekem nem sütöltek külön kis kolbászt?* — zokogá Mukika.

A tanító ur a béresgazdához fordul, s azt mondja:

— Enyje, épen most akartam mondani „*Boldog újéveket!*”

Kis város nagy utcáján vagyunk, — a hideg nagy, — dél és egy óra közt az idő, — az utca üres, mindenki ebédel; — a verebek, sármányok, csókák, varjak *szemelnek*, — a ház előtti fapadon nagy lombos kuvasz kutya egy nagy konczon rágódik.

Két árva, sovány, vézna gyerek, didegve sántikál, — piszkos testöket rongy fedi, melyeket koldus dobott el, — fogaik vaczognak, s felcserepezett tenyereikbe lehellnek; — eleven képmásai Murillo „*letvészkedő gyermekei*”-nek.

Egy ház előtt megállnak, a nagyobbik

betekint egy pincze ablakon, s bámulva elkiáltja magát:

— Jaaj! édes jó istenem, de szép almák!

A másik is megáll, s benéz az ablakon,
— sápadt kiéhezett arczán angyali mosoly
terül el, s lihegve mondja:

— *Jaaj! nézzük...nézzük sokáig!* — — —

„Boldog újéveket!“

BOLDOG UJÉVET !

KIVÁN TELEKI SÁNDOR.

FARMACIE, STINTE SI TEHNOLACIE
GEORGE EMIL PATENT

EMLEKEZZÜNK régiekről, mi kik nem mind-
„E nyájan jöttünk ki Scythiából. A vén
ember, ha még esze nem szállt lábába, sok
épületeset mondhat. Jövő hó végével megütöm
a hat X-et, eszem ép, elmém fogékony, emlé-
kező tehetségem hü, testem egészséges s néha
még úgy *legénykedhetném* is, s általában hi-
bám, hogy mindig olyan harmincz éves badar
legénynek hiszem magamat; különben a lovat
csak úgy ülöm, mint ezelőtt, a *négyest* is gyep-
lön fogom kurtára, s az ekét is ki tudom ha-
jitani a harmadik barázdába; úgy tapasztalom,
hogy a világ sokkal többet változott hatvan
esztendő alatt, mint magam.

Sok dolog sokkal jobban van manapság
mint ezelőtt, sok sokkalta rosszabbul; leg-

inkább sajnálom azt a régi jó *patriarchalis* életet, melyről már csakis nekünk a nép véneinek van fogalmunk. Az igények nőttek, s az *egyenlőség* általános a szükölködésben s mi falusi öreg gárda-emberek azt találjuk, hogy hej! jobban volt az régen!

Az *urhatnámkodás* nagy mételye a magyarnak; minden lengyel, azt mondja Heine, *Gróf*, nálunk mindenki *Báró*, a szerényebbek titkolják; a ki már épen nem az, legalább *nagyságos úr!* a ki még az sem, aval menti magát, hogy *demokrata*.

Az én időmben nem volt az ugy; Beöthy Ödön, Klauzál Gábor, Deák Ferencz, Pázmándy Dénes, Nyári Pál, Kossuth Lajos, Bezerédy István, Szemere Bertalan, Balog János, Szentkirályi Móríc, Komáromy György s mindazok kiket szerettek és nevők volt, csak *tekintetes* urak voltak, csak Ivánka Zsiga volt nagyságos ur; ma kihalt annak a fája. Nó, de még sem egészen, mert nálunk a „*Betekints*“ csárdában a zsidó csaplárost ugy hívják — meg lehet csufságból — hogy a . . . *Tekintetes ur!*

Mikor a hatalmas isten két kézre verte a magyart, s rosszabb dolga volt mint Musztafa és Caraffa alatt, boldog emlékezetü Bach báró, meg az a felejthetetlen Schmerling lovag, azt a sehonnai sok bitangot betereték a nagy

magyar garámba, hogy legyenek számoló boj-tárjai az ember-jószágnak, kicserélték pintlijüket praedicatummal, plundrájokat a nagyságos czimmal; ez tetszett a hun hiúságnak, a scitha fitogtatásnak, lenagyságollatták magokat cselédjeik által, s végre rajtok maradt.

Ujév napját ünnepeljük. Boldog ujévet! Legyen jó termés! Szálljon ránk József álmának két kövér esztendője, hulljon manna és harmat kása; szükségünk van, hadd fizethessük az adót, mert serég az, a mi van, dicselkedhetünk vele, kivált mi szántó-vető gazda emberek. Föld-adó, házbér-adó, házosztály-adó, I-ső osztályu személykereseti-adó-, II-ik és III-ik; nyilvános számadásra kötelezett vállalat adója, (a ki ezt érti, az okos ember); tőkekamat-adó, fegyver-adó, hadmentesítési-adó, illeték, egyenértéki, községi és ekkleziiai birtok után, — iparüzleti díj, szőlődézsma-váltság utáni adó, bor- és husfogyasztási-adó, községi pót-adó, tanítói fizetés, körorvosi illetmény.

Előttünk áll az ő irtózatosságában husz gyomrával.

Baudisz!

Boldog ujévet!

Boldog újévet! s mentől kevesebbet Bosniából.

Nem tudom nálunk mi kerül többbe: a győzelem-e, vagy a veszteség!

Nagyon jó, hogy olyan véghetetlen ritkán győzünk. Ha győzünk nyakunkon marad egy koldus sovány, isten háta megetti, kopár, mocsáros miveletlen föld darab, sommás pénzünkbe kerül, egyszerre törököt és csizmadiát fogunk vele; Europa nevet s azt mondja: *szegény tatár!*

Ha veszünk, s ~~szegény~~ vagyunk már inkább szoktatva, — oda a német hegemonia, az olasz omnipotenzia, oda Lombárdia, oda Velence, irtozatosan áll előttünk Königgrätz; de vigasztal a *királyutczai* nagy ütközet.

Boldog újévet!

Nagy üzletekben, mint felteszem Zichy et Várady; J. Végh et Comp; Pausz és társai, és a többi újév körül történnek a nagy zárszámadások; a bankárok ilyenkor mindig számokkal álmodnak.

Csevegjünk mi is számokról.

Ezt a kis *additiót* Karr Alfonz evel a kis bevezetéssel közli:

„Mérjék meg az aranyhegyet, hegyét a hulláknak, tengerét a vérnek!

És ezek a pálnák szedői, aratói a babéroknek, ezek a „hősök,” kiket a népek imádnak!

Az első Napoleoni harcok Franciaországnak kerültek 3 millió emberbe és 26 milliárd frankba. 1800-tól 1815-ig a hadiköltsége Olasz, Porosz, Ausztria, Spanyol- és Angliának, 93 milliárd frank, vesztesége az emberben 6 millió 745,000.

Anglia a maga részéről költött 12 milliárd 300 milliót; Görögország felszabadulásáért 3 milliárdot; az európai nemzetek 6 milliárdot.

A krimiai háború Franciaországnak 200,000 emberbe és 2 milliárd frankba, Angliának 22,000 emberbe és 5 milliárd frankba, Piemontnak 2000 emberbe és 175 millióba; Oroszországnak 630,000 emberbe és 4 milliárd frankba került.

Összesen az orosz háború Európának áll 809,000 emberbe, 11 milliárd 575 millió frankba.

Az olasz háború került Franciaországnak 80.000 emberbe és 1 milliárd és 100 millió frankjába; Olaszországnak 60,000 emberbe, 150 millió frankjába, Ausztriának 120,000 emberébe és 875 millió frankjába.

Összesen 260,000 ember és 2 milliárd 125 millió frankba.

A mexikói háborúra Franciaország áldozott 70,000 embert és 500 milliót.

A szyriai expeditio került Franciaországnak 15,000 emberbe és 125 millió frankba.

A schleswigi háboru Poroszországnak 30,000 emberbe és 75 millió frankba; Ausztriának 15,000 emberbe és 60 millió frankba; Dániának 12,000 emberbe és 45 millió frankba.

Az 1866-iki Ausztria ellen vezetett háboru került Ausztriának 65,000 emberbe, 985 millió frankba; Poroszországnak 45,000 emberbe és 222 millió frankba. A paraguai háboruban Brazília vesztett 225,000 embert és 3 milliárd 75 millió frankot.

Az átengedési háboru került az Egyesült Államoknak 400,000 emberbe és 12 milliárd 200 millió ezüstjébe; az abissinaiakkal való háboru került Angliának 25,000 emberbe, 245 millió frankba; az assanti háboru került Angliának 27 millió frankba.

Végre elérkeztünk az 1870-diki háborúhoz.

Az Assemblée Nationale elé nyújtott jelentés szerint a francia-német háboru költsége a francziák részéről 9 milliárd 288 millió frank. A francia miniszterium nagy gondal össze-számítá e háboru által okozott költséget és veszteségeket, de nem számítá hozzá az átengedett két provincia értékét, melyet 4 mil-

liárd 333 millióra becsülnek. — Ha e számot a *Magne* ur jelentése szerint 9 milliárd 288 millióhoz adjuk, 13 milliárd 620 millió franknyi rettentő veszteséget kapjuk.

Franciaország e háboru alatt 225,000 embert veszített.

Az 1870-iki háboru költsége a németekre nézve sokkal csekélyebb, tekintve azt, hogy seregeik idegen területen működtek, s nekik nem valának váraik, melyeket élelmezniök kellett.

Bismarck *ítélt*, az *Éjszaki konfederáczió*nak költségekre 1 milliárd 118 millió frankot, de a kancellár nem számította a hadi szerekben való veszteséget, a kárpótásokat — a nyugdíjakat, de bátran lehet állítani, a költségek összegét, a németekre nézve 2 milliárd frankra.

Ezen hadjáratban veszítettek a németek legkevesebb 300,000 embert, kik közül 190,000 a harcmezőkön veszett el . . .

Boldog ujéveket!

Szobám üvegajtaja a kertre nyílik; ködös, felleget, nyirkos idő van, az éjszaki szél az esőt csapkodja ablakimra, s ha éles hanggal pattog vissza az üvegről, egy-egy megfagyott dara-szem; a rozsály szele sivitva fuj, az ónos eső a földön megfagy: nagyon sik az ut, alig

lehet járni, a jószágot az istállóból nem lehet kihajtani, ott párálék heverve; a falu utczája üres. Ki menne ki ilyen időben?

Szerényen, halkán kopogtatnak ajtómon; arra nézek, egy sáppadt vézna asszony, két kis árváját vezeti kézen, a harmadik kendővel nyakába van kötve; a csecsemő úgy tesz mintha szopna, a szegény asszony szomoruan mondja: *nincsen mit!* elereszti egyik árvája kezét s szó nélkül nyujtja felém; én is nyujtok neki valamit, elfásultan, bután, tompa hangon mondja:

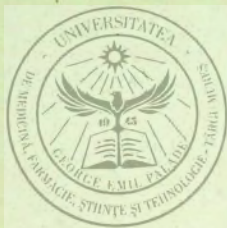
Szerencsés újesztendőt kívánok!

NAGY-CZEGLÉD-UTCZÁN
VÉGIG.

VAY Dánihoz mentem látogatóba, megmondani neki, hogy itt vagyok.

A járdán előttem ment egy pár magyar ember asszonyával, mindkettő szine-java a gazda embernek, kiket nehéz munka után a föld táplál, s kiknek sokat kell görnyedni míg megszerzik a mindennapit; — mindketten az élet késő őszeben jártak, s a dér lehullt már fejeikre s ott fehérlett a hajfürtök között, s várják az élet telét, mely megfagyassza a lélek porhüvelyét.

Az asszonyon kurta kivarrott bunda volt, az embert fehér szűr takarta, mindketten módosan voltak öltözve, nem látszott rajtok a szegénység piszka, hátulról igen jól festettek, szemben akartam látni, elejökbe kerültem s nagyon megnéztem az öreg vászoncselédet.

Lassan sétaltam előttük.

— Ejnye, de szép fehér szakálla van annak az öreg embernek — mondá az asszony.

— Az ám, olyan mint a mesebeli királynak — felelé az ember.

A mesebeli király, nekem nagyon megtetszett, visszafordultam, s mondám az asszonynak.

— Nagy asszony, ha szereti a szakállomat, isten neki nem bánom, törjön le belőle egy darabot.

Az asszony zavarba jött, de férje kedélyesen mondá:

— Kár volna uram azt bántani, oda talál az egész. Fehér kenyeret könnyű sütni, de hófehér szakállat nehéz ám növeszteni. Tenger idővel jár az.

— Hatvan esztendőt mutat az, jó ember.

— Huszig viselje még jó egészséggel -- válaszolá az asszony.

— Nyolczvan, tán sok lesz asszonyom?

— Elbirja azt az egészség, s a kinek kevés a gondja, jó annak gyomra.

— Az uraság is gonddal jár a mai világba.

— Nem látszik a képin.

— De látszik a bugyelárisomon.

— Ritkán kell belenyulni.

— De sűrűn jár a végrehajtó.

— Hát az urakat is?

De mennyire.

Csend állt be a szoba, s haladtunk fel-
felé a Nagy-Czepléd-utczán.

Nagyon megtetszettünk egymásnak, s
vidáman haladánk egymás mellett.

— Szép utca ez a Nagy-Czepléd-utca,
ugy-e?

— Az ám.

— Nem tőled kérdeztem, anyók.

— Csak nem akarod, hogy mindég ez az
ur feleljen, megbántanád a rangját a sok kér-
déssel.

— Nem vagyok a fajta, hogy a kérdés
bántson, jó szóra megyen a felelet.

— Hova való a tekintetes ur?

— Az erdélyi határra, Szatmárvárme-
gyéből.

— Honnan?

— Nagy-Bánya vidékéről; Kővárról.

— Ez aztán az enyém, jól ismerem azt
az országot.

— Honnan?

— Az inséges időkből.

— Miképen?

— Tetszik tudni, mikor az Alföldön a
nagy szárazság miatt az aszály elasztott min-

dent, s olyan volt a mező, mint a tenyerem, hogy még az egér sem kapott magának árnyékot, s még a pap tója is kiszáradt, s az egész Sárreuten nem volt annyi vadrucza, mint most a templomba, s a békák ezer számra pusztultak; hát az ember hogyan élhetne meg ott? Azt mondták, hogy Erdélyben nincsen olyan nagy veszedelem; jó öt lovam volt, hozzá illő jó vasas szekerem; takarmányom nem volt semmi, már a fedelet ette a jószág, a birka meg a szikos földet nyalta, viz alig volt az embernek, az állat meg folyton szomjazott, elvesztegettem potom árban mindennemet, egy hatodik lovat vettem, befogtam a szekérbe mind a hatot, rápakoltam az egész pereputtyot, bezártam a ház ajtaját, elvittem a kulcsot a tiszteletes urhoz, s azt mondtam neki: „Tiszteletes uram! Vagy látjuk egymást többé, vagy nem, én a világot a nyakamba veszem, tán megsegít az Isten.“ A tiszteletes ur azt mondta, hogy jó az Isten; s Erdély felé hajtottam.

— Hát jó volt-e az Isten?

— Megsegített uram.

— Miképen?

— Tán unja is már hallgatni itt a Nagy-Czegléd-utczán.

— Nincsen olyan; — tanulságos az nekem, mit kigyelmed mond.

— Kevés telik ám ilyen szegény tanyás embertől, mert hát én is csak az iskola mellett jártam.

— Többet tanulok én magától, mint hat német könyvből.

— Ahá! majd a tekintetes ur tanul valamit az ilyen féléktől, — mondá az asszony.

— A nagyasszony is ott volt-e Erdélyben?

— Nem uram, én a másodikja vagyok, akkor az elsője még élt.

— Hol állapotott meg először?—kérdém.

— Kolozsvárig egy furt mentünk a Királyhágón túl a nyomáson, meg az ut mellett mindenütt lehetett kapni, meg az a sok drága jó víz, ott ne mindjárt kézügybe, s a fa mindenütt, csak szedni kellett a gázt, meggyújtani, aztán olyan fanyárson, hogy nálunk még pénzért sem kapna az ember hasonlót, sütötük a szalonnát; telt is örömük benne a pu-jáknak, — három volt, uram, meg egy leány.

— Kolozsvárról hova ment?

— Kendi-Lónára, a Teleki grófhoz.

— Mit csinált ott?

— Követ fuvaroztam, meg a ház körül a mi kellett, első óra három forintot adott naponta, meg egész ellátást a familiának.

— Jó ember volt, ugy-e?

— Jó, jó; de hát csak ugy titokba szeretete az embert.

— Hogyan titokba?

— Nem beszélt az, uram, csak azt kérdezte, kell-e valami? Soha sem mondtam én olyat, hogy másnap meg ne lett volna.

— Soká volt Lónán?

— Ott lennék én tán még most is, de beállt az aratás, s a szerűn többet nyerhet az ember, aztán könnyebb is a munka, s az állat is jobban él a töreken, mert szem is akad. Lónán forgó-gépe volt az udvarnak, nekem meg életre volt szükségem, vetni, meg kenyérnek, s ott csépeltek.

— Hova ment onnan?

— Nagy-Som-Kútra.

— Kihez?

— Egy másik Teleki grófhhoz.

— Sokáig volt náluk?

— Egész télkezdetéig?

— Jó emberek voltak-e?

— Mint a kenyér uram.

Nagy-Czegléd-utca végire értünk. — Az Isten áldja meg kigyelmeteket minden jóval, mentse meg minden rosztól.

— Bár megmentene már egyszer, azok uram inséges esztendőök voltak, a mostaniak

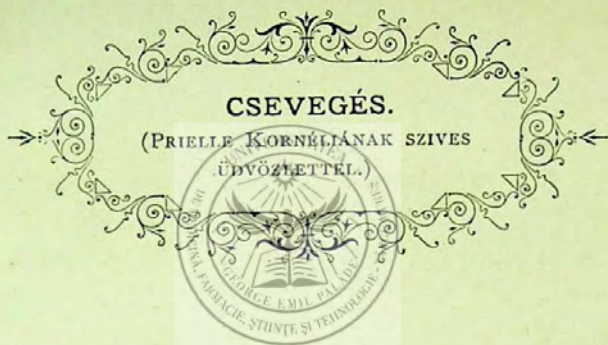
nyomoruságosak, akkor a mit megszereztünk, a miénk volt, s nem vették ki a falatot a szánkból adóba.

Elgondolkodtam, s eszembe jutott *Verebesi* gróf Andrassy Gyula bölcs mondata:

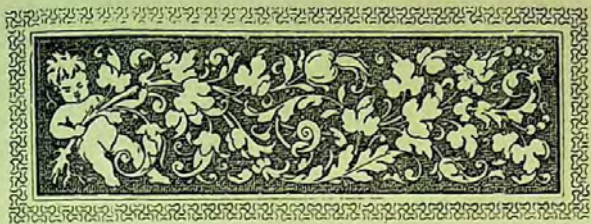
„A nemzet minden óhajta teljesült.“

Az embert szerencsése taszítja, — mondja a példaszó. A nélkül bármihez fogjunk, belevesztünk, mint Bertók a csikba; minden dolgunk szétmegy, mint a tót orgona. I. Napoleon nem nevezett ki senkit tábornoknak mindaddig, míg végire nem járt: szerencsés-e az illető?

Ismertem egy burgert, kinek történetét röviden „Egy szappanos regényének“ czimezem. Harminczharmadik rendű szappanfőző volt Párisban és nemzetőr. Akkor nem voltak még önkénytes tűzoltók és dalárok. Hadgyakorlat alkalmával, midőn a vitéz børsereg sortüzet puskázott a jelenlévő Lajos Fülöp király tiszteletére, fegyvere szétrepedt s nagyszerű hüvely-ujjáról a körmöt levitte. A *polgár-ka-*

tona és szappanos elordította magát kinjában oly irtózatosan, hogy a király füldobja majd ketté hasadt. Oda lovagolt az elájult *zsiradék*-művészhez s udvari kocsin vitette haza.

A szappanos özvegy ember volt, és három kis leendő szappanos édes apja. Másnap a francziák királya szárnysegédét küldte a beteg látogatására. A segéd jelenté, hogy a *champs de mars*-i hős jobban van, de nem részesül kellő ápolásban. A jó Amelie királyné hallotta a történetet, s egyik udvari beteg-ápolónőjét küldte a nagy sebzett szappanoshoz. A seb hegedt, a *köröm* nőtt s vele a kölcsönös szerelem *si*. A kiket az isten egybeád, azt a király sem választja el.

„Angyalom, de késni kár

Jöjj a paphoz, kész a pár.“

A kormánylapok tele pofával kürtölték a hős fájdalmait, kinjait, a király nagylelkűségét, a királyné jótékonyságát. Az ellenzéki sajtó *Guizot*-ra agyarkodott, hogy olyan fegyverrel látja el a őrséget, mely a *munkás-katonának* karját viszi el. Kérdezték a miniszterelnöktől, hogy hát csakugyan ő-e *Alvinczy*?

Alkibiades kutyájának farka a *reklam*; mint

Barnum mondja ; ha egy millió dollárt költök hirdetésekre, az okvetlen három millió dollárt jövedelmez ; a nagy dob ugy áll az üzlethez, mint egy a háromhoz.

A szappanos potyára kapta a reklamok százezreit.

A fölépült személyesen vitte hódolatát a királyi pár lábaihoz, megkérte kezét az udvari *ápolónőnek* s nőül vette második életpárjának.

A nő pénzt vitt a házhoz. Később a király kinevezte a becsületrend lovagjának és udvari szappanszállítónak.

S a milliomok gyűltek a vak köröm fejében ; *Sors bona nihil ataud.*

Don Cristoval Columbo a lángész meggyőződésével tengerre száll, emberei a hajón megkötözik, de abban a perczben, midőn megakarják gyilkolni, az árboczör fölkiált : *föld..!* s feltalálja a világ negyedik részét. Haza jön, börtönbe vetik, törvényszék elé állitják s bajjal menekszik az ítélet elől s meghal.

Egy *tekerző* : *Amerigo Vespucci* lábatlanodik a *Columbo földjén*, s nevéről elnevezik azt *Amerikának*. Több száz esztendő kell arra,

hogy szülővárosa, Genua, szobrot állítson emlékére.

Henczinek van szobra Budavárott a Gelérthegy czitadellája alatt, a honvéd miniszteriummal szemben! Phi!

Sors mala nihil aliud!

Nagyról a parányira, elefántról az egérre, pánczélos hadihajóról főpapucsba.

Ki hallotta hírét *Szerdahelyi Józsefnek?*

Mi, itt felejtett agg *komédiásai* az életnek és szinpadnak, ismertük őt, s tudjuk: ki volt; — az utónemzedék előtt egy kitörült *zérus*.

Többször szememre lobbantották, hogy igen nagy dolgot csinálok a komédiából és a komédiásokból. Okom van rá.

Minden nép a maga genijeiben él. A művészet a népek életében olyan, mint virágon a szín, illat vagy a harmatcsepp. Egész nép bukhatik, de nagy művészei örökre élnek. Phidias, Apelles, Athénben, Roscius Gallus Rómában ma is élnek.

Molière, Talma, Adrienne Lecouvreur, Lemaitre, Rachel Francia-, Kean, Mcready Angol-, Seidelmann, Devrien, Schröderné Német-, Modena, Salvini, Adelina Ristori, Rossi Olaszország dicsőségei.

Mi lenne Shakespeare, Corneille, Racine, Hugo, Schiller, Göthe és Goldoni nálok nélkül? Ők adtak testet a léleknek, szót a gondolatnak. És ezek olyan nemzetek, kiknek *létjogát* nem vitatja senki. A francia francia, az angol angol, a német német, az olasz olasz, s nem jut senkinek eszébe, hogy *metamorphozódja*.

Minket harmadfél százada nemzetté akarnak faricskálni; megpróbálták tüzzel, vassal, kötéllel és ólommal, gyermeksirással, atyáskodással s most — *opportunitás közös-ügyeskedéssel*.

A nemzeti lét *sine qua nonja* a nyelv. Képzehet-e valaki nyelv nélkül nemzetet, fát törzs nélkül, földet égtelen?

Az ércz benne van a kőben, ólom, ezüst, arany benne rejlik s művelés örök időkre benne maradna; ki kell belőle olvasztani kivenni, kimosni; tűz és szorgalom, munka és törekvés után lesz az arany aranynya.

Beszéltek magyarul, mint az eszkimók, kik a menydörgést úgy hívják, hogy *brrrri-bumm!* Az *aprobata compillata* nyelvén, hol a „*miseram plebem contribuentem*“ a *porciót* fizeti s az ur *ágál*.

Néhány kiváló tehetség német és olasz után magyarul kezdett írni s nevettek rajtok;

nehány *éhenkórász* elmondta, amit azok irtak, a nép hallgatta őket, s a nemzet tanult.

A francia, angol, olasz, spanyol, német színész oktató és művész; a magyar mindez és *nyelvemester*.

Térjünk a dologra.

Szerdahelyi József egyike volt legjelesebb magyar uttörő színészeinknek. Játszott mindenféle szerepet, tragédiát, drámát, operát, vigjátékot, népszínművet, bohózatot. Szavalt és énekelt. Minden vonó és fuvó hangszert kezelt, a zongorától a dorombig. Fordított drámát és operát. Többször láttam őt zenekart vezényelni. Bámulatos gyorsasággal tette át a hallott dallamot hangjegyre. Egyszeri hallásra mindent elénekelt, s *prima vista* mindent eljátszott bármilyen hangszeren. Apám is zenész volt, még pediglen *trombitás*; ezüst trombitából fujta a *prim* trombitát a kolozsvári színház zenekarában s mikor egy-egy solója akadt, úgy *trémázott*, mint a kocsonya. Szerdahelyi József gyakran megfordult házunknál s télidőben hetenkint kétszer zenélt apámmal és bandájával. Ilyenkor együtt vacsoráltunk. Mint gyermek ösmerkedtem meg vele, később barátok lettünk.

Apja jussán örököltém Kálmán fiát, kit nagyon szerettem, s ki végtelen ragaszkodott hozzám. Mint Mátyás-huszárt vén baka módjára dajkáltam. A *véres napok* után én menekültem, ő nőtt s nagyra nőtt művészetében.

Nem tudva hazajöveletemet, véletlenül meglátott a nemzeti színház egyik páholyában. Annyira meg volt lepetve, hogy fennakadt szerepében; nem tudta szemeit többé levenni rólam, olyan örömteljesen, olyan jóindulattal nézett rám, az öröm csakugy sugárzott azokból az értelmes szemekből, s ragyogott belőlök e két szó: *hozott isten!*

Felvonás közt fölmentem a szinpadra; nyakamba borult s könnyes szemekkel nevetve mondá:

— Ezredesem! de jó, mikor az ember örömében könnyez, csak tizenhatsz esztendeje, hogy várom.

És ez nekem olyan, de olyan jól esett.

Nagybányán, 1872. november havában találkozom vele *Smit Sándor* ügyvéd barátomnál, ki Kálmánnak sógora volt.

— Hát te mit keresel itt, ebben a vad hazában? — kérdém Kálmántól.

— Ide küldtek a doktorok hegyi levegőre; nem akarják, hogy a nyakukra haljak.

- Hiszen te nem vagy beteg.
- Én nem, csak a szívem.
- Mikor jössz Koltóra?
- Holnap.

Másnap többen szerencsétettek. Ebéd előtt a kertben sétáltunk, elmondá betegségét s azt, hogy Molcsányi Gábor főerdész megkínálta a fekete pataki erdész-lakban egy jó szobával; oda fog kiköltözni és ott fogja a havasi levegőt élvezni.

— Menjünk az istállóba, beszédem van veled. — Az istállóba mentünk.

— Kálmán! — Látod ezt a kis fekete lovat? úgy poroszkál, mint a karikacsapás, halad mint a tüzes menyő, s csak is akkor botlik, mikor te akarod, ez a maczkó rendelkezésedre áll. Az emeleten van egy szoba kényelmesen berendezve, az a tied. A feleségem majd gondodat viseli. Nekem holnapután Kolozsvárra kell mennem, pár nap alatt itt leszek. Reggelenként fellovagolhatsz — hiszen huszárok lennénk vagy mi? — a fekete patakra, az Izvorára, Blidára, tele torokkal szíhatod a levegőt. Koltón a víz kitűnő és bor is van.

Kálmán a lóhoz ment s megsimogatá; aztán kezét nyujtá s csak ennyit mondott:

- De jó, a kinek ezredese van.

Felmentünk a nőkhöz s megbeszéltük hárman a dolgot. Azt határoztuk, hogy holnap összepakol, holnapután kijön Koltóra, s míg szabadságideje tart, nálunk lesz.

Másnap bementem Bányára. Kálmán ágyban fekvő beteg volt. Nekem Kolozsvárra kellett mennem s ott kaptam a távsürgönyt, hogy meghalt.

Nyugodjék békével, csendesen.

MOLNAR UR

A NAGY CSETEVÁJÓ.

„ILLUSIÓM fájáról ismét lehullott egy levél“ —
mondja Vacquerie; — az én illusióm fájáról
letörött egy egész ág, és sárga leveleit
„kit erre, kit arra fujnak az őszi szelek“, —
ott kavarnak a csalódásnak forgó szelében,
s egy nagy illusiómat ragadják magukkal, a
messze távol láthatatlanságába.

Naponta vénülünk, naponta csalódunk,
— mondom én. Azt hívém, *Molnár György* ur
személyében egy nagy tragikai színészt bir
a magyar . . . A magyar vakult.

A függöny felgördült, — s *Lear* király
képében ott áll — *Murzuk!*

A harminczas évek legelején volt egy
iskola, az egyházi ugy, mint a világi szónok

latban, a színházban, a templomban, a megyei vagy az országgyűlési teremben egyaránt dühöngő, egyaránt ordító.

Ezen iskolának legjellemzőbb vonásai voltak: az *ál-pathos*, vagy jobban mondva: a *patkoncza-pathos*, a természetlenség, beszélgetés helyett deklamáció, csevegés helyett a szónoklat.

És ez annyira el volt terjedve, annyira el volt harapózva, hogy még az állatok is elsajátították, különösen a lovak. Az akkori ló, melyet — miért, miért nem: nem tudom, — „*Trenczumblan*“-nak nevezték, — legfőbb értéke volt, hogy menve — *ne haladjon*; mentől jobban emelte s kifelé kanyarította első lábait, annál kedveltebb volt; — sokszor eltipegett-topogott perczekig, a nélkül, hogy egy lépést haladt volna előre. A nép csodálta, s családi körben beszéd tárgya volt a bámulatos *nem haladás*.

A színészetben ezen iskolának főmestere volt *Roth*, a bécsi Burg-színháztól, s nálunk a híres *Pergő Czelesztin*.

Pergő Czelesztin édes apja Molnár Györgynek, — a gyümölcs nem esett meszsze a fájától, — a fiuban rá lehet ismerni apjára.

Nem mondom én, hogy Czelesztin nemzé

Molnárt, mint Ábrahám nemzé Izsákot, Izsák nemzé Jákobot és annak atyjafiait, hanem ahogy a szabadkőművesek mondják arról, ki a *profanust* beavatja: „*lelki atyja.*“

Mikor mi, a „*színház vénei*“, együtt ülünk a színházban, s megjelenik, vagy jobban mondva: *megjelenteti magát* Molnár ur, meghúzzuk egymás kabátját, vagy rámosolygunk egymásra, a mi annyit tesz: *bravó Czelesztin!* a faj nem veszett ki!

Nem szólunk a *művezetőről*; az inkább annak a három urnak a dolga, a kik megbizattak a színház lelki-esteti ügyeinek vezetésével, — ők *tutorai* az árvának, tőlük függ kívül kezeltetik az árva vagyónát, mi — közönség — legfeljebb *árvaszék* vagyunk, s csak is másodsorban folyunk be a dolgokba.

Lássuk Molnár urat, mint *katonáskodó* (militans) színészt.

Az alak? . . . nem tudom Rossi, Salvini, Monnet-Sully, Kovács Gyula. Nagy Imre, ki cserélné-e magát vele? — de azt tudom, Egressy Ákos nem bujnék a bőrébe, — ismerem az izlését; — de még én sem!

A hang? . . . Seidelman selypitett, Modena az orrából beszélt, mégis világhirű színészek voltak. — Utolsó éveiben — közelebb

a 80-hoz mint a 70-hez, — fogait mind elvesztve, Frédéric Lemaitret alig lehetett már megérteni. De azért e lángelméjü nagy művészek tudtak hatni a közönségre, megrázták a velőket, s egyes jeleneteikkel megrezegtették az idegeket, mint a hegedün a hurokat a nyirettyü, s egyes mondataikkal lecsillapították a hullámozó indulatokat, melyeket az előtt pár perczzel korbácsoltak fel; markukban tartották a közönség szivét, s azt facsartak ki belőle, a mit akartak. — Igen, de ezek *igazak* voltak, kilesték a természetből a *valót* s nem *hazudtak* ficzko-szenvedélyeket; a természet állt előttök, a maga egyszerűségében, milliárd változékonyságában; — gyarló hangszereken játszottak, virtuoz *kezekkel*, nagyszerü műveket.

Nem is tudom, hogyan kerül Molnár ur e kompagniába?! . . .

Igen, a *hang*?!

Heidelbergában, a várkastély romjaiban van egy nagy pincze, s e nagy pinczében van egy nagy hordó, — nem kell az embernek kádárnak lenni, hogy a heidelbergi hordót ismerje; ennek a hordónak az a rossz tulajdonsága, hogy mindig — üres; a vezető, midön már mindent megmutatott, mint a tüzijátékban az utolsó bouquette a leghatásosabb: nagy

hatást idézendő elő, nád-pálczájával ráüt háromszor a hordóra, s az ember tisztán hallja: „*fujj szél, ordits vihar!*“ . . . én bele néztem a hordóba, hogy vajjon nincsen-e ott elrejtve — Molnár ur! ? —

A nyelv? . . . Volt nálunk a magyar legionál Olaszországban két kapitány, Szabad Imre és Valentini. Szabad Imre literatus ember volt, Valentini keveset konyitott az írás-hoz, — ő csatás katona volt, Szabad Imre tudós katona. Folytonosan vitatkoztak együtt, — Valentini folyvást kérkedett csatáival, vitézségével, — s Szabad kapitány végre megunván a sok csatázást, azt mondja:

— Pajtás! én azt hiszem, hogy nem árt ha a kapitány *írni és olvasni* tud!

Én is azt hiszem, hogy nem árt, ha a színész tudja a nyelvet.

A falusi kisasszonyoknak nagy mulatságuk a *madárnyelv*, *S*-be, vagy *R*-be.

— Urgugyerge, tergetszirkig turgudnirgi, horgogy mergegy argaz? (Ugy-e, tetszik tudni, hogy megy az?)

Molnár urnak is meg van a saját *Molnár-nyelve*, — s tán mivel vezetéckneve **M**-mel kezdődik: ő **M**-be beszél.

„III. Rikhárd“-ból az álomjelenet, melyre pedig ő sokat tart, — Molnár-nyelven és az ő hangsúlyozása szerint így ejtődik ki:

„M-Jězúús m-irgálmaaz!.....

Csit! csak m-álmodaam!.....

M-óóó! gyáva bintűdaat m-mikeént
gyeötheöörsz!

H(i)dég v(ë)rejteék feöd m-és b(ó)rzadoók!

Vagy a 3-ik felvonás ismeretes felkiáltása, mikor — tanulmányában írt saját utasításához hiven: „fuldokló (?) sirályként sivitja:“

„M-lovaat! m-lovaat! m-egygy loér,
m-örrszáagómaaát!“

A *plastika*? . . . Az öreg Dumas *Bric-a-Brac*-jaiban egy mulatságos történecskét beszél el; ezt juttatja Molnár ur plastikája eszembe.

Clesinger, Sand György veje, hajdan dragonyos, most hirneves szobrász, meghívott vacsorára. Vig eszes, és mulatságos kis társaság volt együtt. Azelőtti évben nagy feltűnést keltett — ha jól emlékezem egy coloss Herkules szobrával, — ennek pendantjául Spartacust akarta faragni, azon pillanatban, midőn széttépett bilincseivel kezeiben, rohan fellázi-

tani a proletarius és rabszolga népséget. Hoszszasan dolgozott agyag vázlatán; — javában készen volt a coloss-minta, csak utána kellett azt márványból faragni, — s azért hívta meg legbizalmasabb barátait vacsorára, hogy ítéletet mondjanak műve felett.

Az asztal műtermében volt megterítve, a coloss Spartacus közelében.

Vacsora alatt természetesen a műről folyt a beszéd, s mindenikünk elmondta róla véleményét, megjegyzéseit, de Clesinger mindenikünknek változatlanul csak annyit mondott:

— Nekem nem tetszik!

Vacsora után, kávé, thea és szivar mellett beszélgeténk. Clesinger igen szótalan volt, mélyen gondolkodott, s figyelemmel nézte szobrát.

Egyszerre csak hirtelen felugrik, műterme egyik szegletéből előránt egy herkulesi dorongot, s azzal puff! egy nagyot huz a szobor fejére, az messze gördül, — puff! egy másodikat a mellére, az darabokba repül, — egy harmadikat vág a szobor megmaradt részén hosszában, mire a két lábszár ketté válik.

Mi meg voltunk rémulve; azt hittük megörült. Öt hónapig mintázta szobrát, s öt percz alatt darabokba törte. Megijedtünk, attól félve,

hogy műtermében minden szobrot összezúz, — le akartuk fogni, — egyikünk azt kérdi:

— De hát mit csinál az ur?

— Megbüntettem!

— Miért!

— Nem látta ön *plastikáját* és a *hasát*?!

A mimika? . . . Fréderic Lemaitre-nek egy borzasztó szerepet kellett játszania, ha jól emlékezem Quasimodót a „Notre-damei harangozó“-ban. Meg akarta kísértetni a hatást, melyet arcjátékával idézendő, kinézett szál-lásának ablakából, elforzityván képét. A járó-kelek az utczáról feltekintve borzalommal szörnyelkedtek el, egy asszony ijedtében el is ájult, így beszél el *Mirecour* Eugéne. — Én sem tanácslom áldott állapotban levő hölgyek-nek, hogy megnézzék Molnár urat III. Richárd királyban. Baj történhetnék.

A gesztus? . . . mint a saskeselyü karmai-val a nagy forradalmár Prometheus mellébe bele körmölődik, úgy körmöli magát Molnár ur magamagába, s huzza ki azt saját magából, mintha csak galandférget huzna ki; irgalmatlan kegyetlenség azt nézni; s mint a szent ének mondja: *minden állat megindul. Csak a bünös nem búsul.*

Többen hasonlították Molnár urat Daudet Alfons „Fromont és Risler“-ének Delobelle színészéhez. Egyik volt pályatársa a pesti nemzeti színháznál e szerepben őt maszkirozta, én azt hiszem e hasonlat nem talál, legalább az én felfogásom szerint Delobelle, mint többnyire minden rajongó, elbizakodott, magáról tulzottan sokat tartó és igénylő, sovány, halvány szőke alak. Legalább így játszották e szerepet Párisban, a szerző utasítása szerint és jelenlétében.

A mult napokban kezembe akadt az „*Illustrated London News*“ egy hozzám tévedt száma. Igen természetesen a *zulu-kafferek*, az alig mult napok eseményeinek hősei; ott volt egy arczkép életnagyságban, ezen aláírással: *a nagy Csetevájó!*

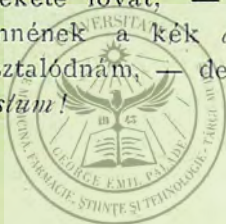
Én e képben Molnár György urra ismertem.

Molnár ur nem tragikai színész — ő *funerator*, vagy a halál proletariusa, a római időkől, a középkorból, a renaissanceből, vagy a jelenből.

Az a vigasztalhatlan pofa, melyet vág, — az az álszenteskedő szemforgatás, melyet cselekszik, — felülről lefelé és alulról felfelé, — azok a *funeralis* léptek, melyekkel megje-

lenik: mindig a „*pompes funebres*“-t jutatják eszembe . . . várom utána a *prolinctoreseket*, a *libitináriusokat*, a *designatort* a *liktorokkal*, *praeficaeket*, az *archimimot* . . . várom utána a fekete keresztet, a gyászlobogókat, a halott csatalovát, a vasembert, a családi ősi czimereket, *misericordiát*, a kirukkoltatott *czéheket*, a *kántust*, — a feketébe öltözött kivont kardos magyarokat, kardjuk végében czitrom, a czitromban rozmaringszál . . . várom utána Czecz Péter négy fekete lovát, — mert ha még a szürkék lennének a kék *aufslaggal*: hát csak megvigasztalódnám, — de így?!
nihil nisi funestum!

A BAGDÁDI

HERCEGNŐ.

(GÁMÁN ZSIGMONDNAK SZIVES
ÜDVÖZLET.)

RÉGÓTA nem csinált szinmű olyan nagy fel-
tünést, mint ifj. Damás Sándor utolsó
műve. A *Bagdádi hercegnő**, szinmű három
felvonásban; mely a világ legelső szinpadán
a *Comédie-Française*-ben 1881. január 31-én
először adatott, s mely még ma is tartja ma-
gát a szinlapokon.

Már a darab előadása előtt a lapok telve
voltak dicséréssel és gyalázással, a próbákra
olázkodva jártak a hírkórászok; a főpróbán
1500 ember volt jelen, s még ma is harmad,
negyedkezen át lehet csak belépti jegyet kapni,
a rendőrség fürkészsve vigyáz az üzérkedőkre,
de ezek nihilistai ügyességgel játszák ki, s a
közönség orra elől eltokmálják a jegyeket.

* Fordította Gámán Zsigmond.

A *Premières* előadásán kapott és adott pof visszaemlékeztetett az 1830. évi *Hernani* előadásra, ugyanezen színházban, melybe a világ legműveltebb közönsége jár, de a melyet a művészet iránti szenvedély annyira elragad, hogy néha tettelegességekben tör ki. Milyen pompás tárgy lenne ez vitára két tudós német professor közt, *gründlich colloquálva* és *in merito polemizálva*, hogy melyiknek van volta-képen igaza, a pof adónak-é vagy a pofot kapónak? Tekintettel az emberi nem művészi érzékének általános kifejlődése körül történt előhaladására Aischylóستól Mosenthalig. Dumas darabjának meséje egyszerű, mint minden, a mi szép; nyelve természetes, csakis a szenvedélyek kitérésének pillanataiban magasul, föltaláló szóval festeni az érzelmet, s helyes kifejezést ad a szenvedélyek apálya vagy dagályának, melyben vihar tör ki, vagy szélcsend áll be az emberi sziv tengerében. A jellemeket lélektanilag, következetesen viszi keresztül s kidomborítja azokat, szobrot farag és nem csinál fényképet; hősnője Lady Macbeth és Nana között mozog.

Hүн festi a harmadik császárság korát, s e kornak imádott *arany-borjúját* s a csábétket, melyet a korrupczio horgára tűz s szűz aranynak nevezi.

Nem tartom czélszerűnek előadás előtt a színmű meséjét vagy vázlatát közölni, mert a néző és hallgató közönséget a váratlantól, a meglepetésektől fosztják meg, s úgy bánnak vele, mint mikor az érett szilvának hamvát letöröljük, mely által természetes szépségét és zamatját veszti. De egyes tételeket idézni azt hiszem helyes, mert kíváncsiságot kelt; a hallgató az egyes szereplőket figyelmesebben kíséri, mondásait, szavakat, ugyszólva lesi, mert már ismeretséget kötött egyes részletekkel.

A „*Figaro*“ híres műtészse Vitu Ágoston az első előadás után egy kimerítő cikket közöl, melyből egy kis kivonatot állítok össze; azt hiszem, olvasóim csak nyernek általa, ha saját prózámát mellőzöm.

— *Hun* gróf és grófné megbuktak; bukásokat kölcsönösen bevallják egymásnak, s módot keresnek, multjokat úgy rendezni, hogy családi becsületjüket megmentseék.

— És azután? kérdi a gróf.

— Azután — mondja neje — mindig fog maradni annyi pénzünk, hogy egy serpenyő szenet vegyünk s megkiméljük magunkat a szégyentől, gyalázattól és nyomortól.

Nourvady, ki a grófnéba halálosan szerelmes, dúsgazdag, negyvenszer milliómos, melyet atyja -- egy görög vagy örmény, már tisztán nem tudom, pénzember — hagyott rá. *Nourvady* a szenvedélytelenség álarca alatt Monte-Cristói vasakarattal és Lugartoi szenvedélylyel bir, ezt mondja *Hun Lionette* grófnénak:

— *Nourvady*. Emlékezik-e a grófné arra a napra, mikor férjével és velem a Champs-Elysées-n sétálva, önnek figyelmét a huszadik szám alatt egy palota vonta magára, a melyet éppen akkor végezték be? ezelőtt néhány hóval volt.

Lionette. Igen.

Nourvady. Ön csudálkozott e palota külső eleganciáján. Ez elég volt arra, mikép ne akarjam, hogy férfi lakjék abban: egy másik alkalommal arra jártában ön egy gépies pillantást vetve ez oldalra, az ablakban levő tulajdonos azt hihette volna, hogy a szép De Hun grófné őt nézte. Megvettem e házat és bebutoroztattam, oly izléssel, a minő csak lehetséges. Ha egy év, két év, tiz év, ha — holnap, a körülmények oda kényszeritenék önt, hogy e hotelt, ahol most vagyunk eladja — emlékezzék e Champs-Elysées-i palotára, a

melyben senki sem lakott. A kocsik a szinben, a lovak az istállókban, a szolgák az előszobákban parancsára várakoznak. A kis ajtó, melyet e kulcs nyit meg, csak az ön számára van. (Egy kis kulcsot mutat.) Könnyen rá ismerhet ez ajtóra, nevének kezdő betűje rajta van. A hogy ön küszöbét átlépi, fáradnia sem kell a többi ajtó kinyitásán, minden ajtó nyitva lesz azon uton, a mely lakosztályába vezet. A salonban egy arab szekrény van, csodás kiállítással, a szekrényben egy millió aranyban, egyedül az ön számára veretve: arany ez, a milyennek lenni kell annak, a mely méltó, hogy kis kezei megérintsék. Bátran bele markolhat e szekrénybe, ha kiürül magától megtelik újból, titkos rejtéke van. Azon okirat, mely önnek tulajdoni jogát tanúsítja a palotához, a salon egyik butorában van. Ha törvényes birtokosa akar lenni, csak alá kell írnia. Szükséges-e hozzá tennem, hogy mindezért ön senkinek semmivel nem tartozik; hogy teljesen szabad, urnője marad akaratának. Holnap e lakban fogom tölteni a napot, meggyőződni akarván a felől, hogy minden kész-e az ön elfogadására, s nem fogok többé megjelenni, mig ön maga nem mondja nekem, hogy visszatérjek vagy maradjak.

(Lionette megragadja a kulcsot, a melyet Nour-

vady beszédközben az asztalra tett, felkel s kidobja az ablakon, ezután Nourvady előtt elhalad.)

Nourvady. (Mig Lionette előtt elhalad.) Ez ablak a kertbe nyílik grófné, és nem az utcára. Egy kertben a kulcs megelhető. (Köszön és távozik, hogy elmenjen.)

Lionette. (Halkan.) A szentelen.

E hatásteljes színművet Dumas a *Croizette* kisasszony számára írta, ki sok tekintetben Bernhardt Szárát felülmulja s legerősebb vetélytársa; *Croizette* kisasszony szerepét mint a *Figaro* egy másik műtészé (un monsieur de l'orchestre) írja, elejétől végig teljesen betölti, s a többi szereplőket majdnem kioltja.

Páris őszes lapja, a nagyok úgy mint a kicsinyek már százszor elmondták, hogy Dumas Sándor e három felvonásos színművét hat nap alatt írta 24-dik szeptembertől 1-ső októberig, Salneuve kastélyában, Montargis mellett.

Hozzá teszem, hogy Dumas szokása szerint a lap mind a két oldalát beírja; az ötvenhét lap az ő nagy kék papirosán, pontos mértékét adja ki darabjainak. 20 lap az első, 20 lap a második, és 17 a harmadik felvonásra, — a közönség tudni fogja ezen étlap (*menu*)

után, hogy milyen nevezetes episodját képezi irodalmi történetünknek.

Kevéssel az első előadás előtt Dumas egy barátjához volt ebédre hiva, a házi asszony egyik szellemes vendégét mutatja be Dumas-nak, ki rajongva halmozza el dicséretekkel.

— Be kelljen-e vallanom — mondja bevégzésül a vendég — hogy melyik darabja önnek az, mely mindegyik felett áll?

-- Melyik?

— *Les filles de marbre* (a márvány leányok.)

— Én is azt hiszem, felelé Dumas.

Valjon a szellemes vendég a mai előadás után nem változtatta-e meg véleményét? Kérdi a Figaro kritikusa; s kritikáját így végzi:

„Ez nem az én dolgom; de lehetetlen, hogy ne beszéljek arról az irtózatos lármáról, arról a leirhatatlan zsidolygásról, midőn *Fabre* kijött és megnevezte az író, a terem két részre oszlott, az egyik fél tapsolt *quand même*, a másik fütyölt, ordított, s kalapjait felemelve rázta; a jeles művész egész hidegvérrel állt a vihar előtt, végre sikerült neki a *Dumas* nevet kimondani.

Végre, a közönség kitombolván magát, a

szereplőket szünni nem akaró tapsok s óvá-
 cziók közt háromszor hívta ki.“

A bagdádi herczegnő nem lépett még le
 a francia szinpadról, taps vihar és fütty zápor
 között folytatja szereplését, s mint egy lap
 igen elmésen jegyzi meg: *láttam egy embert,
 ki könybe lábbadt szemekkel füttyölt.*

Nálunk legközelebből fog fellépni, Gá-
 mán Zsiga barátom sikerült fordításában.

Fog-e tetszeni vagy nem?

Vederemo!

SZÉKESFEHÉRVÁRI

LEVELEK

(SÁMI LÁSZLÓNAK.)

ESİK az eső, — záporrá valik, s hull irgalmatlanul; — én guggolok a nagybányai magyar királyi posta-kocsiban; — a kocsisnak gubájáról csorog a víz, s kalapja esatorna, — nincsen kedve a sipját fujni, inkább kitér az érczkövekkel rakott kocsiknak. Nagy ideje annak, hogy így tart ez az idő nálunk; rothad a világ.

Nagy vajudasok közt megérkeztem Szatmárra, — kimerülten, elfáradva, — bántam, miért nem jöttem gyalog, — bizonyára nem lettem volna úgy megrázva; — kár, hogy ezek a királyi postakocsik nem voltak feltalálva a középkorban, Labardemaunt és Torquemada nagy sikkerel alkalmazhatták volna az *inquisitio* vallatásainál.

Végre a coupéban ültem, s mellettem egy zsidó urfi. Fogadom *Móricznak* hívják, mert

olyan *bárósan* nézett ki. Nagy konfidenciával megszólított *németül*, azt feleltem: *nix deutsch*, arra aztán békében hagyott, alkalmasint nem talált méltónak vesztegetni rám a szép szót, a ki még a némethez sem konyit.

A debreczeni indóháznál várt a fiam, s együttesen egy *második* osztályu *jövet menct* jegyet válték Székesfehérvárra; — gazdálkodom a „*Magyar Polgár*“-nak, — szép a takarékoság!

Pestre érkeztem, az eső szakadatlanul vert, a sok a *jóból* is megárt, engem tönkre tett az áldás, nem tudom, mikor épülök ki.

Két napot *időztem* Pesten, s végre itt vagyok.

Székesfehérvár, 1879. június hó.

Papp Miklós barátom akarata szerint, küldök a Polgárnak tudósításokat a székesfehérvári kiállításról s *egyebekről*; — ez az első levél szolgáljon — mint apáink irták: „*előljáró beszéd*“ gyanánt.

Az első nagy, teljes világtárlaton jelen voltam, kezdetétől fogva majdnem a végeig; az időben Londonban volt felütve emigransátorom, s legolcsóbb mulatság lévén a tárlat járás, nap hosszát ott töltöttem.

A „*kristály-palota*“, Paxton geniejének

szüleménye, a világot tölté el hírével; a szélrózsa minden irányából ömlött a nép bámulására; — az eszme még új volt; *üvegből és vasból* építeni egy szörnyeteget, mely óriásibb minden cathedrale, dom- és basilikánál, egyházat építeni az iparnak, művészetnek, templomot az előhaladásnak, összpontosítani az emberiség szorgalmának, előtörekvésének, lángelméjének műveit, elhozni Maroccoból a bőrt, s odaállítani a Delacroix képe mellé, Sheffieldből a beretvát, bicskát, ollót, tűt, szóval a nemes aczél művet, a *Ko-hil-noor* mellé, mely drágaságában yakitólág fénylik, gazdagságában pompásan ragyog, de nincsen hasznára senkinek, holott a sheffieldi gyártmányok hasznát veszi Viktória királynő, s a rothadt fókahussal táplálkozó savas halzsirt ivó eszkimónő egyaránt, a golkondai gyémántot a szigetek *guánoja* mellé, a taneszközt az öldöklő fegyver mellé, a carrarai márványból faragott szobrot a japáni monstrum-isten mellé, az indiai himzést az udvarhelyi székelvásznon mellé.

Az első londoni világkiállítás, az emberiség nagy nyert csatája volt, melyben a világgosság győzedelmeskedett a sötétség felett.

Egy kertészlegény agyában fogamzott meg az eszme, *üvegből és vasból*: „*erigere monumentum.*“

Lord nem tudom hogy hívjáknak, (még lehet tán herczeg volt, de hiszen nevére ugy sincs szükségünk, ott van a *Paxtoné*, és az engem teljesen kielégít) — egy növénye túl-nötte a tenyészházat; vagy megcsonkítani a ritka növényt, vagy új házat építeni, lön a feladat, a nagy ur a biblia szavai szerint cselekvék, mondván vala: „*építsünk uram házat.*“ Összegyültek tehát az irástudó építészek, s készitének nagy költséges terveket, a melyeknek láttára minden kedve elmúlt a nagy urnak az építéstől, s a ritka növény felett ki-mondá a halálos ítéletet.

Ekkor előállt *József*, a kertészlegény, s azt mondja:

— Mylord, grácia fejemnek! s fejemmel a ritka burjánnak, csinállok én házat a plántának, nőhet abban kedve szerint, s nem is fog az sokba kerülni.

Azzal kivett a zsebéből egy összerücskölt papirdarabot, s átadta mylordnak a tervet. — A terv tökéletes volt, a virágház a szerint fölépült,— s szülte később a „*Kristály-palotát.*“ — A kertészlegényből *baronet* lön, *sir S. Paxton* a lordok házának tagja, s épen olyan veres bársony hermelin palástot visel, mint hajdani gazdája, csak hogy az övé új, amazé meg kopott; ő kezdte, a „*mylord*“ tán végzi a *genealogiát.*

Erre egy adoma jut eszembe.

Tudjuk, hogy az öreg Dumas Sándor *mulát* volt; — vannak emberek, nagyon unalmas fráterek, kik folyvást, szüntelen, szakadatlanul kérdezősködnek, minden szavuk után egy kérdőjel van, — igazi eleven kétlábú tollatlan? — Nekem is van egy ilyen „*signum interrogatonis*“ ismerősöm, s szerencsétlenségemre közel lakik hozzám, — sohasem kérdez egy szuszra kevesebbet harminczkettőnél, — ez a rendes száma; még az a jó, hogy nem vár feleletre, hanem folyvást mondja ő maga, mint a gyöngytyúk, mikor esőt érez, s vizsgálóbíráskodása alatt én gondolkodhatom egyébről. — Egy ilyen *muszafir* azt kérdi egyszer Dumastól:

— Kegyed *mulát*, úgy-e?

— Az vagyok.

— Nemde, az édes atyja *szerecsen* volt?

— Az.

— S a fia?

— *Quarteron*: nagyapám meg *majom* volt, — s így az én családom ott kezdődik, ahol az öné végződik.

Napoleonka, — kit keresztapja: Hugo Viktor „*kis Napoleon*“-nak nevezett, — hatalmának fényében ragyogott; az *államcsiny* si-

került, a boulevardokon eltapodták a polgárvért, a Salandreuse házáról eltüntették az ágyugolyók helyét. — Morny, Persigny, Saint Arnaud *et consortes* adósságai ki voltak fizetve, Sibour érsek megkoronázta a Notre-Dame-ban; Theba-Montijo Eugenia császárné lett, mint II. Katalin egykor; s a deportáltak kapáltak Cayenneben a vaniliafák töveit.

„A császárság a béke!“ s feltették „az épület koronáját“: Párisban világkiállítás rendeztetett, — s mint ő felsége mondá: „nagy műve a békének!“ láttuk aztán azt a békét *Sebastopol-nál, Magenta-nál, Solferino-nál, Cochinchinában, Mexikóban,* — s végre feltette az „épület koronáját“ *Sedónánál.*

...Midőn Stuart Máriát a vesztőhelyre vitték, a hóhérbárd a tőkéhez volt támasztva, a bakó a bárd után nyult, a szegény asszony elkiáltá magát:

— *Uram! ne nyuljon a bárdhoz!* — és a kérlelhetetlen ember levágta a nyakát; Erzsébet akarata teljesült.

A császárság hanyatlása a párisi világtárlat végével kezdődött. — Az előhaladás légyottot adott a civilizationnak Párisban; eljöttek az emberi ész, az ipar, a művészet, a kereskedelem, a földművelés, az állattenyésztés, a tengerészet, a tudomány és tanítás, a

szorgalom, kitartás, türelem, és az új találmányok *munkásai*, szóval *emberek* — *homines*, — gondolkodó fők, teremtő szellemek, olyanok, kik nyomokat hagynak maguk után, kik csatákat vivnek a béke mezején, s babérokat aratnak a tudomány, művészet és ipar versenyterén.

A világosság ellene a sötétségnek, a gondolat magasba szárnyal s szüli a tudományt, a tudomány ikertestvér a szabadsággal, a szabadság testvériség, s a testvériség: a *béke*.

Az emberi törekvést, előhaladást, nem lehet sem álnoksággal, sem hazugsággal tartani, — a gondolat utat tör magának, s a kor eszméje nem ismer gátat, s ha visszatartják: rombol, dul, tulárad és keresztülcsap rajta, — ott van 1793. Marattal, Pere Duchennel, és Babeuffel, — ott van a *Commune* Raoul Grigotval, a *petroleuses*-kel s a kölcsönös *mészárlásokkal*.

A világtárlat, mint a császár mondá: „*Grande oeuvre de la paix!*“ — „*nagy műve a békének!*“ — de hát mit keresett a béke ott a császárságban? — Azt, hogy *elitélte*.

— *Uram! ne nyuljon a bárdhoz!*

Londonban és Párisban mindkét világtárlat, — kivált az utolsó párisi — nagyon

sikerült, és e sikernek legfőbb oka az, hogy London Páristól és viszont Páris Londontól csak 10—14 órányi távolságra van, s e két világváros önti a látogatókat.

Aztán — a mi „világi,” abba csakis e két városnak szabad bele fogni, — egyiknek nagysága, roppant gazdagsága, kifejlett ipara, — a másiknak hirneve, szelleme, páratlansága, egy szóval az, hogy hát „Páris.”

Erőlködtek, vajudtak Bécsben is valami ilyenfélét létrehozni, s a vége lön: egy nagy fiaszkó; meg — a hogy Ausztria-Magyarországon minden végződni szokott — nagy *krach* és *deficit*.

„Ausztria-Magyarország!” . . . olyan az, mint a Horváth Boldizsár attilája, *quäcker*, de zsinór van rajta.

A részleges nemzeti kiállításokat, mint volt a lyoni, florenczi, nálunk a kecskeméti, szegedi, s most a székesfehérvári, nagyon helyes és czélszerűnek találom; — a nemzet láthatja benne művészetét, iparát, terményeit, állatait, meggyőződhetik azok előnyéről és hátrányáról és okulhat belőlük.

II.

Amint a kiállítás kertjébe léptem, nevet hallom kiáltani, oda nézek, s látom *Zichy*

Jenőt, a kiállítás elnökét, mi több — terem-
tőjét s éltető lelkét.

— *Hozott isten!* — mondá, élém nyujtva
kezeit, — szives barátsággal fogadott.

Olyan szivesen vendéget fogadni, mint a
magyar ember, nem tud senki más a világon.
E szóban: „*hozott isten!*“ — melyet a ma-
gyaron kívül egy nemzet sem használ, — már
benne van a vendégszeretet *netovábbja*; az
emberi fogalom legfelsőbb lényé, a teremtő, a
mindenható, az örökkévalóság, az önmagában
minden, nem küldi, hanem hozza a vendéget,
nem *delegál*, hanem személyesen *präsentál*.

— Én most nagyon el vagyok foglalva,
— mondá Zichy — s nem mutathatom meg
neked személyesen a kiállítást, hanem adok
melléd valakit, aki kalauzoljon.

Egy irnokát rendelte mellém, s elkezdtem
a *szemlét*.

Nagy előnye egy csatát vivó tömegnek,
ha a *terepet* ismeri, — minden tekintetben
sikeresebben működhetik; — én is megkísér-
tem — amennyiben tőlem telik — olvasóimat
a helyszínével megismertetni.

A székesfehérvári országos kiállítás helyi-
sége, a vasuti állomás és a város közt fek-
szik, — az indóháztól csakis egy széles ut vá-

lasztja el; hogy a vasuttól a tárlatba jussunk, meg kell kerülni a parkot. A főbemenet előtt gyönyörű szőnyegkert terül, viruló rózsákkal, sok színű növényekkel, a bokrozatokat exotikus növények képezik. A kiállítás keretén belől mindjárt szembetűnek: a királyi sátor, a vasház és mindjárt mellette a szegedi faház, Heinzelmann vaspavillona, a közlekedési miniszterium pavillona, Esterházy-pavillon, az emléktárgyak pavillona, Oetl Antal pesti vasyáros pompás nyitott vaspavillona, szép vasyártmányokkal, mellette a kávéház. Átellenben a gróf Zichy Jenő pavillona, helvét modorban, életnagyságu szarvasfókkal, s természetes agganásokkal díszítve; a felmenetnél egyfelől a gróf kis-hörsöki uradalmi bérese, *Szolga János* áll, fején turi süveg, bő ingben, gatyában, csukaorru csizmában, rajta sűrű pitykés kék *lájbi*, tuli-piros kendő háromszögre a csipőjére kötve, sallangos kostökkal, bajusza nyalkán *kivágva*, szóval badar gyerek; — másfelől a gróf biharmegyei remeczi erdőcsösze, *Cibli Onucz*, lábain *római* nemzeti *cothurnus*, vulgo: bocskor, fehér harisnya-nadrág, juhbőr *kocsok*, báránybőr süveg, czifrán varrott ing, a *sztárjéza*, — tarisznya — a nyakában; a *kurc-láte* — bőrtüsző — a derekán, s hosszú flinta a kezében. Megszólítám oláhul, — meglepetve

örvendett, s hogy érdekessé tegyem magam előtt, jól ismervén a *nátiót*, azt kérdém tőle:

— Hát milyen itt a *pálinka*?

— Sokkal gyengébb, mint nálunk, — felelé némi aggodalommal.

A kávéházon túl a jury-pavillon, mellette Weber étkező termei. Az ut, fák, bokrok és rózsák közt vezet a kiállítás helyiségébe. A bemenettel átellenben vannak az irodák, jobbra a posta és távirda, — a főépületből kifolyólag a melléképületek, dusan megrakva jól gyártott művekkel, — aztán az állat-tárlat nyitott szinei, végre a géphelyiségek.

Ez halvány kődépe az országos kiállítás helyszínének, madártávlathól nézve.

Ha olvasóm e levelekből *tanulni* akar: kérem ne olvassa tovább; nem tudok én annyit, hogy másokat oktassak; — ezek egyszerűen csevegések a tárlat keretében, minden rendszer nélkül, — vezetem önöket úgy, a mint én bebarangolám, — s csakis Hugo Viktor e szavait tartom szem előtt: „*az olvasó mindent megbocsát az írónak, csakis azt nem, ha untatja.*“

Kérem ne ásítsanak, — ha tehetik!

Gróf Zichy Jenő egész önérzettel mondhatta el Fehérmegye közgyűlésén, egy indítvány tételkor, hogy: „*a kiállítás teljesen si-*

kerültnek mondható, mert az a szó teljes értelmében hü tükre mindannak, a mit hazánk, részben nyers termékekben bir, — részben pedig előtünteti, mit képes hazai iparunk előállítani oly czikkeken, melyekért évenként több száz millió szivárog a külföldre.“

A tárlat valóban teljesen és tökéletesen sikerült; — a magyar ipar ott van, létezik, látszik és kézzel fogható, — csak folytatni, fejleszteni, tökéletesíteni s kivált *olcsóbbítani* kell, s nem leszünk többé — *kolóniája Bécsnek.*

Az állatkiállítások pompásak voltak, kivált a szarvasmarha-kiállítás. — A géptárlat oly nagyszerű, hogy bárhol is számot tenne.

És mindez egy-oly helyen van, hol ezelőtt néhány hónappal még az állam ménlovai nyeritettek az istállóknban, békák kurutyoltak a mocsároknban, s csikásztak a posványoknban.

Az istállók műtermekké, a mocsárok diszes kertté, s csoda-gépek tárlatává változtak.

E varázst gróf Zichy Jenő *teremté*, az ő vasakaratóval, az ő örökmozdony fáradhatlanságával, — erős hittel, meggyőződéssel, hogy törekvése ténynyé váland.

A *tény* ma előttünk áll teljes sikerben, ékesen szólólag hirdetve teremtőjének érdemét.

A magyarnak több hibái közt két utálatos hibája, hogy ne mondjam: *bűne* van.

A kaján *irigység*, s a piszkos *gyanusítás*.

Mind a kettővel kedveskednek sokan Zichynek.

Ezüst tálcán hozzák a piszkos gyanusítást, s illatos rózsaszin boritékban a czudar irigységet.

Ezek ellen csak is a *megvetés* használ.

Ajánlottam is már neki.

Amint a folyosóra beléptem, a falon paraszt abroszokat, kendőket, párnahéjakat láttam e felirattal: „Gróf Teleky Miksáné, Kendi-Lónáról, Erdélyben.“

Megvallom, az „*sz*“ nem esett jól, de jól esett látnom nevét annak a derék jó asszonynak, annak a páratlan jó anyának, ki gyermekei mellett az én édes jó beteg anyámat is ápolta; — hányszor ültem vendégszerető asztaluknál, mely ugyanezen abroszokkal volt beterítve, s szolgáltak azok a tündérszép leányok, kik szeretik bennem a rokont és becsülik az embert; — aludtam édes álmokat ugyane párnahéjakon, álmodtam rajtok a száműzetés kinos egyedüliségét, az elhagyatottság hidegét, s felébredtem a rokonság, a családi élet melegségében. Üdvözöltöm családom ne-

vét, s azokat, kik szeretnek, s kiket én is szívből szeretek. *Ave mei!*

A folyosó fala székely szövetekkel van borítva. Otthon éreztem magam a *pátriában*, — s a korondi taplógyártmány? . . . képzeletében megütötte orromot a *haricska-puliszka* szaga. Mégis van az embernek egy *kis járu* hazája, *falum tornya* létezik, olyan viz mint *nálunk* nincs több a világon, — nem mese, — s ott kívánjuk *sirunkat*, ahol *bölcsönkét* ringaták. . .

És most — ha olvasóimnak is úgy tetszik, — nézzük át *futólag* az egész kiállítást, mi minden szép és érdekes dolog van ott felhalmozva, s ha valami különösebben megragadta figyelmünket, majd arról mondjunk még egyetmást *utólján*.*

III.

Ez a székesfehérvári országos mű-, ipar-, termény és állatkiállítás sovány vázlata, dióhéjba szorítva, s meglehetősen szárazon és unalmasan előadva; — de kénytelen voltam cikkeimet a tárgyhoz mérten írni, ritka mester-

* A kiállítás részletes leírása, nagyobb terjedelme- és olvasmányának kevésbé érdekes volta miatt, a gyűjteménybe nem vétetett fel.

embernek van meg zsenije, hogy felváltva vegyítse: „*utile et dulci.*“

Ha a kiállítók közül többen birnának azzal az ábrándos költészettel, mint *Grebe* szabó Kolozsvárról, nekem is könnyebb lett volna felszárnyalni a magasba . . . „*Abránd-frakk, Grebétől*“ . . . Jól hangzik, s költészetre buzdít. A mai prózai és materialisticus világban fehér holló már az olyan borbélylegény, a ki holdvilágos éjjel, gitárral kezében, *Dulcinea*-ja ablaka alatt, mélabusan zengedezze *barricad* hangon: „*En vagyok egy hű szerető, kit a fátum megpróbált. De nem bánom, mert ez által szerető szívem próbált* . . .“

Ritka az a szabó, a ki ábrándot, költészetet mekegjen műveiben, s mint Pygmaeon: lelket leheljen a *Galathea*-frakkba.

A forradalom előtt egy barátom felment Bécsbe, s találkozik az utcán Gunckel szabóval, a nagy *Gunckellel*; a viszontlátás örömet élvezik mind a ketten.

— Mikor jött fel a gróf? — kérdi Gunckel a *jó kundschafttól*.

— Tegnap; — lön a felelet.

— Lesz szüksége ruhákra?

— Igen, egy rendbeli vadász és egy reggeli salon öltözetre.

— És egy frakkra, — nemde, egy frakkra?

— Az nem kell, — van két uj frakkom.

— Gróf ur! ha istent ismer: csináltasson egy frakkot magának! — inkább ingyen csinálom, — de a gróf ur természetére okvetlenül szükségem van. Méltóságod alakja lebegett szüntelen képzeletem előtt, álmodám, uj mértéket véve páratlan növéseire, — erre a kidomborodott mellre, erre a karcsu derékra, ezekre a kiálló csipőkre, — ah! . . .

— De hát miért?

— Hát, — persze, tegnap jött, nem tudhatja . . . itt volt kérem Liszt, hangversenyzett, jelen voltam mindegyiken, elragadott, elbűvölt, és én — *inspirálva* vagyok; ki kell hogy törjön belőlem, mint a vulkánból a láva. Termete után sovárogtam, epedtem, hogy egy remek művel gazdagítsam a világot s teremsek egy frakkot, a gróf ur számára, mely maradandó emlék legyen.

Grébe a Gunckel tanítványa . . . *éljen az ábránd-frakk!*

Leggyengébben van képviselve a kiállításon a festészet és a szobrászat. Kép kevés, szobor majdnem semmi, — s ha Mészöly Géza ki nem állit vagy husz képet, az egész igen

jelentéktelen lett volna. A hivatalos katalogusban, az e csoportban kiállított tárgyak száma csak 194. Majdnem nevetséges kicsiny szám!

Bámulatos, hogy a Munkácsy, Zichy, Madarász, Ligeti, Dux, Lötz, Wagner, Vastagh, Székely, Telepi, Thán, Benczur hazájában, épen e szakma csak is annyiban létezik a kiállításon, mennyiben az országos képzőművészeti társulat sziveskedett tulajdonát itt kiállítani.

Gyönyörű az, midőn a lapokban szemrehányásokat tesznek külföldön élő művészeinknek, hogy miért nem laknak itt benn a hazában; — éhhalálra akarják őket kárhoztatni?

„*Veritatem regibus*.” — mondja egy hires családi devise, — igazat a királyoknak, de igazat a népnek, a nemzetnek is.

Általánosságban a magyarban igen kevés a művészi érzék; egyesek mint *művészek* jelesek, kitűnők, — mint pártoló, mint műértő közönség — *zerus*.

Az aristokratia — kevés kivétellel — az *eleven* képeket pártolja, gázvilágításnál a deszkákon, a váczi és uri utcza járdáin, meg a korzón; — a főpapság — levonva egy-egy oltár fölébe állítandó nyomorék, lapos szent képet, — nem rendel majd semmit; — a plutocratia -- mely elvégre is csak néhány meg-

gazdagodott zsidó bankárból áll, — legfeljebb ősi *uj* czimerét festeti, — vagy a *mamelét*, keztyüs kézzel, vastag arany lánczczal, kipitykézve gyűrűkkel, karpereczekkel, kiteremtézve nyakékkal, gyémántos fülbevalókkal, felbóbitázva brilliántos diadémmel, mely „*majd úgy khinézi magát, mint egy khorona*“, — *moire antique* solferino-szin uszályos finom selyem ruhában, veresre aranynyal himzett indiai shawllal, mely ugy csüng le kövér libára hizott vállairól mint a *khirdálné* hermelin palástja. Ez aztán remekmű, olajban s -- eczetben!

A középosztály? a falusinak *pingált* Horváth Boldizsár olyan paragrafusokat, hogy mindent szürkén lát tőle; — a városinak olyan czifra *képet* mutat az adókönyv, hogy maga is *elképed* tőle van abban fejedelmi adó, személyes kereseti adó, házadó, házosztályadó, házbér jövedelmi adó, földadó, községi adó, közmunkaváltsági adó, fogyasztási adó, örökösödési adó, fényüzési adó, fegyver adó, kutya adó, (hisz *kutya* az mindenik!) — válogathat és gyönyörködhetik benne.

Nekem egy időben *mániám* — magyarul hóbort, — tehát ha ugy tetszik: hóbortom volt a régészet, és erre vonatkozólag a festészet, rajz, fa és aczélmetszet; — nagyon kevés *municzióval* tizennyolcz esztendeig vadásztam

a bric a brac-bódékban, az ódondászok boltjaiban, az árverező termekben. Sokszor kis töltéssel nagy vadat lőttem; egy árverésen két Lucca Giordanot lőttem 15 francért, egy Pao-lit 5-ön, egy Riberat 200-on, nagy hajtások után, kedvező időben, — az olasz hadjáratok alatt, — jó pagonyban: egész Toscana, Ná-poly, Milano, Sevilla, Lissabon, Oporto, Gra-nada, — benedictinusi türelemmel, hangya szorgalommal, szép kis gyűjteményt halmoz-tam össze, s haza hoztam, — itt függnek Kol-tón a falakon, vagy elhelyezve kartonokban.

Sok látogatóhoz van szerencsém, házam az országot mellett fekszik, befordulnak hoz-zám, — de az egy Jókait, K. Papp Miklóst és a Teleki Miksáné családját kivéve, még senki nem vette magának azt a fáradságot, hogy végig nézzen a falakon, vagy beleüsse orrát a kartonokba, — hanem olyan már akadt akárhány, a ki szememre hányta köny-nyelműségemet, hogy ilyen *haszontalanságokra* miért dobtam ki annyi drága pénzt.

Van egy *etrusk kancsóm*, cumai ásat, több ezer éves aranyozással, a legtisztább forma, a nápolyi muzeum meg akarta venni nagy áron, de nem adtam, elhoztam haza.

Egyszer egy *honatya* szerencsétet, meg-látja a kancsót s azt mondja rá:

— Ilyeneket csinálnak Deésfalván, csak-hogy nem *aranyozzák* meg!

Ném mondtam, de gondoltam magamban . . . *Marha!* —

Egy délután Mészöly Géza volt szives végig vezetni a kiállításon; — érdekes, intelligens, elsőrangú festő, s a mi ma nagy ritkaság: *eredeti*; nem majmol senkit, nem dolgozik *pátronnal*, nem ismeri a *chablont*, — mintája az élet és a természet — színezése szép, rajza correct, tájképein látszik a levegő, alakjai kidomborulnak, állatai állatok, kakasa kukorikol, s kotlója tördeli a szemeket csibéinek. — Külföldön képezte ki magát, — Bécsben, Münchenben, egész Németországban hírneve van.

A francia festészeti iskoláról s a réalitákról beszélgettünk.

— Az őszszel én is megyek ki Párisba, — mondá.

— Hosszabb időre? — kérdém.

— Ott telepszem meg.

— De hát miért?

— Uram, *élni kell!*

— S itthon nem lehet?

— Nem!

. . . . *Miért nem laknak a magyar művészek itthon?!*

A hány ember, annyi szenvedély.

Herman Ottó köteteket ír a pókokról, — én egyet is utálok; — undorító czudar állat, alattomos, leskelődő, orgyilkos, elbujva, meghunyászkodva, álnok ravaszsággal lesi a legyet, mint kerül hálójába, s gyáva gazzsággal szivja ki vérét, nem koczkáztat semmit, lesből vadász.

Láttam olyan embert, a kinek gombgyűjteménye volt, — szobájának fala gombokkal volt kipitykézve, — pipa-, bicsak-, házi sapka-, fokos-, esernyő-, sétapálcza-, ostor-, fegyver-, töltény-, pecsét, póstabélyeg gyűjtemény: mind a természetben van.

Madarassy László kecskeméti királyi ügyész, régi bankó-gyűjteményt állított ki keretben; — gyűjteményében legérdekesebbek: *a hamis bankók*, — van köztük olyan, amelyet *irni-olvasni nem tudó juhászok készítettek*.

E hamisított bankóról kötetet lehetne írni; — az emberi törekvés, — a legyőzött nehézségek, — a pénz utáni vágy, — a tudatlanságnak küzdelme a tudással, — az akarat hatalma, — a csalás álarca, — a szenvedély ereje, — a tudatlanság butasága, — a törvény lenézése, koczkáztatása a becsületnek, — szabadságnak, — önelbizakodás és mások megvetése, — a rendőrség fitymálása, — mind, mind ez benne van ebben az egy bankóban!

Írástudatlan juhász, ott kinn a pusztán, a homokon, a haraszton, a gyepen, az ugaron, hamis bankót gyárt, forgalomba hozza, több embert leföz, zsidókat gombol be. És ha ez az ember az igaz uton jár, ha tudata van: mi az a *becsület*? — tudomása: mi az *ember*, *polgár*, *hazafi*? — avval a zsenivel, mely vele született, ha képezik, mire vált volna?!
Sors bona nihil aliud!

Csak úgy véletlenül bukkantam be egy helyre.

Méhdongást hallok. . . ah, az én kedves szorgalmatos, jó kis szárnyas bogaraim; a méhek! — Ida hegy lakói, kik Jupitert táplálták; Hymett és Hybla bogarai, a zamatos fehér mézzel, — Ariste — a *pásztor*, fia Apollónak és Cyrene nymphának, ki először ápolt benneteket, s Virgil, ki megénekelt, (Georgicon IV.) — itt vagytok ti is kedves kis művészek, s énekelve dolgoztok óriás szorgalommal!

„*Sic vos non vobis
 Mellificatis apres. . .*“

Az *ember*, ez a nagy rabló és orgazda, benneteket is kifoszt és hogy nyalánk zsákmányához jusson: halálra füstöl.

Ti egyedüli okadatólása a természetben s állatvilágban a monarchikus elvnek, király-nés képtáraitokban, vetélytársai szorgalom, munka és kitartásban a köztársasági hangyabolyoknak!

Egy remek kaptáron ismeretes nevet olvastam.

„Göndöcs Benedek pusztaszeri apát, békésgyulai lelkész.“

A név ismeretes, de a személy ismeretlen előttem, csak is levélben volt szerencsém vele érintkezni; én kértem, ő adott, s többet mint a mennyit kértem, ellátott a legjobb, legkitünőbb fajta dohány és dinyemaggal, s elküldte értelmes, tanulságos, s tapasztalatból irt munkáit, én megköszöntem és ő ujból küldött.

Érdemesnek tartom — azoknak, a kik nem ismerik, — néhány odavetett vonással rajzolva bemutatni, hogy *ki* és *mi* ez a Göndöcs Benedek? — ámbár neve a hirlapolvasók előtt eléggé ismeretes lehet, mert sokoldalú tevékenysége, minduntalan feltűnőleg nyilvánul.

Göndöcs Benedek a gazdaszat terén a legkitünőbb gyakorlati gazdák egyike, — búzája, kukoriczája, dohányja, dinyéje, gyümölcsei, disznóvényei, kertészete, méhészete, az Alföld

messze vidékén a legszebb, a leghiresebb. Résztvett a londoni, mindkét párisi, bécsi és valamennyi hazai kiállításon, s kiállított tárgyaival mindenütt nyert érmeket, dicsérő okleveleket; — ő maga is már több dohány-, termény-, gyümölcs és méhészeti kiállítást rendezett Békésmegyében, melyekre sajátjából tüzte ki a jutalmakat; — s hogy a nép is gyakorlatilag tanulhasson tőle, Gyulán, a plebánia földjén *mintá-gazdászatot*, s uj-kigyósi tanyáján *mintá-méhészetet* rendezett be, hol mindent megmutogatnak mindenkinek, bármely időszakban; s hosszabb ideig Kigyóson, a hires dohánytermelő községnek lévén lelkésze, közvetlen tapasztalata után, a leghasznavehetőbb, népies modoru könyvet írt a dohánytermelésről.

Jó hazafi és a legmagyarabb, legszabadelvűbb szellemü papok egyike.

Jótékonysága kifogyhatatlan, s oly nemeslelkü, hogy hozzáfolyamodót segély nélkül soha el nem bocsát. — Saját költségén több szegénysorsu, kitünő tehetségü ifjut neveltetett ki, s legio azok száma, a kiket időnkint segélyezni szokott. — Hazai közcélokra tett adakozásai ezerekre mennek.

Hat évi gyulai lelkészkedése óta, a megyei társadalmi élet és szellemi mozgalmak

központja, vezére lett, s köztudomásu és elismert dolog, hogy a mit kezdeményez, a minek élére áll, az halad, fejlődik, virágzik és célét ér minden.

Megalakította a *békésmegyei közművelődési egyletet*, melynek oly buzgó elnöke, hogy a hazai összes muzeumok főigazgatója, a lapokban szerencset kívánt Békésmegyének, hogy a megye szellemi előhaladásának oly hathatós tényezőjét képező derék egyletnek, oly ügybuzgó, lelkes vezére van, — a mint arról személyes látogatásakor meggyőződött.

Megalakította a *békésmegyei muzeumot*, s annak százakat érő gyönyörű gyűjteményeket adott, s az ő folytonos buzgó működésének köszönhető, hogy az ország legelső, legtekintélyesebb archeologus szaktudósai úgy nyilatkoztak, hogy az egész országban, rangra nézve ötödik a gyulai muzeum.

Megalakította a *békésmegyei okszerű méhészegyletet*, s annak is elnöke, — kormánysegélyt eszközölt ki részére, s ezzel *vándorméhész tanítási intézményt*, s egy oly állandó *egyleti minta-méhészetet* állított ki egy gyönyörű pavillonban, melynél szebb aligha van az országban.

Egy időben *ifjusági ének és zene-, s zene-pártoló egyletet* alakított Gyulán, s annak szá-

zakat érő hangjegy-gyűjteményt és hangszereket ajándékozott; a gyulai polgári iskola, s a város éjjeli világításának szervezésében is a főérdem az övé.

Mint író is kitűnően szerepel. Elnöki beszédei a fenkölt gondolkozás, a meleg hazaszeretet, a tárgyismeret és szónoki erőteljesség remek példányai, s irodalmunk ilyenmü legjelesebb termékei közt foglalnak helyet. Mint egyházi írot a királyné, — neki felajánlott műveért, gyémántos gyűrűvel és köszönő levéllel tüntette ki.

Hogy hivesnek s általában a népnek, télen át hasznos és mulattató, s főleg jó és olcsó olvasmánya legyen, „Népbarát“ czimü lapot alapított s elismerésre méltó ügyességgel szerkeszti, — ára három hónapra 30 krajczár, megjelenik hetenként egy nagy iven; — ebből kitűnik, hogy ránézve mily *nyereséges* a vállalat.

Elnöke a polgári körnek, a megyei igazoló-, és a statistikai választmánynak, a kath. iskolaszéknek, a kath. körnek, s az általa alapított közművelődési- és méhész-egyletnek, al-elnöke a megyei takarékpénztárnak, — s nemcsak hogy pusztán az „elnök“ czimet viseli, hanem csakugyan éltető lelke, fentartója

mindezen intézményeknek, — tiszteletbeli *diszcsizmadia*, mint Jókai.

Hiveinek nemcsak lelkesze, de barátja, tanácsadója, sőt orvosa is, kiket még gyógyszerekkel is ellát; — s az a köztisztelet, és szeretet, mely nevéhez fűződik, mai világban szinte ritkaság.

Ez aztán pap — *sacerdos*, — ki hiveinek él, — nem különíti el magát önérdékü elszigeteltségben, — vendégszerető házának kapuja tárva a szívesen látás, a barátság, a szükölködés és a nyomor előtt, igazi jó pásztora nyájának, melyet keresztény szeretettel őriz és gondoz. Nem imádkozza le Krisztust a keresztfáról, de példáját követi!!!

Nem vagyok én *papfalo!* — Igaz, a *jezsovitát* utálom, gyűlölöm, papban úgy mint czivilben, bibornoki kalap alatt vagy karddal az oldalán, ott fenn a felsőházban vagy a le-bujban egyaránt. Azt a meghunyászkodó, hasoncsúszó, tányérnyaló alattomos gögöt, — azt a kálvinista szerénykedő megjuhászkodást, vagy azt a pápista alamuszi jezsuitaságot, — az álarczot a hiten, a tettetést a dogmában, az álszenteskedést az oltár előtt, vagy künn az utczán, megvetem. — Én a proletarius Jézus hitét vallom s a Loyola tanát tagadom, —

az én egyházam Jeruzsálem mellett a Golgothán van, és nem Rómában a Capitoliumban. Tartuffe utálatos előttem, de Escobar undorítóbb.

. . . A kiállítás egyik nagyterméből egy csoport egyenlő ruházatu *kékbeli* ember jött ki. — asszonyaikkal párosan haladtak a kertben; — értelmes, jellemző, mintaszerű tanulmányfők és arczok, többnyire őszbe vegyült haj, szakáll és bajuszszal, — szüken testre szabott sötétkék magyar ruha, sűrűen gombozva, széles karimájú kalap, úgy a mint a Dunántul viselik, — egyenesen, méltóságosan, majdnem katonásan léptetve haladtak, — látszott, hogy jó módu parasztgazdák s magyarok a javából; szemenszedett nép, — csak még Andaluziában van ilyen.

Őlt a kíváncsiság, hogy *kik*, — azt tudtam, hogy *mik*. Egy nagyon rokonszenves arczu öreg embert megszólítok :

— Urambátyám! hova valók?

Reám nézett; — láttam szemeiből, hogy azt gondolja: tán te vagy nekem bátyám, — s láttam azt is, hogy kitalálta, hogy ember-ségből bátyázom.

— Mi, uram, szent-gáliak vagyunk.

— A kiállítást jöttek megtekinteni? — kérdém.

— Igen uram, — elhozott bennünket egy csomóban a nagytiszteletű esperest ur.

— Hát hogyan tetszik.

— Mán mint a kiállítás?

— Igen.

— Tetszeni tetszik. — Csuda dolog ez uram! — de úgy el vagyok én bódulva ettől a sok széptől és jótól, hogy egy summában nem tudok számot adni róla; — ha kocsira gondolok, uram! cséplőgépet látok, s úgy összevissza fut minden a fejemben, mint a megriasztott birkanyáj, látom a nyáját, de nem látom a birkát.

— Messze van ide Szent-Gál?

— Csak itt ne, a szomszédban.

— Hát el kell még jönni s részletesebben megnézni.

— Ugy is lesz az uram! — máma nem is annyiban nézni jöttünk mi ide mint inkább énekelni.

— Énekelni? — kérdém bámulva.

Igen uram! a méltóságos Zichy Jenő gróf hitta meg a szent-gáli dalárokat, egész készséggel jöttünk, eldanolni egy pár éneket; tessék velünk jönni, mindjárt rákezdjük.

Követtem a jó urambátyámat. A jury-pavillonban gyültek össze, egy nagy asztal körül nagyobbára mind öszbevegyült nép, egy

középkoru, rokonszenves arczu, szakállas, fekete atillába öltözött férfiú vezényelte őket. mértéket ütve s *prim* hangot énekelve. A „*Szózat*“-on kezdték, s ebből átmentek a „*Marseillaise*“-be, s énekeltek olyan lelkesedéssel, mint mikor a *nagy napokon* Bellevilleből, Mont-Martreből, Butchomontról leszáll a *fauburg*, s mint rohanó, kiáradt hegyipatak, beömlik a *boulevardokba*, a forradalom e nagy folyójába.

— Urambátyám, ki az az ur, a ki kigyelmeteket vezényli?

— Az, kérem, a mi nagytiszteletű esperest urunk.

— Mind reformatusok önök?

— Nem uram, sok a pápista is köztünk, de nálunk abban nincs különbség.

Bemutattam magam az esperestnek, hebegtem neki egy pár elismerő szót. Kérdezte, mi dalra vágyom.

— Később még egyszer a „*Marseillaise*“-t kérném, ha szives lenne.

Ismételték.

A távolból küldöm önnek tiszteletemet, nagytiszteletű *Csonka Ferencz* esperest ur!

Szerintem a kiállítás „*fortissimus vir*“-je: *Bánffy Adám*.

Értsük meg egymást; — nem azt akarom

én ezzel mondani, hogy Bánffy Ádám ott áll egyedül, mint a hold, a csillagok sokaságában, s ragyog, fénylik és nagyobb a többinél, de ő négy mesterségben művész: faragó műasztalos, porcellánfestő, Pallisy-tál készítő majolikában és fazekas. Műveit nem gyártatja, hanem sajátkezüleg készíti, nem felosztott munkával dolgoztat, hanem egyénileg operál.

Mihelyt az egyéniség bizonyos magasságon felül emelkedik, éssrevéteti magát, s a mindennapiságot tulszárnyalja: kidugja az irigység kigyója ódújából fejét, trillár fullánkossal nyelvél, s sziszegi a rágalmat.

„Calomniez, il en reste toujours quelque chose!“ Jezsuiták olvé: Rágalmaz, mindig marad valami belőle!

Bánffy nem maga készíti műveit! . . . az igaz; ott van Mezey János a híres naturalista, ő „soniperdálja“ az asztalosműveket, Lakatos Están a szomjas fazekas, ő készít mindent, még azokat is, a mik még nincsenek készen. Hozzá kezd mindenhez, s nem végez be semmit! . . . s ott van a szemünk előtt vagy nyolcz darab remekmű.

Hibája, hogy ő egy személyben: műasztalos, porcellánfestő, tálkészítő, fazekas, kertész, dinyész, méhész; — és ha még tudnák! . . . de még jó, hogy nem tudják . . . megsugom,

nem maradhat a begyemben, kikottyintom: *házinnyul tenyésztő.*

És — *s ez főbüne . . .* nem tudom: megmondjam, ne mondjam? — találják ki? — adom százba, adom ezerbe hogy nem tudják! . . . *Báró!*

Nem tudom, igazán olyan nagy szégyen-e az asztalosokra, meg a fazekasokra nézve az, hogy Bánffy — *báró?*! . . .

Veress Ferencz Kolozsvárról; ez az ember is azon ritka emberek közé tartozik, kik méh természettel bírnak, bevonják magukat kaptáraikban, csinálják a képet, s gyűjtik a mézet, s keveset dorganak; sok szorgalom, kevés henczegés. Enn még Veressel sohasem quaterkáztam, soha nem is koczintottam. Soha vendéglőben nem láttam.

A kiállításon, mint a *photoceramique* feltalálója szerepelt és tündöklök; fényképeket porcellánra erősíteni, ebben áll a mesterség, melyet ő talált fel, s melyre egy néhány ezer forintot elköltött.

Ha valaki viritó szép rózsákat akar látni, menjen Veresshez; ha nemes gyümölcsöt akar enni, menjen Veresshez; ha honi vagy külföldi ritka majorságot akar szerezni, akkor is menjen Veresshez; ha jól fényképeztetni

akarja magát, vagy övéit, ott van Veress, — ha télen a csikorgó hidegben egy sétát akar tenni, vagy nyáron a hőségben hűs árnyékban üdülni akar, nyitva van előtte a *Veress-kert*; s nyugodhat: *sub tegmine fagi!*

A miije van, nem zárja el; s szívesen osztja meg azt, mit költséggel, gondnal, szorgalommal gyűjtött össze; nekem minden rózsám tőle van, s mikor fizetni akartam, egy nagy kosár gyümölcsessel *quittolt* ő.

✂

Magyarországon a *Fischer* név ugyanazonos a porcellánnal és a majolikával; a párisi világtárlaton a magyar osztályban az ilyen nemű tárgyak felett a *Fischer* név levén többnyire kiírva, azt hitték, hogy *Fischer* magyarul annyit tesz, mint majolika, vagy porcellán.

A Jury-pavillonban Bánffy és Veress közt van Fischer Vilmosnak Kolozsvárról kirakata; Bánffy, Veress és Fischer ugyanazon teremben méltóan képviselik Kolozsvártt.

Fischer Vilmos a híres herendi porcellángyár alapítójának Fischer Mórnak fia, első volt, ki a porcellán-festészetet Erdélybe behozta, s ugyszólván egy iskolát alapított, melynek kiváló tagjai báró Bornemisza Albertné, br. Kemény Vilma, br. Wesselényi Béláné,

br. Bánffy Dezsőné, gr. Bethlen Vilma, Veér Dezsőné, Aubin Róza, Bánffy Ádám és Lázár Jenő.

Fischer Vilmosnak kolozsvári raktára egy kis muzeum; olyan tiszta modorban, olyan tökéletes kivittel dolgoztat, és pedig gyárilag, hogy bármelyik külföldi gyárral versenyezhet, olcsóságban pedig jóval felülmulja a külföldieket.

Nekem is van egy eredeti, sajátos, páratlan asztali készletem; boldogult Schultz Ferenczcel, a korán elhunyt európai híru építészszel, a hunyadi vár restauratorával szoros barátságban éltem, és sokat voltam vele, s mindig művészetről beszélgettünk együtt, s többnyire festészetről és építészetről. Gyakran mondá:

— Kár, hogy nincsen eredeti, sajátos magyar architekturánk, s nekem mind azon jár az eszem, hogy találjak fel egy valóságos magyar modort, s azt hiszem, hogy utban vagyok, kivált azóta, mióta a székely földet beutaztam.

— De honnan indul ki? — kérdém; sátor alatt táborozó nép valánk, s őshazánk architekturáját, mely nem is létezett, lóháton nem hozhatók ki, legfelebb sátor-házat, sátor-

templomot, sátor-indóházat, sátor-posta- és táv-irda épületet építhet. Szent István olasz építésszel építtetett, a Hunyadiak külföldieket használtak, a középkorban a goth styl dominált, később a francia modorba fajult. Honnan veszi a mintát?

— A nép szelleméből, s a tudomány szabályából, s a harmoniából; nézze, Henszlmann egy gothikus romnak megméri ajtaja, ablaka helyeit, az épület nagyságát, üregeit, s az egész épületet úgy a mint volt összeállítja, épen úgy, mint Cuvier egy csontdarabból összeállítja a vizözön előtti állatnak csontvázát. Nekem elég egy székely paraszt kapujának faragványa, egy abrosznak hímzete, egy tulipántos láda; s a díszlet meg van, s a díszletből kiindulva megkapom az architektúrát.

E sajátos gondolat megmaradt agyamban és sokat gondolkoztam rajta. Egyszer mondom Fischor Vilmosnak, csináljunk egy eredeti magyar asztali készletet, olyat a milyen még nem volt, olyat a mit mi ketten találunk ki, ön adja tapasztalatát és tudományát, én adom az eszmét; a gondolat tetszett Fischernek, elmentem a szürszabókhoz, a vásári munkát készítő szücsökhöz, rajzot vettem készítményeikről, összetákolunk egy tulipántos, szegfűs, bazsarózsás állapotot, s a Schultz

Ferencz nyomán teremtettük a magyar architekturát.

Az ujkori műfazekekasságban Magyarország igen nevezetes különlegességeket mutat fel; — az ismert és híres porcellángyár Herenden, mely jelenleg Farkasházi Fischer Samu tulajdona, — ezelőtt atyja birta, — feladatává tette minden régi porcellánt, bármely modorú és bármely eredetü legyen is, a csalódásig utánozni.

A legnagyobb elismerést érdemli e gyár, mert azon időben is, midőn a porcellán is csaknem minden jó és értékes tulajdont elvesztett, s midőn ezen iparág is csupán a megromlott divat izléséhez alkalmazkodott, a herendi gyár folyvást a régi s igazán jó porcellánt gyártá és gyártja most is, a legnagyobb szorgalommal. A herendi gyárat a mostani tulajdonos atyja, Farkasházi Fischer Mór alapítá 1839-ben. Széles ismeretköre és ügyesége, szorgalma mitől sem rettent vissza, s társainak — fainak — iskolázása, kiképeztetése is gyorsan haladt, úgy, hogy most a legkitünőbb porcellán-gyártmányok náluk készülnek.

A kiállításról kiállításra nyert fényes elismerések daczára, az 1873. évi bécsi világ-

kiállítás után, a gyár megszűnt dolgozni. Végre hosszas tapasztalatgyűjtés után sikerült Fischer Samunak, — kinek egy műbarát már nagy összeget ígért a gyárért, — a gyárat újra nemcsak mozgásba hozni, hanem rövid idő alatt a legnagyobb elismeréseket kiérdemelni; — s már az 1876-iki müncheni kiállításon érdem-éremmel lön kitüntetve, s a bécsi művészeti és iparmúzeum a múlt évben diszokmánnyal tisztelte meg.

Gyárában 40—50 ember, 3 égető kementzével és 6 duglya, 1 lőmalom és 6 zuzda dolgozik; — gyártmányai leginkább kerestetnek és tetszenek a külföldön; minden múzeum köztük a híres sèvres-i múzeum is, tett nála megrendeléseket és becsben tartja tárgyait. Gyűjteményében valóban kitűnő és gyönyörű műdarabok találhatók, — vázái domborművekkel, kiálló alakokkal, s kettősfalu edényei a legművésziesebb kidolgozással vannak előállítva, — máza rendkívül finom, — s gyártmányai a legkisebbtől a legnagyobbik gazdagon és igazi művészettel képviselik mindazt, a mit a porcellán ipar felmutatni képes.

A hazai művészet és ipar terén tett érdemeinek elismeréseül, a király által egy érdemjellel diszítették fel; s az öreg atya büszke és nyugodt, elégedett lehet, látván,

mint emelkedik megkezdett műve, a gyár, és mint virágzik mindinkább, a válságos idők daczára.

Vannak még a majolika és porcellán csoportban *Fischerek*, egyik Tatan, a másik Budapesten; mind ketten mesterek a *ceramique*-ban, mely már nálunk nem mesterség, hanem művészet.

Különösen a tatai olyan kályhákat állított ki, hogy az ember nem tudja szépségükön vagy olcsóságukon bámúljon-e inkább.

Végre — s tán ezen kellett volna kezdenem — *Zsolnay Vilmos Pécsen*; Zsolnay urról nem szólok semmit, hangosan beszélnek remek művei, csak arra kérem, elvenitse fel a régi magyar formákat, tálakban, kancsókban és ibrikekben.

Egy nagy paraszt cseréptálon e felirat áll:

„1879. Készült. Én Kovács József készítetem az Szekes Fehér Vári Kiállításra.

Születtem 1829-ben ápri 18 adikán

Mező Túr

Tálas és Korsós.“

Brávó! Örvendek! — Azt tudjuk, mikor született, — megmondja ő maga; én meg-

mondom, mikor tartja a *nevenapját*, József napján, márczius 19-én.

Nincsen szebb népviseleti ruhadarab a gubánál a czifrán kivarrott bundánál, meg az ékes szürnél. *Bisothka István gubacsapó* Debreczenből, olyan egy pár fürtös gubát állított ki, hogy akár a bolgár fejedelem megkoronáztathatná magát benne, s végig mehetne nagy kényesen rongy-országán; — a féreg sem terem benne, azt mondják: nem állja a szagát.

A kivarrott irha-bunda . . . rég megmondta már a böles közmondás, hogy: *mégis bunda a bunda!* — télen meleg, nyárban hűs, és mindig ház; — ha hideg van befordítom, ha esik kifordítom, sem nem ázom, sem nem fázom, ha száraz idő leeresztem, ha pocsékos felfogom, — olyan az mint a német: *mindenre válik*; ágynak vetem, sátonnak ütöm, tálnak használom, s még jó neki a zsir; — ilyet teremtett *Daday Pál* uram, Debreczenből, s vesztegeti száz forintért.

Ki képzelheti *Sobri Jóskát*, *Milfaitot*, *Pap Andort* cifra szür nélkül, — *Violát* is mindig abban láttam, *Göndör Sándor* is olyanban jár, — bunyik az, ki futóbetyárnak vallja magát, s egyet visel, — mert csak az alól fehérlik ki a patyolating isten igazában, s

csakis ahoz lapulhat édes melegséggel a menyecske; ő a nagy Bakony tarka virága, Zala-, Veszprém, Somogy ékessége, — a ki jönni látja, előre tudhatja, hogy ember van alatta.

Nekem is volt hajdan ékes czifra szűrőm; meg van ennek is a legendája, — most annak sajátja más alakban, a ki a „*Századok legendájá*“-t költé.

Volt nekem egy jó czimborám, Csuzy Palinak hívták, békével nyugodjék csendesen az Urban! — nagyon sokan ismertük s mindnyájan szerettük; — eljött egyszer hozzám látogatóba s letánczolt egy farsangot Kolozsvárta; — ugy látszott komoly „*tisztességes szándék*“-kal jött, de a hal nem harapott; — naponta vendégünk volt, szülőim is nagyon megszerették s ő is viszonzá nekik.

Végre eljött a böjtnek fele, s a hal jeggyűrűt nyelt, és ő távozott. Gyakran ingerkedtem vele, hogy *kitették a szűrét*, mire ő változatlanul mindig azt felelte: *meglásd, majd elküldöm neked*.

Csomagot kapok a gyorskocsival, — kíváncsian bontom fel, hát egy olyan *czifra szűr*, amelyet még nem láttam szemeimmel, sőt képzelni is vakmerőség lett volna.

A szivárvány minden színe ezer vegyületben, mint virágmező, illatos réten ugy tar-

kázott rajta a színáramlat. A fehér abaposztó, melyen a himzet volt helylyel-közzel, s ott is csak rejtélyesen mutatá magát; nagy kitárjzott, berovátkolt halvány ezüst csatt rajta, melyről térdig érő nemzeti szín kettős sallang, mint szomoru kőrifafa ágai, csüngöttek alá, — fényesre csiszolt csiholó-aczél hullott le róla, másik oldalt kis zacskó kovának, taplónak, rajta csókolózó fehér galambok voltak himezve, — mint misemondó pompás taláron, vakítólag boritá a diszitmény elől, — a mell helyén tenyérszerű nagyságu kerék tükör, száz színű keretben, — négyszögű gallérján tulipánrózsa, nefelejts, violás szőnyegszerű csoportozat, a két ujja vége bevarrva, vérvörös, narancssárga, ultramarin kék posztóval ki-farkasfogazva, — a varrás helyei keresztöltésekkel czifrán beböritva, s a szegélyzet, mint virágfüzér, kerité az egészet körül; az ujjakon, a könyök helyén egyiken badar lovas betyárlegény, karikás ostorral, — másikan alvó kanász legény, fejét maczája ölébe hajtva.

Ilyen volt az *alkotmány*.

Hogyan, hogyan nem, már nem tudom, elég az hozzá, ezen *hungaricum unicum* kikerült velem az emigratióba, s ágyamat teritém be vele. Minden látogatóm megbámulta, — különösen a nagy költőnek tetszett meg, — a

hányszor szerencsém volt hozzá, mindig figyelmesen megnézte, s gyakran megtapogatta.

Jerseyből való kiüzetésünk után, a „száműzött száműzöttek“ — mint Hugo Viktor mondá — nagyobbrészt Guerneseyben telepedtünk le. A nagy költő egy elhagyatott, lakatlan házat, — melyben állítólag lelkek jártak, s melyet azért senki sem lakott, — vásárolt meg, s elkezdé javítani, az ő egyedüli költői phantáziájával, azzal az utánozhatlan rajzismeretével, és csakhamar semmiből olyan műremeket alkotott, melyre csak is ő képes; — a földszint készen volt, s a munkát sajátkezüleg, egy pár kontár munkással, az emeleten folytatta tovább.

Én az időben halászzal foglalkoztam, — löfegyveremet is mindig magammal vittem, s ritkán jöttem úgy haza, hogy valami vízi vadat ne hozzak, — különösen vándormadár menetkor, midőn az elfáradt tollasok egész serege szokott a tengerből kiálló szirteken megpihenni.

Egy napon egy csomó *pluvier doré*t (magyar nevét nem tudom) lőttem. — Ez, egy libucz nagyságu, aranyos szinsárga, szürke pettyegett madár, s nagyon jóízü, kivált nyárson süelve, szalonnába boritva. Meghívtam a „Nyomorultak“ íróját családjával együtt reg-

gelire. Vigan lakmározunk, ott volt Ryberolles, a „Reform“, — később a „L'Homme“ szerkesztője, — akkor is Pyat Felixnek, egy lapunkban megjelent leveleért üzték ki Jerseyből, — Bonnet-Duverdier, kit ezelőtt pár évvel mint a párisi községtanács elnökét, Mac-Mahon megsértéseért ítéltek el, — Vaquerie, ki lapjában a „Rappel“-ben tizenegy év óta minden isten adott nap az első vezércikket szokta írni, és többen e fajtából.

Vigan voltunk, az élcz szikrázott minden felől, s a nagy költő feltűnően és szokása ellenére beszédes volt.

— Teleki, mondani akarok önnek valamit, mit adjak magának azért a *magyar pálastért*?

— Tán abban akarsz bevonulni Párisba? — van időd rá apám! ne siess a vásárral, értékesitheted addig tőkédet okosabban s ez holt tőke lenne, mely nem kamatoz; — jegyzé meg tréfásan Charles, a fia.

— Lásd milyen egyszerű vagy gyermek, még fogalmad sincsen arról, ami abból lesz, s mikor látni fogod, rá fogsz bámulni, s azt mondod; soha sem hittem volna ezt a sátáni találékonyságot.

— Én tudom, mondá Ryberolles; nászruhának az *Adele* kisasszony számára, s ha

kegyes lesz megengedni, a fátyolt én adom, s — rám mutatva — ez a barbár hun, szagatja majd ragadozó körmeivel a citrom és narancsvirágokat.

— Nem vagyok vad lány, a *Tu-lu-lu* fajból, hogy ilyenben jelenjek meg a város házánál, *pars devant Monsieur le Maire*, aztán tudja, önre számitok, hiszen ez nyílt titok, s tudom, ön nem egyeznék bele, ismervén kitűnő jó izlését.

— Na, mit adjak a köpenyegért?

— Semmit, igen lekötelez, ha elfogadja, én ugysem veszem semmi hasznát.

— Nem, azt már nem, — igen nagy ajándék!

— És egy kis emléket nem fogadna el tőlem, kivel annyi jót tett?! — mondám némi nehezteléssel.

— Köszönöm, és viszem, de egy feltétel alatt: hozza el albumát, a benne levő képeknek én fogom a kereteit körül rajzolni.

— Nem nehéz feltétel! — mondám örömmel.

— Ennek a *vadnak* több a szerencséje, mint az esze! megmenekszik attól a molyfészek-től, megszökik hermelin palástjától, s kap érte Hugó polgártárstól egy csomó rajzot; — szólt közbe Ryberolles, kötekedő nevetéssel.

— Goromba egyéniség! — felelém mosolyogva.

— Piszkos személyiség! — felelé; nem is képzelik, milyen piszkosnak kell neki lenni, mikor mindig fürdik s örökösen mosdik, mert ha nem lenne piszkos, minek az a sok szappan, meg az a temérdek víz; látod a zsidó azt mondja: furcsa állat az ember! mindennap megmossa a kezét, néha az arcát, és a lábait soha. — Tanulhatnál ettől a skatulyából kivett dandytól.

Hugo Viktor szétbonttatta a szürt, s új darabokat himeztetett hozzá. Kíváncsian kérdeztük a század legnagyobb írójától, mit akar belőle csinálni? — mindig azt felelte rá:

— Kíváncsiak ugye? — na, majd meglátják!

Jerseyben, s különösen Guerneseyben, a kilátással bíró házakban, a tetőzetten van egy padlásszoba, *loukout*-nak nevezik. — ezekből pompás kilátás nyílik a tengerre.

Hugo Viktor e szobát rendezé be háló- és dolgozó szobájának; megkért bennünket, hogy amíg nem hi, ne menjünk fel, s csak nevének és leányának engedé meg e szobába a felmenetelt.

Végre egy délután mindnyájunkat felve-

zetett, — s nekünk elállt szemünkszánk a látványtól.

Négyszögü alacsony szoba, oldalai kirkva régi tölgyfa faragványokkal, melyeket régi breton ládákról szedett le s rakott össze, csigaalakra esztergált tölgyfa oszlopok közé, — egy mélyedésben egy régi kovácsolt vaságy, tulságosan egyszerű ágyneművel, — az ágy mellett nagy tölgyfa asztal, megrakva irat halmazzal, — egy nagy vasas láda, milliomöt érő kézirati művekkel, melyek még nem kerültek sajtó alá, s csak a jövődő fogja tudni, milyen kincse rejlik ott az emberiségnek, — egy pár szék, egy faragványos falócza, egy hosszú író-, s egy nagy mosdó asztal. — A tetőzet olyan szép, olyan eredeti, olyan saját-ságos a milyet képzelni alig lehet. Elbámul-tunk rajta, s rá ismerénk, hogy a *magyar szürből* készült.

IV.

Ideje volna tán már hazafelé gondolni, sok naponta egy kis szobáért öt forintot fizetni.

Schwartz Gyula barátomnál ebédeltem, Zichy Jenő kocsiján kocsikáztam, a tárlatba *gratis* jegyem volt; — jó dolga van a *ripor-ternek*, látják Fatiniczában, — a *discertio* is

valami, s rendszeren magam szoktam szűrőmet kitenni; nem szeretek olyan vendég lenni, kin örvendenek, mikor jön, s még jobban mikor elmegy.

A kiállítás *Háromsága*: — *Zichy, Havranek* és *Lederer*, nagy szivességgel viseltettek irántam, s nekik köszönöm, hogy ezen igénytelen sorokat irhatom, ha ugy tudtam volna tolmácsolni, mint ők magyarázták, mindenképen jobban sikerülnek.

Nagy mulatságom volt esténte, vonat érkezésekor az indóházhoz menni, találkozni ott jövő-menő ismerősökkel, barátokkal; pár percz alatt, két csengetés közt, feleleveníteni multak emlékeit; így találkoztam Jókai, Jókainéval, Helfyvel, volt nevelőmmel az öreg Tancsics Mihálylyal, Gerőffynéval, Istóczy Viktorral, Kauserral, s Turr Pistával.

Sikerült tárczacikk-sorozatot lehetne írni e czim alatt: *Csevegések két csengetés közt*.

Kezdeném Jókain; — irodalom és művészet; az *Esti lapoktól a Nagy tükörig*, félszázados *incarnatiója* a magyar irodalom történetének, történelem, romantika, tragoedia, dráma, comicum és bourlesque, szónoklatok, felolvasások, pohárköszöntők; — *Dózsa György* és *Tallérosy Zebulon*, s mind az, mi e két szélsőség közt létezik a valóban és ábrándban; a

nyelvnek minden formájában, gyakran fönn a lángész magasságának sugárzó ragyogásában, s néha lenn a gyermekiesség gyarlóságában, lenne ebben minden, mint egy jó szakácskönyvben, csak *politikáról* egy szó sem. Végezném Türr Pistával, evvel a bámulatos bakával, ki kezdi mint János vitéz, a közlegénységen, s mint hadnagy *legiót* alakít a *toliánoknak*, Bádenben ezredes lesz, s megszalasztja egy csatában a porosz herceget, a mai *milliórdos* császárt; elfogatja magát Bukarestben, s az angol királyné kiváltja az osztrák-tatár fogságból egy levéllel; conspirál a cserkeszekkel, s ellátja őket fegyverekkel, meglöveti magát Trepontinál s én mentem meg balkarját, ott van az *ész* közt, s Nápoly kormányzója lesz, *serege* vagyok, én huszonötöd magammal; mint Argilus király Tündér Ilonát, elveszi a Napoleon hugát; Viktor Emanuel kedvencz segédtszjtje lesz, s mérlik, melyiknek kettőjük közül hosszabb a bajusza, haza jön s épít csatornát, csinál propellert; most meg Amerikát akarja *kettévágni*.

Podgyászom be van pakolva; irományaim, jegyzeteim; egy katalogus, árjegyzék s rajz rendbe szedve, vasuti visszatérő jegyem lejárandóban; utazásaimban épen ellenkezője va-

gyok Ezopusnak, kinek terhe óránként fogyott, az enyém nőttön-nő, alig tudtam bőröndömet becsukni; Petőfinek a század *viselős* volt; nekem a ládám *terhes*.

Még egy általános tekintetet vetek a tárlatra, s elbucsuzom azoktól, kik olyan kész szivességgel oktattak, köszönöm Zichynek, Havraneknek és Lederernek.

A mint a kirakatok sorai közt haladok, ismerős alakra bukkanok; emberre asszonyával, kit nálunk mindenki ismer, *Benigni Samura*, nálunk úgy hívják, hogy *Benig Számi*.

Mint emeritus kolozsvári burgerek örvendünk e találkozáson.

— Hol jársz itt, Számi! hol még a madár is félve jár? — kérdem.

— Eljöttünk megnézni a kiállítást, Sándor bácsi! — felelé.

— Hova mentek?

— Reggelizni; tartson velünk, kolozsvári *keizerfleisch*-al s díjazott borral traktálom.

— Nem lesz az nekem káromra, menjünk.

Leültünk egy asztalhoz, szólt a banda, szép *csöndösön* szörmentén; nem úgy mint nálunk nagy zajjal, lármával; csikolt a nyirettyü, de nem czikczákkolt, mint az istennyila; a trombita sem harsogott pogányul, mint ítéletnek napján, meghuzták ott a hol kellett, s eresz-

tették módja szerént; csak is az ilyent lehet józanon meghallgatni, a mikor nem huzzák az embernek a fogát a nyirettyüvel; azt mondom én aztán muzsikának, mert ha folyton neki soványodik a cigány a *forténak*, ott sülyedhet a hol áll, mert ha nem tudja mikor kell csinálni a *lokheszt*, állatkinzás az, uram és nem muzsika!

Szép *csendesesen* huzzák: *Maros vize folyik csendesesen!* mi meg szopogattuk a marosmentit szép csendesesen; nem bántott senki, s jó dolga volt a magyarnak.

Rég ideje olyan jó bort nem nyaltam.

— Hova való kérdem?

— Kocsárdról a Maros mellett.

És a banda huzta: *Maros vize folyik csendesesen.*

K. Papp Miklós barátomat és főszerkesztőmet sok kellemmel ruházta fel anyatermészet — *alma mater* —; de van benne egy parányi árnyékolata — nem tudom minek nevezzem? *savanyuságnak?* nem; — meg van, nevezzük *mostoháskodásnak*, igen K. Papp Miklós barátom és főszerkesztőm *mostoháskodott* Benigni Samuval, hogy boráért aranyérmét kapott, *pedig* nem termelő. Látszik nem ivott borából s tán: *hinc illae irae.*

Én ittam és beszélhetek bátran a nélkül, hogy le Asbóhtoljon; én azt hiszem és vallom: *Primo*.

Benigni Számi termelő, ha nem hiszi meg-hivom szüretre a Benigni Samu szőlőjébe Ko-lozsvártt.

Secundo: Nem kell *ex dei gratia* terme-lőnek születni, hogy valaki bort állithasson ki; mellettem beszél a szabály.

Tertio: Ha kiállithatok, *eo ipso* ver-senyezhetek, a versenynek célja a *dij*.

Quarto: Mellettem beszél *Európa*, minden világkiállításon a borkereskedők nyertek leg-több díjakat, mert nem annyira a *termelésben*, mely inkább az isten dolga mint a *kezelésben* rejlik a titok és művészet.

Quinto, — és erre határozott választ ké-rek, — hol vannak, hol fekszenek Sámi László barátom szőlőhegyei, kinek borai minden kiál-lításon arany-érmeket nyertek s kinek boráról a német azt mondta: *Ein wundervolles Produkt*.

Kellett-e ez önnek tisztelt barátom és főszerkesztőm?

Sutor ne ultra crepidam!

Fiat justitia pereat mundus!

Justitia est fundamentum regnorum!

Fertig! készen vagyunk — indul a *verbung!*

Annyi az utazó mint a raj. Vasárnap van, — Budapest Székesfehérvárba öntötte ki magát, az utolsó vonat indul, ember emberen, s lökdösi egymást irgalmatlanul — a *protekzio protekzio*, ugy volt ez Ádámtól Tiszáig. —

— Ha beültek mindnyájan, még egy kocsit csattoltatok leghátul, s kényelmesen mehet, mondá egy *döntő* körbeli befolyásos ur, kinek nevét nem árulom el. Megköszöntem.

Beültem, egyedül, magánosan, elszigetelten, kényelmesen, gondolám magamban: de jó dolga van az árva-golya madárnak.

A leghátul csatolt vagon is megtelt, én ültem osztályomban egyes-egyedül, s elbizakodottan gondolám: *Székesfehérvártól Budapestig egy alvás!*

De a nóta mondja:

„Lakatosné ne bizd el magadat,
Selyemkendő veri a faradat.“

Nyilik az ajtó, hét gépészlegény tántorog be; berugva, mint három ezer polák; volt azután drága dolga az én lábamnak. Mind-egyiknek kezében két literes üveg; heten voltak: én voltam a nyolczadik.

Ezeztől tanulhatok kényelemem árán *helyszíneket*; demokrata vagyok; tanulmányozom a munkások szokásait, uton s útfélen; nem számitottam a *söpředékocracziára*.

Volt aztán *leben*, beszéltek egy nyelvet, melytől most is zúg a fülem, s émelyeg a gyomrom, szó volt a *floder* fáról, a *flajs*z munkáról, a *rigli* vasról, a *stábli* nyujtásról, *guszstál* öntésről, *ferdekraftolták* a gépeket, *rimczájgolták* a kerekeket, *hamerolták* a tengelyeket úgy meg *rászpellottak* a *fajén* munkát hogy csak úgy *glanczolt* bele. S a hengereket *drekszolták*. — Sűrű kortyokban elkezdtek inni, s rágyujtottak egy *kinzó* nótára — azon a hangon, melyet sem ember, sem állat nem áll ki.

Nekem ugyan *nincsen* valami rendkívüli hallásom, s a *diszszonancia* nem igen háborgat, de ilyen *kákáfonját* nem hallottam soha.

„Ez a pohár rendre jár
Éljen a barátság“

folyt egy szuszban, sok hangban, irgalmatlan kitartással Promontorig. Itt már leáztak a vagon szőnyegéig, s lön néma csend, részeg ember hörgésével vegyítve.

Van nekem egy nagy szerencsétlenségem,

nem fog rajtam a gazdálkodás. *Sparsiszemám* mindig fonákul üt ki, nem nyerek a réven, s vesztek a kompon. Szolgállok néhány példával. Nem ülök bérkocsiba, meggazdálkodom az árát, szép őszi idő, egészséges félórát gyalogolni, neki-indulok, egy narancs héjján elcsuszik a lábam, alá fordul bokám, s kirándul a lábam. Bérkocsin vitetem magam haza, karosszékben visznek fel a lépcsőn, tiz napig fekszem az ágyban, orvos, patika, jég, satöbbi, többbe áll, mintha egy hónapig mind fiakkerben ültem volna; s ez *factum*. Nem igen szoktam temetésekre járni, a magaméra sem megyek, ha csak nem visznek, de hát a *kegyelet* is megvárja áldozatát. Régi honvéd pajtásomat temették, ott voltam én is. Felső kabátom a szabónál volt *reorganizatióba*, ott *kodifikálta a szabás művésze*.

— Kész-e a kabát? kérdém.

— Nincsen, holnap délben haza viszem.

— De már most hogyan megyek temetésre?

— Kérem tessék ezek közül egyet választani, s holnap visszahozom s kicseréljük.

Ugy lön. Szomoruan mentem a koporsó előtt, leeresztették pajtásomat a sirba, kegyelettel hánytam a göröngyöt rá, s visszatértünk. Az eső permetélt, egy bérkocsis ajánlkozott,

én sebesen haladtam, pár percz alatt otthon leszek. Az eső csepegni kezdett, be akartam ülni a fiakkerbe, de már késő volt, mások ültek benne; gymnasztikai léptekbe haladtam mint valami önkéntes tűzoltó. Az eső csorgott; beálltam egy kapu alá, a szél kegyetlenül fujt, az eső szakadt. Végre megszűnt a szél, s az idő kiderült; hazamentem átázva, ez még csak hagyján, kaptam egy országos náthát, még ez sem nagy *tus*, de eljött másnap délbén a szabó. összecsapta kezeit az átázott kabát látásán, a bársony gallér tönkre ment, a kabát nem volt többé új, ki vesz nála kabátot *ószeren?* s felvett rajtam hetven forintot. Ez is tény.

Pestre érkeztem, Türrrel vacsoráltam, nála nélkül nem tudnék én vacsorálni Pesten. úgy össze vagyunk szokva, ott a sátor alatt az „*Európa*“ udvarán. Egy rossz szokása van, hamar eszik, s korán fekszik.

— Jó éjszakát, mondá, holnap együtt ebédelünk a *Margit szigeten*.

— Holnap nekem mennem kell.

— Mikor?

— Holnap reggel a debreczeni vonattal.

— Abból semmi sem lesz, ne siess, biz a sok dolgotól rá érsz.

— Nem is a dolog, hanem holnap lejár

a jegyem, *jövő-menő* jegyet vettem s az csak is *nyolcz* napig érvényes.

— Holnap estére meghívtam . . . mondá, hogy kiket hívott meg.

— Maradok, tábornokom!

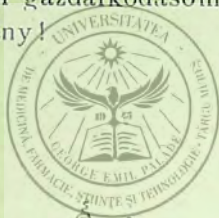
A váltott jegy ideje lejárt.

A részeg lakatos legények *infernalis* bögése még hasitá füleimet.

Első osztályu jegyet váltottam.

Ilyen az én gazdálkodásom.

És ez is tény!

SÁMI LÁSZLÓRÓL.

HERVADNAK már a koszorúk, melyeket a kegyelet sirhantjára helyezett; rothadásnak indultak már a rezeda virágok, melyeket a szeretet hinte hült tetemeire fa koporsójában; a folytonos hideg őszi eső nyirkossága a frissen felásott mély földben szivárog és gyorsítja enyészetét annak, a mi belőle itt alant megmaradt; még egy kevés idő, és ő — *por és hamu!*

A barangoló őszi fanyar szél a fák sárga leveleit sirjára fujja, s azon, ott elrothadnak; de eljön a tavasz, s éltetni fogja a virágokat, melyeket azok, kik *őt* hön szeretttük, ültetni fogunk.

A nyirfáról, mely sirja alatt áll, a kis *veresbegy* madár elcsiripolja az ő *nótáját* . . . a *természet dalát* . . . melyet ő olyan nagyon szeretett.

A forró barátság melegével nyujtá baráti jobbját nekem betegnek délben, s este ő már egészen hideg vala.

Irtózatos a jó barát dermedése.

A szerény ember nagy lelke a szellemek országába szállt, s ott egyesült a nagy eszmék harmoniájába.

Feltámadok és mi vagyunk!

Ők, a szeretet, a szabadság, az egyenlőség, a testvériség emberei, a szabad gondolat, a szabad sajtó, a gyülekezési jog, a népakarat, a népuralom, a munkaszervezés munkásai; ők, kik örök békét akarnak a népek szolidaritásában s érdekeinek közösségében; ők, kik utálják, gyűlölik s utolsó lehelletökig a sötétség, a nyomor, az elnyomatás, az igazságtalanság, a butaság, az ember kizsákmányolása ellen küzdenek.

Ők halva bár . . . a jövő *élő* emberei.

Eszméik ma meglehet *utópiák*, — holnap *testté vált ige*.

Vivo ego in aeternum!

Örökké fogok élni.

Legnagyobb átka az emberiségnek, hogy az egyén azt, a mit tud, örökségül nem hagyhatja másra, magával viszi azt, a mit tanult, mit agya gondolt, szive érzett s évek során át tapasztalt.

A *mester* némileg kivétel, mert tanítványaiban lelke, szelleme él.

Ilyen voltál *te*, elrejtődött szerénységedben eszméket, elveket plántáltál; mint már mondám: *a multakat ültetéd a jövőndőbe*.

Közös barátunk Luzsénszky Lajostól, — kit mindketten olyan nagyon szeretttünk, s ki minket megelőzött a halálban, — kérdéd:

— Mit csinálsz, Lajos?

— Rózsákat, fákat oltok, nemesitem a gyümölcsöt, soha sem csalt meg egy sem, s ha nem fogamzott meg, halálával lakolt.

Elgondokodtál...s mosolyogva mondád:

— Nagyot mondtál, Lajos.

Te is oltottál, emberszivbe nagy érzelmeket, agyba gondolatokat, lélekbe szellemet; tanítványaidda eleven példáddal jellemet.

Vivo ego in aeternum.

Örökké fog élni.

CSEVEGÉSEK
A KOLOZSVÁRI
GYÜMÖLCS-KIÁLLÍTÁSROL

Az isten egyidejűleg teremté az embert az almával; Éva megkínálta s Ádám evett belőle, s midőn beleharapott, elkövette a bűnt, melyet csakis a szent keresztelés vize moshatott le, s a kik nem élnek vele, nem látják menyeknek országát, s nélkülözik az éneket, melylyel az urat magasztalják.

A kőkori ember csak is gyümölcsössel táplálkozott. Noé galambja olajággal tért vissza, s gyanítható, hogy már az *aixi* olaj létezett. És ez a civilizáció első stadiuma. A vas-és bronz-kor a pásztor- és vadász-népeket szülte, mely átmenet a *vegetarianismusból a carnivoracismusba*.

A germánok kiválóképen makkal táplálkoztak, mely még ma is a disznók kedvencz

eledele. Őseink hust ettek, s a nyereg alja és a ló bőre közt volt a *sparhártjök*.

Darwin majmát, *mely* ős apánk, ma már a *ki* illeti; — *omnivor*; s megeszik mindent, mint a rucza.

Malthus azt mondja: „*Az állam asztalánál nincsen minden embernek helye.*”

Pierre Leroux megczáfolja; felállítja a *circulust*, s gyakorlatilag bebizonyítja, hogy minden élő állat annyi trágyát produkál, mennyi élelmi fentartására szükséges. Morzsára töri az üveget, összekeveri trágyával, s termel benne paszulyt, gabonát és karalábét.

Ha az emberek együttesen, észszerűen gazdálkodnának, a nyomor nem léteznék, s még Bagó koldus is négy lovon járna. És ha meggondolom, hogy sok ezer év kellett arra, hogy a *nadrágtartót* feltalálják: örömmel üdvözlöm gyümölcs-kiállításunkat, mely egy lépés a *jólét* előhaladásában.

A nagy elvek dicsők, de a gyomorkérdés sem megvetendő.

Ha az éhezőnek a sajtószabadságról beszélnék, azt hiszem, inkább a párolgó gulyás-husra gondolna.

A szabadság adja a jólétet. — A szolgánép azt eszi, mit gazdája dob oda; rongyban

jár s didereg, verejtéket izzad s ura dőzsöl a telhetetlenségben.

Sebesültet láttam a csata vérmezején, ki szomjában italért esengett. Bajtársa bornyujából egy almát nyujtott oda, beleharapott s föléledt tőle.

Barátim! ültessünk gyümölcsfákat!

Megfoghatatlan, megmagyarázhatatlan, hogy mennyire barom az ember. Éhezik, fázik. koplal és didereg, s ha kezét *együttesen* nyujtaná ki, manna hullana bele.

Vegyünk csak két dolgot, s ma hagyjuk a többi, pedig százról beszélhetnék. Vegyük a *pisciculturát* (mesterséges haltenyésztés) s a *pomológiát*. Milyen könnyen megnépesíthetnők, mint Krasznay Miska mondja: *bérczes kies kis hazánk csermelydus tájain* a patakokat, a Kárpát tavait. Csak ugy hemzsegne a hal a Mezőség tavain, s a málé mellett vigan csúszna a friss és sóshal; de a helyett, hogy mestersegesen termelnénk, mesterségesen pusztitunk.

A gyümölcs és vetemény a keleti népek főbb tápláléka. Az *arab* egy tenyérnyi rizszel s ugyanannyi datolyával egy hétig élél. A görög olajbogyóval, szárított fügével, s szőlővel táplálkozik. Törökország városaiban a *hamálok* becsületes örmény nép, többnyire Erze-

rum és vidékéről, majdnem, csakis veteménynyel él, pedig a világ legerősebb munkása. Láttam *hamált*, ki egyedül egy nagy szárnyzongorát a hátán az első emeletre vitt fel.

Mennyi hely, s milyen helyek állanak rendelkezésünkre!

Fél Európát áraszthatnók el gyümölcs-csel, aszalvánnyal, s nem kellene hogy Tirolból hozzuk az almát, s Olaszországból a *frutti confettit*.

A német világban a *czirkerek*, a *landdragonerekkel* ráparancsoltattak a népre, hogy az országutak mellé gyümölcsfákat ültessenek. Még ma is van hét darab Berkesz és Remete közt, meg kettő a katalini kaptatón. Én megengedem a tisztelt háznak, hogy főgondját arra fordítja, hogy szaporítsa, gyarapítsa az adó sokadalmát. De a mellett gyárthatna egynehány olyan törvényt is, mely által az adófizetésére szükséges *monétát* könnyebben rakhassuk félre, bár addig, míg Baudiszhoz visszük.

Nálunk a paragraphust azért csinálják, hogy meg legyen írva, de megtartásával nem gondol senki. A pandur czimborája a betyárnak, s keresztkomája az orgazdának, ha mindjárt zsidó is.

Dynamittal nem szabad halászni. Jönnének csak hozzám egy vasárnap, hallhatnák,

hogyan pufákol a fekete falusi zsidó a Lápos vizében, avval a dynamittal, melyet a bányászok lopnak az ő számára!

De csevegjünk már a kiállításról.

A *redout* épület termeiben van a tárlat. Valahányszor a *vigardába* megyek, mindig elszomorodom, s szégyenlem, hogy Kolozsvárt a belszenutczában születtem. És ha még ez sokáig tart, megtagadom szülővárosomat, s nem leszek többé e város *díszszülöttje*.

Az a lépcső, jobban grádics, igazság szerint lajtorja, legjobban *lyukmászó* a kakasülőre, — lealáz. Szeretném a Topler státuáját lépcsőnek s e lépcsőket szobornak kitenni, s aztán mind a kettőt kámporra változtatni, hogy párologjon el e két díszítmény. Még csak a pesti Lendvay-szobor hiányzik mindkettőről.

Az előteremben, mely méltó *kuszkuriája* a lépcsőnek, Gamauf Vilmos emberségesen fogad, s a kis Szenkovich ireg-forog, izeg-mozog, csakhogy nem bugyborékol. Mutat mindent s magyaráz azonképpen.

A lépcső, az *előkuszkuria*, a nagy terem, — mely közvetőleg legyen mondva *juh máj* színre van festve, — virágokkal, tarka kövekkel, thujákkal, s mindenféle ékes burjánokkal

van feldiszitve, szegélyezve, párkányozva, szóval kipitykézve.

A grádicson felmenve egy adoma jutott eszembe.

Nápolyi Leopold, a „bomba király“, nagyon sokat tartott katonái egyenruhájára. Azt mondják, Ausztriától tanulta. Generálisai inkább szabók voltak, mint tábornokok. Egyszer egész hadserege egyenruháját megváltoztatta; nagy szemlét tartott felettük s büszkén mutatá öcsének, a capuai herczegnek, a sűrű zsinórzatot katonáin.

— Mit mondasz rá, öcsém? — kérdé elégedetten.

— Rakhatsz rájuk, felséges bátyám, annyi zsinórt, a mennyit elbirnak, elől is, hátul is. De azért mindig szaladni fognak.

Igy vagyunk mi szomoru vigardánkkal. Nincsen az istennek az a Beczkóija, ki azt dekorálni tudja.

Az első kiállító neve, mely szemembe ötlött: *Göndöcs Benedek* apáté volt. Almákat küldött Békés-Gyuláról, s eljött maga is.

Én a főisztelendő apát urról már irtam, de személyesen nem volt szerencsém ismerni. Ő mutatta be magát nekem, s én tisztelettel

hajoltam meg érdemei előtt, s forrón szoritám meg kezét azon papnak, kinek polgári érdemei számosak.

A hol jótékonyaságról, mivelődésről, tanügyről, iparról, gazdaságról, kertészetről, dohánytermelésről, méhészetéről, s tudja isten, mi minden jóról, szépről, nemesről szó van, — ott Göndöcs Benedek apát a civilizáció keresztvivője, előljár, mint Kapistrán János Hunyadi serege előtt.

A tárlat meglepett: gyümöcstermelésünk bámulatosan halad kitűnő szakembereink vezetése alatt, kik nemcsak észszerűleg, de szenvedélylyel vezetik. Olyan jól esett nekem látni egy-egy tisztas öreg-úr ragyogó szemeit, a calvillák, renaittek, beurek és fondentok felett vitatkozni. Furcsa ez a mi korunk! melyben a vén emberek rajongnak inkább, mint a fiatalok, s melyben a fiu mondja apjának: *ügyelj apám, nehogy heved elragadjon!*

A nyolczvan éven felüli Brassai (Cronstetter) a hetven éven felüli Bodor Pállal eszmét cserél, s azt mondja: *Ezt már én tapasztalásból tudom.* Akaratlanul eszembe jutott Hugo Viktornak Bourgraves-jeiből azon jelenet, mikor az öreg *Jobe* nyolczvan éves unokájának azt mondja: *fiatal ember, hallgasson!*

Nehéz mesterség *írásban* a csevegés mestersége, az összehalmozott gondolatok tömege parancsol a nyelvnek, de már a toll haboz, a papir fogy, s a *tárczában* helyszüke van.

Erre ismét egy adoma jut eszembe.

Haray Viktort egy darabjáért egy lap kiméletlenül gorombán megtámadja. Haray válaszol s védi magát. A lap azt feleli: H. V. válaszát helyszüke miatt nem közöljük. Erre H. V. levelet ír: Szerkesztő ur! A napokban felmegyek Pestre. Ne találkozzunk együtt, mert akkor az urnak lesz helyszüke!

Utile dulci. Hogy van-e valami *édes* soraimban, nem tudom, de hogy szeretnék *hasznos* lenni, az bizonyos. Azért felkértem két jártas embert, kik nekem utmutatóim a pomológiában, s azt mondtam nekik: Veres Ferencz és Szabó Samu uraim! annyiféle, annyifajta gyümölcs van már, hogy az ember nem tud választani. Ugy vagyok én vele, mint az agár, mely előtt két nyul ugrik fel. Mindkettő után szalad s egyiket sem fogja el. Annyi fajta gyümölcsfám van nekem, hogy bele vagyok bódulva. A télen nagyon sok kifagyott. Miféle alma- és körtefajt ültessenek helyökbe?

Gondolkodó időt kértek, vele aludtak, és így *deliberáltak*:

Körtvék: Czukrosabb, zamatosabb, olvadó húsú gyümölcsfaj, a melegebb évszakra való: főként az *ősziék* a legjobbak, legbecsesebbek.

Vilmos, nyári, hosszudag, nagy és sárga, muskotályos, de nem nagyon.

Fondante de bois = erdei vajkörtve, szép, nagy rendkívül olvadó, leves.

Pisztráng-körtve, gyönyörű mosolygó piros, apró petytyes középnagy.

Colmar souverain (d'Argenson), édes, zamotos.

Brüsszeli pergamen, késő téli.

Almák inkább téli gyümölcs.

Téli (angol) arany parmén, ez lehetett az Éva almája, oly nagyon szép, arany, sárga pirossal.

Batul, egyik orczája gyakran mosolygó piros. (Erdélyi faj).

Londoni peppin = Calville du Roi, sárga czikkés, húsa zamatos, olvadékony, mint a körtve.

Baumann Reinetje, piros lapos, nagyon termékeny, piacos gyümölcs.

Bánffi Pál, zöld, nagyobb féle, tavasszal kezd érni. (Erdélyi faj).

Mint berlini egyetemi tanulót, Lichnovsky Felix herczeg, volt spanyol tábornokom, bemutatott Pücker Muskau herczegnek, kinek mint *írónak és kertésznek* nagy neve volt Németországban. A herczeg szives volt s meghívott falusi birtokaira.

Nem is töltöttem kellemesebb napokat, mint nála.

Az időben, Angliát kivéve, a legszebb *park* a muskai volt a continensen.

Egyiptomi utazásában a híres vicekirály *Mehemet Ali Kedhivé* barátságát megnyerte, ki televér arabs lovakkal ajándékozta meg. A herczegnek tetszett, hogyan lovaglom lovait s megszeretett, több ideig magánál tartott. De végre — mint szépen mondják — ütött az elválás órája. Este vacsora után behívott magához s azt mondá:

— Fialat barátom! ön érettem leczkéket mulasztott el az egyetemen. De tanácsot adok önnek, s ha követi, dúsásan kárpótolni fogja, a mit az egyetemen elmulasztott. Hallgasson rám:

„Magánál idősebb asszonynyal ne kössön viszonyt — dominálná.“

„Angliában soha ne vegyen ki czukrot ujjaival a czukortartóból, s csakis akkor pökjön, ha nem látják.“

„Kikötő helyeken kerülje Venust.“
„És kertet soha de soha ne ültessen.“

Egyik tanácsát sem követtem, s eddig
meglehetősen sikerült. És kertem igen szép.

Tór diák tanítomtól halottam, hogy a hány nyelvet az ember tud, annyi ember, — az igaz hogy ő egyet sem tudott becsületesen, azt mondták még tótul is tájkiejtéssel beszél.

E mondat ösztönzött a zulu nyelv megtanulására.

Lauka Guszti volt nyelv mesterem, mert ő spanyol korában *zulu* volt, Magyarországon tudtommal csak is hárman tudunk *zuluul*, Lauka, Balázs Sándor, és én; most tanulnak, ugyancsak Laukától, Vámbéry és Lipovniczky a váradi püspök.

Bámulatos, csodálatos a zuluk nyelve, az a precizio, koncizio és incizio hasonlithatatlan s a kifejezések rövidsége páratlan, például — mit tót diák tanítóm mindig példánokinak mondott :

Csetevájo ez az egy szó annyit tesz mint *egy fejedelem a kiről sokat beszélnek*; és *Cetevájo* két ával, azt teszi, *Molnár ur a kolozsvári nemzeti színház bögő művezetője*.

A következő lefordított mese 12 zulu szóból áll, czime:

Z I Z A J O V Á

mi sem több, sem kevesebb mint:

— *Egy nagyszerű tündéralom* —

elmesélve
egy csapatvezér által.

„— Elfogtunk egy spanyolt és két angolt, a spanyolt megettük mi tisztek, az angolokat kiosztottam embereim közt, az angolok húsa ösztövérés és inas, de a közlegények megeszik; *tűzvízünk*, melyet ha meggyujtanak kék lánggal ég — volt elég, nyert csata után vigan dáridoztunk, majdnem dorbézoltunk, mert nem akarom mondani, hogy tivornyáztunk. Bevoltam rugva mint egy uchátius ágyu, nyugalomra hajtám le bús fejemet egy kokusfa tövire. Elfogott az édes álom s oh milyen szépet álmodám.

Ziva a nőm, mi annyit tesz: egy bátor asszony ki férje mellett harczol a csatában. — mellém feküdt.

Köszirtek között valék, a tenger dagályzó kék hullámai nyaldosták a sziklás partokat, a tenger nőttön-nőtt s én egy barlangba vonulék, milyen látvány! a barlang *álgiuró* világítva, a szivárvány hét színének ezer változékonyságában reszketve lángoltak, mely mellett Edison villany-lámpái csak perczegő fagyugyertyák, a barlang menyezetéről óriás stalactit jegenczetek az ék kövek minden neméből ragyogtak, gyémánt, rubin, smaragd, opál, topáz, carniol, onit, malachit, agicamarina, türgnoasz tündér fényben csillámlottak, egy ezüst vizü patak, mint a kohóból midőn a felolvadt izzó érczet kieresztik, smaragd és rubint kavicsokon kigyódzott át a barlangon, arany halak usztak benne gyémánt szemekkel, a patak vizesésekben omlott alá, melynek tükrözetében a fényár sugarai megtörttek s milliárd fénylő ragyogó csillagokat formáltak, ezerszinü papagályok, kakaduk, kolibrik, paradicsom madarak csalogány hangon énekelték a szerelem tavaszi dalát; a természetes oszlopzatok hasadékiból folyondár orchillák csüngöttek alá, vagy futottak felfelé ott ölelve az oszlopzatokat, képzelhetetlen szépségü virágokkal s olyan báj illattal, mely egész valómat kéjjel árasztá el, a gyep melyen lépdelék rugékony aranyból volt.

Megakartam gazdagodni mint Végh Náczi, ebből a temérdek sok Dárius kincsből elcse- nek én is egy pár darabot, gondolám jó lesz majd a pulyáknak, ha hadur magához szólit, de a mint zsebre akartam szedni az ékes smukkokat, kámforrá váltak markomban s el- párologtak. Éreztem, hogy ébredezni kezdek, kétségbe esetten kaptam a gyephez.

Nagy csattanást hallék, füleim megcsen- dültek, éles fájdalmat érzek arczomon, fel- ébredtem, *felcségem vágott pofon.*“

AZ OLAH MAPPA

IDŐSZERŰ CSEVEGÉS.

ELMÉLÁZVA, mint gulyából kivert komoly bika, hátat görbitve és fejlesütve, méltóságteljesen lépdeltem az utcán; az utca tulsó soráról bizalmasan szólítanak, adjon isten, fogadj istent mondok és örültem, hogy láthatom egyik legjobb barátomat. A kik ismernek kitalálják, hogyha nem Eszterházy Miguel, akkor Teleki Döme volt.

— Hol jár maga? kérdém.

— Bukarestből jövök.

— Mondja mit tanult ott?

— Sokat. Mikor az ember a vendéglő éttermében fizetni akar, nálunk azt mondja: *zahlen* Franciaországban: *l'addition!* Olaszba: *conto!* Romaniába: *Pro-to-koll!* Ez azt jelenti, hogy nagy diplomáciai néppel van érintkezésük. Pro-to-koll!

ELMÉLÁZVA, mint gulyából kivert komoly bika, hátat görbitve és fejlesütve, méltóságteljesen lépdeltem az utcán; az utca tulsó soráról bizalmasan szólitanak, adjon isten, fogadj istent mondok és örültem, hogy láthatom egyik legjobb barátomat. A kik ismernek találják, hogyha nem Eszterházy Miguel, akkor Teleki Döme volt.

— Hol jár maga? kérdém.

— Bukarestből jövök.

— Mondja mit tanult ott?

— Sokat. Mikor az ember a vendéglő éttermében fizetni akar, nálunk azt mondja: *zahlen* Franciaországban: *l'addition!* Olaszba: *conto!* Romaniába: *Pro-to-koll!* Ez azt jelenti, hogy nagy diplomáciai néppel van érintkezésük. Pro-to-koll!

— Szép dolog, mondám bámulva, s aztán ?

— Láttam egy képet; Románia koronás fővel kaczeron „kacsint ide, kacsint oda“; jobbán a muszka, medves kucsma fején, kancsuka kezében — az ismert alak; balról az osztrák, kétfejű sasos sisak fején, szakramenczki pofával, nádpálcza kezében — az ismert alak; ajándékot hoznak szép Romániának; az osztrák adja *Bessarabiát*; a muszka adja *Transilvániát*. A római hölgy mosolyog s azt mondja: *timeo...dona ferentes*.

— Nem rosz mondám.

— Aztán hoztam magának egy térképet.

Kibontám és olvasám:

Carta murala

DACIA

Moderna

sau

Terile Romane

dentru Scolele drimare Urbane si Rurale

A. E. J. GORJAN.

— Tehát iskolai mappa a zsenge fiatalság számára ?

— Az.

— És ezt tanitják ?

— Igen.

— Lássuk. Ung vize folyik csöndesen Tiszába, Tisza vize szomorun folyik a Dunába,

Duna vize folyik nagy búsan gyászoló fekete tengerbe, mert mind az a mi ezen belül van nagy Oláhországé, *Terile Romane*. Nagy mé-szárlás! *Bukovina* az övék, *Kolomea* az övék, *Mármaros* övék, *Tiszafüred* az övék, *Debreczenel*, *Szeged* az övék — nagy kár építeni másnak — *Buziás* az övék fürdőstül együtt és így tart az rohamosan *Turnuseverinig*.

Tagosítás nagyban; hatalmas kommas-saczió.

Reszkirozok egy tanácsot az uj argonau-táknak: Jöjjenek és vegyék el.

A „Magyar Állam“-ban olvastam egy-szer egy vezércikket, mely így volt czimezve: *a szabadoncok vaszárkodásai*. Ez jutott eszembe.

Számüzetésem óta több évig munkása voltam a „L'Homme“-lapnak, melyet *Ryberolles* szerkesztett. Jerseyben jelent meg; az európai demokracziának ugy szólva hivatalos lapja volt. Dolgoztak bele Mazzini, Ledru-Rollin, Pyat Felix, Michelt, Quinet, Louis Blanc, Vauquerie, Delecluse, Arago, Hugo Viktor, Piantiani, Arnold Rugge, Kossuth, Herzen, Golovin, Davas, Orsini, Durieu Xavier, Madier de Monjon, az európai demokraczia szinevirága, az emberi előhaladás gondolat-jának teremtoi.

A lap jeligéje volt: *Solidarité et fraternité des peuples*“. E lapból, s ezen emberektől tanultam, hogy a népek testvérek, hogy az egyiknek kinja, a másiknak fájdalma; egyiknek öröme, a másiknak vigsága, jóléte, mind-egyiknek kedvtelése. Egy konventista mondá: *ki egy rabszolgát Szent-Domingo szigetén el ad, az bennem sérti meg az embert itt Párisban.*

A románoknak velünk, s nekünk a románokkal akarva nem akarva: *szövetkeznünk* kell. Nekik meg van a *muszkájok*, mint nekünk meg van a *véneltűrés*, s mind kettőnk felett menydörög a pánszlávizmus jégesőjének vihara, melytől csakis a kölcsönös egyetértés biztosíthat.

Végre — arra a *Dacia moderne sau Terile Romane* térképre egy adoma jut eszembe. Elmondom s evvel be is zárom *csevegésemet*.

Hajdan a török világban az egri basa nagy *kalibalikkal* — mi annyit tesz nagy kísérettel — elment *vilajetjét* megtekinteni. Nagy-Kocsordon, mely nem messze van Kis-Kocsordtól sátrat ütött. *Ráhát* után — mely annyit tesz nyugalom — unalmában elment a református templomba *keff-et* tartani — mi annyit tesz pihenni; a kálvinista pap a szószéken állt; meg látván a basát s hatást

akarván rá gyakorolni egy octávval fennebb kezdte; a basa szundikálva hallgatta, midőn e szóra jön hogy . . . *Mezopotámiában!* azt mondja a basa:

— Papom! Kis-Kocsord, Nagy-Kocsord, az a tiétek, ne bánsd te *Mezopotámiát*, mert az a hatalmas török szultáné!

Dacia moderna, sau Terile Romane!

A
LENDVAY-EMLEKLAP
SZERKESZTŐJÉHEZ.

NYIRÓ SÁNDOR URHOZ.

SZERKESZTŐ ur felszólít, írnék valamit lap-
jába a Lendvay ünnepély alkalmával.
Szivesen.

Szebbet, jobbat teszek annál.

Leirom mit Legouvé Ernő a 'szinészek-
ről mondott, jót állok többet ér az én pró-
zámnál.

„ — — — — — Ki a lángész hatásá-
nak közvetítője? ki adott életet, melegséget
az eszmébe? ki tette lángolóvá a szót?

A színész.

Mult esztendőben elpusztította az árvíz
Magyarországot, elpusztította Spanyolországot,

kihez fordultak, hogy kárpótolja azt, mit az özönviz okozott?

A színészhez.

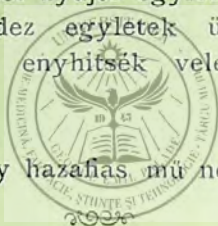
Majdnem minden télen történik valami nagy szerencsétlenség. S kihez fordulunk ilyenkor késedelem és habozás nélkül?

A színészhez.

Párisban egész csomója van a mindenféle állandó és ideiglenes segélyző-egyesületeknek; — elszasz-lotharingiai-egylet; az árva, a menedéket nyújtó egyletek. . . . s ki az, a ki mindezek egyletek üres pénztárát megtölti, hogy enyhítsék vele a szükségét és nyomort?

A színész.

Nincs nagy hazafias mű nélkülök!

Igy volt, így van ez ma is, nálunk is. Jótékonycélra éhesen játszik gyakran a színész, aztán vacsorálni megyen a . . . holdhoz.

Ott tündökölt, páváskodott pompás jelmezében, aranyozott csipkés hosszú selyeműszálylyal a színésznő, de ki áll jót érte, hogy nem a zálogházból cserélte ki egy másik ruhával, és mégis könyeket törleszt saját nyomorával.

Pályája kezdetben törekvés, küzdelem, később tapsok és koszorúk, s már *ki-vénült.*

Kezdetén gúny — végén *hálátlanság!*

Ne kövessük.

Tartsuk fel *nagyjainknak* emlékét.

HUGO Viktor a „Tenger munkásaiban“ bámulatos nagyszerűséggel írja le a hidrát, a száz karu tengeri puhányt, melyet a tengerészek polypnak, a természettudósok cephalopodesnek, a regeirők krakennek, az angol matrózok devilfishnek (ördőghal) és blood-sukernek, azaz vérsipolynak neveznek. A La Manche szoros szigetein *pieuvre* a neve.

Azt mondja: „Az ember hajlandó volna azt hinni, hogy olykor a tehetetlenség, mely álmaink tengerén uszik, a tehetőség medrében szerelmesekkel találkozik, körvonalaik összeölelkeznek s az álom közösüléséből lények állanak elő. Az ismeretlenek rendelkezése alatt áll a csoda, s arra használja fel, hogy szörnyeket állítson össze. Orfeus, Homér, Hesio-

dus csak chimerát tudtak teremteni. Isten a száz karu polypot teremtette.

S folytatja: — „Ha minden eszményt lehetőnek és az iszonyatot célnak tekintjük, a *hydrát* műremeknek tekinthetjük.

A cet roppant, a hidra kicsiny, a vizilónak vérté van bőrében, a hidra meztelen; a jararaca fütyöl, a hidra néma, a rinocérosnak szarva van, a hidrának nincs; a skorpio fulánkkal van ellátva, a hidrának nincs fulánkja; a buthusnak karmai vannak, a hidrának nincsenek, a mycetesnek farkában van ereje, a hidrának nincsen farka; a czápának fogai metszők, a hidrának nincs foga; a vámpirnak szárnyai élesek, a hidrának nincs szárnya; a sündisznónak tüskéi vannak, a hidrának nincs tüskéje; a kardhálnak kardja van, a hidrának nincs; a zsibbasztó rájának villáma van, a békának varangya, a viperának mérgé, az oroszlánnak karma; a keselyűnek csőre, a krokodilnak torka, a hidrának sem villáma, sem varangya, sem mérgé, sem karma, sem csőre, sem torka.

A hidrának nincsen izom-rendszere, hangja, vérté, szarva, fulánkja, patája, erős-farka, metsző szárnya, tüskéje, fűrészé, villánya, varangya, mérgé, karma, csőre vagy foga, a

hidra minden vadállatnál irtózatosabban fel van fegyverkezve.

Mi a hidra? . . . *Köpöly.*

Ezen iszonyatos tengeri szörnyeteggel kellett Gilliattnak élet-halál harcot küzdeni, s mint Hugó írja:

— „É rut agyém ott fekszik az emberen, a tigris csak megeheti, de — iszonyu! — a hidra felszivja az embert. Magához és magába huzza, és az összeszorított, összegyurt ember tehetetlenül kénytelen tünni, a mint lassankint beletöltik ama zsákokat, mely élő szörny.

Ételül szolgálni irtózatos, de italul az kimondhatatlan.

Ez, a *tenger munkásainak* borzalmat gerjesztő vizi szörnye. Ilyen szárazföldi monstruma van a kontinentális Magyarországnak, mely magához és magába huzza, és az összeszorított ember tehetetlenül kénytelenül tünni, a mint lassankint bele töltik ama zsákokat mely egy élő szörny.

E monstrum horrendum et ingens a közös hadsereg. A földes ur, a gazda ember, a napszámos, az iparos, kereskedő, művész, hivatalnok, pap és világi ember, a dúsgazdag tőkés,

az utca sarkán álldogáló hordár, a dinasztia és a proletár, mind neki dolgozik, neki henyél, érte alkot, érte működik, csinál és cselekszik.

Ő a danaidák rostája, melyen a véres verejtékű munka átsorog! az apokalyptikus szörnyeteg, mely félelemmel, utálattal és gyűlölettel tölti el az országot. Ő a keselyű; mely az *adó* Tantalusának máját emészti, érte halmozzuk halomra az állam adósságait; az ő neve van legelül beírva a költségek és kiadások nagy *defterében*. Ő a dob, melyen elkötyvetélik a gazda ember fejős tehenét, a munkás ágyneműjét, az ur jószágát, s mindenkinek azt, a mije még megmaradt.

És viszonzásul e tenger áldozatokért mit kapunk? Mária Terézia alatt elveszítik Sziléziának felét; Ferencz József alatt Lombardiát és Velenczét; e között süt az *auszterliczi nap*, s Napoleon schönbrunni parádéja; e hét éves vesztett háboru után, a *világosi* győzelem a minden oroszok czárjának kegyelméből: *ex caris gracia!* Ezek után feketélnek a szégyen-nyalázat fátyolával bevonva *Magenta*, *Melignano-Palestro*, *Solferino*, *Sadova*, hét nap alatt nagyobb vereség, mint azelőtt *hét év* alatt.

Semper retro!!!

Éljünk jó egyetértésben, legyünk bará-

tok — és csókoljuk meg egymást. Beszterczén Textorist az utcán leszurják, — félreértés, az öreg Hechtlt Győrött az utcán összevagdalmják — tévedés; Egerben a nemzet zászlójából *kapczát* csinálnak — nem úgy volt érteve; a Kossuth-kutyát univerzalizálják *magyar kutyává*, Bartha rájok morog, szobájában összeapritják — véletlenség; az esküdtek felmentik a vádlottakat, Edelsheim-Gyulay megharagszik; de egyszersmind megszállja az irgalom angyalának malasztja és elénekeli Ördög Róbertből:

Oh! grace! grace! grace!

Nulla dies sine linea. A mai napnak is meg van *diaruma*. *Cronica soldateska.* E czímen állandó rovatot lehetne tartani lapjainkban.

Ez időben történt vala.

Lendl Vilmos, Ritter von Murgthal — Murgthal hires a fejős tehenekről és gróji sajtról — mérnökkari százados, begombolt méltósággal falatozott a Kofler-kántinba Budán; étele nem izlett, mert magyart szeretett volna falni, de ez nem telt tőle, végre összeráncosítja homlokát s mély hangon, mint mikor a kappan kakasra játsza magát, azt kukorikolja:

— Most volna itt a legjobb alkalom, hogy összefogdossák a magyarokat és sorba akasztanák őket a trónörökös bevonulásához aléénak

De jó, hogy nem vagyok keze ügyibe ennek a kegyes urnak! Még csuffá tenne. Egy kis inscenirozás a *Nero fáklyái* kép után, világitás nélkül és szárazon. Milyen meglepetés lett volna Stefánia főherczegasszonynak az az árnyéktalan álée. Lendl Ritter von Murgthal szállott haraggal és vakmerőn, mint mikor a gyöngytyuk esőt érez:

— Gondolja talán, hogy nekem az ebéd rosszabbul esnék, ha huszonnégy — egy járást miért nem huszonöt? — magyar előttem felakasztva lógna?

Két tuczat? nem is sok mikor annyi van de tán ez a *reszből* van; a mi megmaradt; étvágy gerjesztőnek, egy kis kaviár, muszka hering, füstölt libamell, szárított rajnai galócza, besózott olajbogyó, szalvaládé magyar husból Bécsben készítve.

Jó étvágyat uraim! mondja Ruy Blas.

És ez a komikum, Fallstaf henczegése, Yorik csörgő sapkájának csengése, előjelek a szebeni vagy a lipótmezei országos bolondok háza felé, szóval az orvos dolga; de jön a tragikum, az örültnek *lucidum intervalluma* van s azt mondja:

— Bár csak fellázadnának a szerbek és

gyilkolva, rabolva pusztitanák el a magyar *gsindl* náctiót.

Probatum est. Enyeden, Zalathnán, Fehértemplomban s ott Bács Bánátban.

És a mi negyvennyolcz és negyvenkilenczben sikerült tüzzel és vassal: miért ne sikerülne ma petroleummal és dynamittal, azóta az emberiség haladt; de a gyújtó kanócnak is két vége van.

Lendl, Ritter von Murghthal középkori pápának csap fel, s felmenti a királyt esküjétől:

..... *Pontifices* *juissisent rumpere fidem*; s azt *dekretálja*, hogy a politikai eskü nem kötelez, kelepcozása csalja Göczel hadnagyot, s ott, mint a pök a legyet, hálójába keríti, aljas *alguzail* módjára, alattomosan mint a *sbir* feljelenti; a hadi törvényszék felmenti Göczel hadnagyot, de a *doge* a tizek tanácsához apellál, s a XXXI. hadosztály becsületbirósága elítéli azt, ki a megesküdt alkotmányt védte.

Szólj igazat s betörök a fejed.

Nem szándékom az összes közös hadsereg tagjaira *rákát* kiáltani; személyesen volt szerencsém jeles, kitűnő, vitéz, becsületes és lo

BETEGEN feküdtem az ágyban, barátaim, jó ismerőseim látogatásomra jöttek, s mindenki hozott magával egy leplet, melylyel unalmamat iparkodott eltakarni. A munka nem nehéz, mert én csak is akkor unom magamat, ha tulságosan sokat kérdeznek tőlem, unom az inquiziciót; az interpelláció miatt nem vágytam miniszterségre. Inkább kedélybeteg voltam, — jó barátom elvesztését mélyen fájlaltam, s jól esett, ha látogatóimmal beszélhettem róla, s emlékével gyógyítottak barátim.

Itt volt fiam is, négy napi szabadsággal, ki már a katonai hierarchiában azon a magas polczon áll, hogy a közvitéznek, meg a levélhordónak nem kell, hogy *szalutáljon*.

Péterffy Domokos vizsgáló bíró lép be hozzám, szívesen nyújtja kezét, s üdvözl.

Látására egészen felvidultam; Domokos öcsémrel soha sem találkozom ugy, hogy kellemesen ne hasson rám; van benne valami rokonszenves, megnyerő, lekötelező, bizalmat gerjesztő; annyira, hogy ha bűnös lennék, csupa szimpathiából mindent kivallanék neki.

— Hozott isten Domokos, de rég nem láttalak, hogy vagy?

— Egy kicsit megviselve, három hétig s egy néhány napig voltam *Mariselen* az ottani bíró rablógyilkosait kifürkészni; most Szent-Mihály telkéről jövök a gróf Bánffy Bélánál elkövetett ékszer- és pénz-lopás nyomozásából, azért nem látott bátyám.

— Csak hogy itt vagy, és jól vagy: ha nem unod, beszélj Mariselről.

És másfél óráig olyan érdekes dolgokat, olyan érdekesen beszélt, hogy mindnyájunk figyelmét teljesen lelánczolta, mindnyájan hallgattuk nagy érdeklődéssel, mint a *muzlemek* a Mekkából hazajött *Hadisi babát*.

— Irhatok-e én erről egy tárczaczikket? kérdém.

— Miért ne? lön a felelet.

Ha olvasóm azt hiszi, hogy én olyan

érdekesen fogom tudni a történeteket leírni, mint azt Péterffy Domokos elbeszélte, családik. Vannak dolgok, melyeket csakis *steno-grafizálni* lehet.

I.uzsénszky Lajos beszélt el Jokainak és nekem egy történetet. Jókainak — ki nem *nevelő ember* — szeméből a könny csordult ki, én görcsös nevetést kaptam.

Móricz, ird le ezt a históriát, — mondám Jókainak.

— Barátom, nem ettem bolond gombát — miért rontanám el?

Én megpróbálom *bolondgombát* enni.

Sztán Tódor a *mariseli* bíró, a *havasok királya*, mint hajdan *Janku Ávrám*, nagy, erős, izmos ember volt, a *gyalai havasok* közt meszsze földön a leggazdagabb, rideg, szigorú, otthon *patriarcha*, dinasztja, házi orvosa, családi ügyvédje volt, a környék bankárja, egész kis *Fugger*.

A környéken *arcopag*. ítéleteit ritkán fellebbezték a szolgabíróig, erős és bátor.

Marisel nagy havasi falu mértföldekre terjedő szétszórt házakkal, akkora helyen fekszik, mint Bécs városa, négy mértföld a kerülete, a belsőségek holdakra terjednek, s a szomszédok nem alkalmatlankodnak egymás-

nak, s a szomszéd asszony kakasa vagy kendermagos tyukja nem kaparja ki a szomszéd asszony veteményét; fenyőfák zárják el a lát-határt, s havasi patakok zúgva omlanak a nagy kavicsok között.

Sztán Tódor telkén zszindelylyel fedett nagy kőház áll egy csomó melléképülettel.

A havasokra felmenő minden *komissio*, utazó, vagy zsandár, mindig Sztán Tódorhoz szállt; vendég szerető ember volt, háza kényelmesen butorozva, esillárokkal és *wertheim* kaszszával . . .

Hitestársán kívül családja nem volt, ha vendége nem volt házánál, egyedül evett s neje szolgálta.

Pénzével kereskedett, üzérkedett, s uzso-ráskodott, sok irigye és ellensége volt.

Dobrá Juvon Hárhula Nyágralesestyé-i lakos irigy szemmel nézte Sztán Tódor gazdagságát, de nem mert ellene tenni. Csekélynek látszó dolgok nagy elhatározásra ösztönzik az embert. Az utolsó csepp viz, melytől kicsordul a pohár.

Sztán Tódor gazdagságáról beszéltek.

— Hát csakugyan olyan gazdag? kérdé Dobrá Juvon Hárhula.

— Annyira gazdag, hogy a napokban

váltott fel nekem egy tiz forintos bankót a mellénye zsebéből; lőn a felelet.

A *mellénye zsebéből?* egy ember, ott fenn a havason, ki mellénye zsebéből fel tud váltani egy tiz pengő forintos bankót, tultesz Krözuson, Rotschilden és Móricz Pálon.

Dobrá Juvon Hárhula elhatározta kirabolni Sztán Tódort.

E percztől kezdve czinkos társak után nézett.

A zsák megfélelt foltját; a *réz* havasokon Biharmegyében Panaton lakott egy híres lőkötő *Bok Juvon Czapu*, vékony, sugár, sovány, mozgékony alak, sápadt arczczal, mélyen beesett csillogó szemekkel, fürge ideges mozdulatokkal, helyét nem lelő örökös járás-kelelssel, valóságos *ember-mókus*; ezzel az *olá-Kálibánnal* szövetkezett Dobrá Juvon Hárhula. Együtt fujták a követ, együtt határoztak, együtt cselekedtek. — Az *érczhegyek* választják el Erdélyt Magyarországtól, valamint a vizeket is; innen Kolozsmegye, túl Bihar ország, az innenieket *Móczoknak*, a túlsókat *Krizsenyeknek* hijják: Torda-Aranyos megye a két megye közé beékel; e három megyéből toborzák össze Dobrá Juvon Hárhula és Bok Juvon Czapu rablóbandájukat,

melynek létszáma. huszonnégy ember, egy tizenhét éves asszony és hat ló.

A *praktika így lön kifundálva*, írná Cserey Mihály krónikájában. A rablóbanda három helyről indul olyan *kombinált marsban*, hogy a *Vurvu-vurvulujon* egyidejűleg találkoznak, a bihariakat vezette *Bok Juvon Czapu*, ezek indultak legelőbb, legmesszebb lévén a találkozási helytől; a Torda-Aranyosiakat vezette *Sztán Zsakebinye*.

A légyotton első volt Hárhula csapata — *Dux erat primus* — mint Sventon mondja, kevés idő vártával jöttek a Torda-Aranyosiak, várták a bihari atyafiakat, a hegytetőn pár lövéssel jelzték ottlétüket, melyre a távolból Bok Juvon Czapu felelt. A manőver megtörtént, a koncentrirózás sikerült, nem hibázott senki, mindenki helyén volt.

Hárhula Czapunak bemutatta „seregét.”

E jelenetre akaratlanúl eszembe jut Tell Vilmos, — nem a *történelem*, hanem az opera, összeesküvés a *Rütlinél*, a kantonok küldöttjei érkeznek, Tell Vilmos, Fürst Walter, az öreg Melchtal, Uri, Schwitz, Vierwaldstädt és a többi; életöket hozzák, meghalni ha kell a haza szabadságáért.

A történelem tagadja Tell Vilmos szemé-

lyét, nem tudom igaz-e, nem-e, — de Helvé-
czia szabad, és Tell Vilmos él.

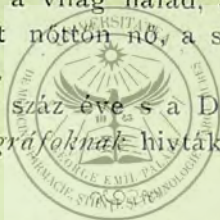
Kik voltak Homer hősei? s voltak-e? ki
volt Rolánd? a *romancero*, a *nibelingenek* em-
berei? élő félistenek, vagy a képzelődés szü-
leményei?

Mély homály az emberiség történelmében ;
hazug igazság?

Dobrá Juvon Hárhula él, ujjam tapintá
sebét.

De azért a világ halad, az emberiség ja-
vul, a közjólét nőttön nő, a sötétség oszlik, s
a hajnal pirul.

Alig pár száz éve s a Dobrá Juvon Hár-
hulákat *Burggráfoknak* hívták.

Az egyesült csapat megindult Marisel felé,
egy hegynek aljában megálltak, tanácskoztak,
meg csinálták a programot s ki osztották
egymás közt a szerepeket.

Két lovas ember bemegyén Mariselre,
Sztán Tódornak háza előtt kovács-műhely van,
ott vasaltatnak, azalatt kikémelik, nincsenek-e
vendégek vagy zsandárok házánál.

Az asszonyt beküldték egy irtásba, hogy
őrizzé a négy lovat, míg vissza jönnek, az asz-
szony félt, sirt, rimánkodott ne hagyják egye-

dül; melléje rendeltek egy hatvan éves vén *Mocot*, a legvénebb embert a csapatból.

A tanácskozás folyt. Határozati javaslatul *Hárhula* feltette a kérdést: megöljék-e Sztán Tódort vagy csak kirabolják? E felett folyt a vita, a többség a gyilkolás ellen szavazott, *Hárhula* zárbeszédét e szavakkal végzé: Csak arra figyelmeztetek benneteket, hogy a bíró: *vom tare hárnnyik*; nagyon bátor ember, — ha könnyen elbánhatunk vele — éljen, ha nem, majd meglátjuk.

E közben a két lovas vissza jött, azt mondták a rossz utak miatt nem tudnak odáig érni.

Erre Bok Juvon Czapu azt mondta: menjünk!

Sztán Tódor nagy kőházát reperáltatta, kőművesek dolgoztak benne, ő udvarán már egy melléképületbe költözött s ideiglenesen ebben lakott; sötét este volt már, mikor a rablók oda értek. Sztán a mariseli aljegyzővel asztal mellett ülve borozott.

A rablók egyszerre berohantak a szobába, arczokat utközben löporos szénnel feketére mázolták.

Sztán hirtelen felugrott ülő helyéből s rájuk kiáltott:

— *Mi kell?*

A rablók megijedtek, s az egyik rémülten mondá:

— Jó estét adjon az isten!

— Az i . . . ! adok én nektek jó estét.

Az első rablót mellen ragadta s egy fekete boros üveggel úgy vágta fejbe, hogy az rögtön összerogyott, és ellepte a vér.

Erre Bok Juvon Czápu puskája tussával fejbe kolintotta olyan erővel, hogy koponyacsontja szétrepedt, egy másik pedig fejszójével oldalba vágta, hogy több bordája betörött, Bota Mihály Bocsok lándzsájával leszúrta, a többi rá rohant, ütöttek agyba-fejbe; Sztán Tódor a havasok királya haldokolva is küzdött, de végre eszméletlenül elterült.

A mariseli aljegyzőt kifosztották, elvettek tőle 27 frtot. — Sztán feleségére rá parancsoltak, mutatná meg, hol van a *vasláda* . . . a *Wertheim kassza* előtt megálltak, s a gonosztevő buta nép bámulva nézte azt a vas tömeget, mely magába rejti a kincset, melyért heteken át összeesküdtek, más megyéből, más országból ide fáradtak, gondolkodtak, költöttek, törekedtek, féltek, iszonyodtak, álmatlan éjeket töltöttek, remélettek, és . . . gyilkoltak.

A *sárkány* meg volt ölve, a kincs előt-
tük, de a rejtély nyitját nem tudták.

Dobrá Juvon Hárhula Sztánnére ordit :

— Hol van a kulcs?

Sztánné elhozta a kulcsot. Próbálták s
nem tudták ki nyitni, kétségbe voltak esve.
A bűn szüli a bünt ; az asszonyt eddig nem
bántották, most az egyik Sztánné czombjába
ütötte a lándzsát :

— Ha ki nem nyitod, megöllek.

Sztánné kinyitotta.

Kiürítettek belőle mindent : tallérokat,
ékszereket — bankókat, — s mint egy ötszáz
darab kötlevelet.

— De hát ezzel mit csináltok ? hagyjátok
meg nekem, rimánkodott Sztánné.

— Miféle irások ezek ?

— Adóslevelek.

Oda akarták adni az asszonynak.

— Nem ; el kell égetni, mondá *Hárhula* ;
azok a szegény emberek, kik a nagy kama-
tot fizették *imádkozni* fognak érettünk, s tán
az isten *megbocsájtja* bűneinket !

És ezt nem Shakespeare írta.

A mi a háznál elvihető volt, mindent ma-
gokkal vittek, sebesen haladtak odáig, hol a
lovakat hagyták, itt tüzet gyújtottak s a préda

felett megosztottak, a pénzt csak úgy *találomra* — nem nézték az összeget, hanem a csomó nagyságát, a százás bankó, vagy ez *egyed*, a koronás tallér vagy a fél ezüsthuzas egy értékben ment.

A vidéket páni félelem fogta el, különösen a *popák* voltak kétségbe esve, nem tudták, nem gyanította senki, hogy honnan került a banda, a félelem sokszorozta számukat, százakról beszéltek, Romániából betörő rablókról.

Zsandárokat küldtek mindenfelől, de nyomra nem tudtak jönni. A tyúk kikaparja; az egyik rabló százás bankjeggyel akarta fizetni adóját, a nagy bankó szemet szurt, nyomról-nyomra, vallomásról-vallomásra; a vizsgáló-bíró erélyes ügyessége napfényre derítette a rablógyilkosságot.

A bünszerző, vezér és végrehajtó Dobra Juvon Hárhula, mintha csak *bucsuról*, szent zarándoklásból térne haza, békében élt otthon, a rablott pénzt nagy kamatokra uzsorába adta ki: *gseftelt*; Zöld Marczy bankár; Sobri Józsi rentier; Macsvánszky tőkepénzes kizsákmányoló.

És ez nem Budapesten, a királyutczában vagy Kolozsvárt a Himmelstein kávéház előtt történt, hanem ott fent a gyalai havasokon, a

Vlegyásza aljában, — hijába *civilizáló-dik a világ!*

Hárhula neşt vett, a hirre elhagyta házát, családját, nem tudták hol bujdokol, túvé tettek erdőt mezőt, Hárhula nem volt sehol, végre egy este Erős Áron csendör-örmester Hárhula házához megy, legkisebbik fia a ház előtt játszott; a zsandár játékba elegyedik veles kérdi:

— Itthon van-e apád?

— Nincsen.

— Hol van?

A gyermek egész bizalommal felelé:

— Itt né, az erdőbe nem messze ide, most ott lakik.

Erős Áron felment az erdőbe s lesbe állt. Éjfél után két és három óra közt lassu léptekkel hall valakit közeledni, fehér vászon ruhája a sötétben világot vet, rákiált:

— Állj vagy lövök!

Az árnyék beveti magát a bokrok közé s szaladni kezd, a mint egy nyilásnál megfehérlik, a zsandár oda lő s utána iramodik, de nem érheti utól, gyufával vizsgálja a nyomot, s a bokrokon ember magasságba vér cseppeket talál.

Dobrá Juvon Hárhula álkapczája keresztül volt löve, a golyó nyelve alsó részét el-

vitte, az ellenkező oldalon a felső álcsonton keresztül hatolt, az alsó fogsort kitorpte; két napi keresés után vérében fetrengve rá akadtak, nyelve meg volt *uszökösödve*; kivágják a sebet; napról-napra javul, idül, ma már lábadozik; a napokba láttam a börtön kórházában, sebei már alig láthatók, s panaszkodik, hogy a *koszt* nem elég jó, s a levegő nem elég tiszta.

A halálbüntetés eltörlése felett vitatkoztak; én is a halálbüntetés eltörlése mellett vagyok, mondá Karr Alfonz, csak hogy előbb a gyilkos urak hagyjanak fel az öldökléssel. Miért foglalkozom én is most rablőhistóriákkal?

A mai *rablővilágban* illő, hogy foglalkozunk azokkal, kik velünk annyit foglalkoznak.

A törvényszék lefényképeztette őket, régebben elkövetett bűnnek nyomában. Itt is Hárhula szerepel.

Az ügyész kérelmemre sziveskedett megengedni, hogy láthassam őket, de nem bánom, hogy oda mentem.

Láttam azt a szerencsétlen, nyomorult, tizenhét éves asszonyt is, két gyermeknek s néhány holnap múlva a harmadiknak anyját, megtörve, összeroskadva, a búbánat keservének

butaságában; a mi emberi volt benne, az ott maradt fent a havasokon gyermekeinél, itt egy elvénült hus tömeg, egy tizenhétéves vén banya, ész és akarat nélkül; egyetlen gondolattal, melyet egyetlen szóval jelez, s e szó: *pruncsi*, gyermekeim!

A méla bú monomániája szállta meg; örültsége lassu, csendes, mint a mocsár vize, melybe *Ophélie* ölte magát.

Tántorgó léptekkel, egy rabasszonytól vezetve jött ki a konyhából, egész teste remeggett, szemei nyitva voltak és láttam, hogy nem lát, izzadtság gyöngyözött arczán és fázott; feje, karjai lecsüngtek, mint szomorú fűgái tél időben, homloka redőtlen volt, mert gondolata tétovázott, s nem tudott menekülni e szótól, ezen egyetlen gondolattól: *pruncsi*!

Az orvos javaslatára, a törvényszék szabad lábra helyezte.

A vizsgáló-bíró mondá neki:

— Holnap haza mehatsz.

— *Oj vegye pruncsi?* láthatom a gyermekeket?

És ezt olyanközömbösön, olyan hidegen, olyan részvétlenül mondta, hogy megborzadtam tőle.

Az anyának szeretete! Niobe fájdalmában, a Grachusok anyja büszkeségében, Mária-Te-

rézia a pozsonyi országgyűlésen, Mária-Antónia a Templeben a daufintól búcsuzva; vagy Plesa Anna a kolozsvári törvényszék tömlőczében.

Mindenütt egy, mindenütt nagy, mindenütt szent!

Mint Hugo mondja:

„Csodálatos kenyér melyet isten oszt és sokszoroz, mindenkinek meg van benne része, s mindegyik birja egészen!“

SEMMIT a megteremtett széles kerek nagy világban nem szeretek jobban mint a zsidó urfit; nem bánom, ha mindjárt báró is.

Ez még *typus*, s mint a *Herczegasszonyban* Szombathelyi mondja: *errredeti*; csak, hogy aztán a *zsidó urfi* az én szám izére legyen csinálva. Megmondom hogyan készíttetném.

Sugár, magas vékony alak, veres nyakra-
valóval, meggörbült semita orral, zöld, veres,
sárga, viola és havanna színű koczkás *bon-
jourba*; szőke göndör hajjal, gyér veres sza-
kállal, világos narancs-szín mellényben, réz
gombokkal; nagy konya fülekkel, zöld csíkos
nadrágba, melyen a zebrázat solferino szín le-
gyen; széles hosszú ujjú kezek, fehér gyapot
szövetű keztyükbe; rövid, tele talpu lábok

ebellázting topánkában, fénymázás bőrrel szegelyezve; összelapított sisak-alakú fej, *Trefort* kalap félre vágva rajta, s a jobb fülen pihenve; zsidó száj, mely hasonló a madár-fiókáéhoz, tollatlan állapotban; kiálló csipők, kidomborodott sonkákkal.

Rövid, vékony bábamus nád-pálcza a kézben, felső kabát a karon, czvikker az orron, szivar a szájban, s így páváskodni a *nagy utcán végig, végig!*

Fitymáló, henczegő, piaczi légy tolokodással; ilyen az ideálom *zsidó urfiban. A Makhetes* komoly ur, de *Lörmez* megteszi.

Ilyenszerű társaság volt egybegyűlve a vendéglő nagy éttermében; vacsorával várták a *divát*, kit megbabérkoszorúzott a *választott nép*, a *mámerle-től* és *Triumfustól* követve.

Az obligált kézcsókok; viszhangul a szokott *pukkerlik*.

— Milyen irtóztató dohányszag s borzasztó pipafüst van, én itt nem maradhatok, a mellemre veszi magát a dohánykorom, menjünk mamám!

— Aranyos kis bogaram, azt nem tehetjük, lásd ezek az urak nagyon *gefelligek* voltak, várnak vacsorával, eszünk, aztán megyünk, én sem akarom, hogy drága hangodnak ártson. Sokban kostál nekünk.

— Jól van, de vacsora után rögtön megyünk.

— *Kellner! hozza a mi csalogánuknak a hangyathojásokat!*

Tableaux és görög tűz.

Általános meglepetés Jeruzsálemben.

Többek előtt távsürgönyt olvastam fel:

— „Az orosz czár ellen merénylet követetett el, bombavetés által, az első bomba szétrobbantotta a kocsit, a czárnak semmi baja; a második szétrobbantotta a czárt, a kocsinak semmi baja.“

— Hát a kocsissal mi történt?

— Semmi baja.

— Hála istennek!

Nálunk történt; és igaz historia.

A kisasszonynak nem volt étvágya s az ebédnél nem evett; mert hát van olyan szende, szerény teremtése az Uristennek, ki virágillatot eszik, és gyémántoló harmatcseppeket iszik, kivált kis városban, hol a dudaalak is *etherizál*.

— Ugyan mán édes leányom ne *affektály*, miért nem eszel?

Másnap bejön a szolgálta s mondja:

— Nagyságos asszonyom, az egyik malacz nagyon *affektál*.

— Hogyan?

— Teljességgel nem akar enni.

Közmondássá vált nálunk: *affektál mint az N. . .-né malacza*.

A méltcsás asszonynál estély volt, a szobaleány valami számárságot csinált, az asszonyság méregbe jött, s nagyon kezdte szidni a szobaciczust; a méltcsás ur figyelmeztetni akarta élete párját, hogy nem illő a tisztelt vendégkoszoru előtt haragban törni ki, s hogy az egybegyült vendégkoszoru tagjai meg ne értsék, magyar-francziául mondá:

— (Kérem magyarosan olvasni) *Ma ser! de deván la mond, ne vu meté pár án affekt contre la*.

Ebben a históriában az a szép, hogy a ki francziául tud, nem érti meg, s a ki nem tud, azonképen; de a ki magyar-francziául tud, az otthon van.

Journal des debacs!

Az Orbán czukrászdájában voltunk Cognac, Old Sery, mit Xeresnek mondanak, és Borovicska mellett; többnyire *Skribler*-félék valánk; egyikünk Aigner Lajos vállalatát mélt-

tányolta, a régi magyar írók új kiadásáért. E körül forgott a szóbeszéd.

Én három kedves írómat: Mikes Kelemen, jó öreg Gvadányit és Dugonics Andrást magasztaltam.

Egy *nagyságos* tanár cathedralis komoly pofát vágott, s nagy bölcsen azt mondja:

— Csak hogy *stylussokat* kellene *modernizálni*.

Csókollak, képeddel alszom el.

A „*Kelet*“ 252-ik számában egy jogász és egy filozofus, azon kérdéssel végzik Sámi Lászlóhoz írt levelöket, hogy:

„*Vajjon mi különbség van Sámi László és az orosz nihilisták közt?*“

Megmondom én.

Az orosz nihilisták rettenetes emberek, hogy ne mondjam: irtózatosszörnyetegek; — ölnek, gyilkolnak s gyilkolva rabolnak, falukat gyujtanak, városokat hamvasztanak, hivatalnokokra halálos ítéleteket hoznak és azokat végre is hajtják, merényletet követnek el a czár ellen, kutakat mérgeznek meg, — szappant, fagygyugyertyát esznek s rá petróleumot isznak.

Ezen rémtetteket Sámi is mind egy szálíg elköveti; de ő még ezeken kívül — — és itt

rejlik a különbség! — — nyáron sült csecsemők porhanyó húsát eszi, minden nembeli különbség nélkül.

A „zsenge fiatalság“ demonstrált, Kolozsvár tapsolt, s lelkesül a *kincses város infans* serege; — le vagyok nyomva egész a sárga földig.

Izlés felett nem lehet vitatkozni. — *Degustibus*. . . .

A nagy *Cselewoyo* zulukaffer népe karikát visel az orrában, de azért én nem furatom ki az orromat.

Az eszkimók avas fókaszőr olajat isznak, már én csak jobb szeretem az egri pirost.

A törökök szenvedélylyel nézik a „*kara-güzlük*“-et, én még Molnár urat is inkább szeretem látni, legalább nevetek rajta.

Ha önöknek a természetlenség, a viharos ordítás, a „*fuldokló sivitás*“, a feszes poczakosság, a szörny-pathos, a helytelen kiejtés, a szabálytalan szavalat, a hasfájásra emlékeztető arcjáték tetszik . . . én nem tehetek róla, s kívánom, váljék kedves jó egészségökre!

Egy „*világlap*“ a „*Budapest*“ (elől képpel) mellékesen kegyeskedik engem is megérinteni, s 319. számában azt mondja :

„ nálunk gróf Zichy Géza, gróf Teleki Sándor stb. irószámba mennek, míg más irodalomban, melyben az író nem *farkcsóváló*, de valóságos *szellemi aristokrata*, még a nyomdafestéket is sajnálnák tőlük.

„Gr. Teleki Sándor, a felületes csevegő, s világlátott utazó, (kérém csak emigrans) szintén *író*, ha ő akarja.

„Molnár nem szerződteti H. M. kisasszonyt, a Teleki védenczét, azért gróf Teleki Sándor ír róla a K. Papp Miklós lapjában egy tárczát, a melyben — mellesleg mondva — a legkitünőbb tragicusok között emlittetik . . . *Komáromi*, a budapesti nemzeti színház komikus apája! — Ilyen az a világlátott nagy izlés!“

A „*farkcsóválásra*“ . . . Édes ur! egy hiten vagyunk, egy vallást követünk, én is *függetlenségi* aztán vén ember is vagyok, — nem telik már többé tőlem. — Különben bocsásson meg, hogy nem kértem öntől *passust*, gondolataim *passagerjeit* utra bocsátandó, — s kérem, ne sajnálja tőlem azt a kis nyomdafestéket; — aztán meg higgye el, hogy gróf Zichy Géza sem olyan nagy bünös, mint a hogyan ön képzei.

A „*felületességre*“ Hiszen naponta

búsít az engem, s érzem felületességemet, — de hiába! — sorsom mostoha volt, s nem vezetett utamba Gil-Blas-féle mestereket, kiktől eltanulhattam volna az alaposságot. — Kérem, küldje meg az adressét! Meglátogatom.

„Molnár nem szerződött H. M. kisasszonyt, a Teleki védenczét“. . . .

Mondjuk ki tisztán: Hunyady Margit asszonyt.

A bírálatban nem arról van szó, hogy *miért* mondom, hanem arról, *hogyan* mondom; — *mi* indok vezet, az nem kérdés, hanem az, hogy *helyes-e, igaz-e, a* mit mondok. Nekem tetszett szétszedni Molnár urat, mint tragikai színészt — tessék önnek érveimet megczáfolni, de *nem hazudni*.

Ön azt mondja: „a legkitünőbb tragikusok közt emlittetik . . . Komáromi, a budapesti nemzeti színház komikus-apája.“ . . . Ha ön, jó uram, nekem megmutatja hol és mikor említettem meg a Komáromi nevét, vagy ha csak soraim közül is kiolvashatja: egy ezerest teszek le Dorgó Albert kolozsvári közjegyzőnél, sziveskedjék azt felvétetni, s házi szegényei közt kiosztatni . . .

Czo fel sárga!

Tegnap, hétfőn november 24-én, Flóra és Emilia napján, nemzeti színházunkban adatott

„MIZANTHROP“

„Molière klasszikus vigjátéka, Szász Károly verses fordításában, a Théâtre Français scenirozása szerint.“

Alcest szerepében Molnár urat volt szerencsénk élvezni. Az egész előadás alatt hű maradt önmagához: fenn kezdte és fennt is végezte. *Rolando Furioso* megirigyelhette volna: — voltak momentumai, melyekben attól tartottunk, hogy kiveti magamagát a színpadról, s a mit Rogeard barátom mond Alcestről: „csak tulzásai és vak szenvedélye teszik nevetségessé“ . . . kétszeresen alkalmazhattuk Molnár urra. A negyedik felvonás vége felé hangjának *diapasonja* csütörtököt mondott, s valami olyan természetellenes hanggal lepett meg, hogy még bámulói sem tarthatták vissza magukat a nevetéstől, — és lőn általános — hogy parlamentáris kifejezéssel éljek — derűtség.

Nem volna jó, ha a Hamlet által Opheliának adott tanácsot követné Molnár ur, s mint *militans* színész — — *kolostorba* menne?!

Páholyunk alatt csoport tömörült, tizen-

egy-tizenkét éves műértő öreg urakból, — lelkesedéssel üdvözölték, éljeneztek és tapsolták Molnár ur *epilepsiáját*.

Egy történelmi adoma jutott eszembe.

A *februári* napokban a forradalom győzött, a köztársaság ki volt kiáltva, a városháza nagy termében a nép ideiglenes kormányt választott.

A kormány tagjai felkiáltás útján már ki voltak nevezve, még csak a titkár választása volt hátra.

Az ideiglenes kormány egyik tagja feláll, csendet kér, s azt mondja:

— A nép uralma jogánál fogva az ideiglenes kormány ki van nevezve, kérem választásnak mellé egy titkárt.

Rybeyrolles, a „*Reform*“ nagynevű szerkesztője, később a száműzetésben a „*L'Homme*“ lap tulajdonos főszerkesztője, mely lapnak én is szerencsés voltam munkatársa lenni, — az elnök, Lamartine háta mögött állt. Azon pillanatban, midőn az ideiglenes kormány tagja felszólítja a népet titkárválasztásra, egy óriás, stentori hangon elordítja magát:

— Pagner! Pagner! Pagner! (Pagner kiadó volt.)

Rybeyrollesnek füldobja majdnem ketté hasadt az irtózatos bögéstől, — az óriás felé

fordul, ki épen tőszomszédságában állott, s azt kérdi:

— *Citoyen! veux tu mourire pour Pagner?*

— Polgártárs! akarsz-e meghalni Pagnerért?

...Nagyszerűről a pirinyóra...nekem is nagy kedvem lett volna a *zsengékre* rákiáltani:

— Fiúk! polgártársak! menjünk s haljunk meg Molnár urért!...

A MÁSODIK KÖTET TARTALMA.

	Oldal.
Ajánlás Blahánénak és Munkácsinak	5
Petőfi Sándor Koltón	7
Fűró	47
Az én irigységem	61
Hermann és Dorothea	75
Egy karácsonyom	87
Karácsony	97
Boldog ujéveket	103
Boldog ujévet kíván T. S.	111
Nagy-Czegléd-utczán végig	121
Csevegés	131
Molnár ur a nagy Csetevájó	143
A bagdádi herezegnő	155
Székesfehérvári levelek	165
Sámi Lászlóról	223
Csevegések a kolozsvári gymölcskiállításról	229
Zulu mese	243
Az oláh mappa	249
A Lendvay-émléklap kiadójához	257
A mi hidránk	263
Dobrá Juvon Hårhula	273
Bojtorjánok	291

